

Poštnina v kraljevini SHS v gotovini plačana.

ČAS

ZNANSTVENA REVIIJA „LEONOVE
DRUŽBE“

LETNIK XVIII.

ZVEZEK I.

LJUBLJANA 1923

TISKALA JUGOSLOVANSKA TISKARNA

Vsebina.

I. Razprave:

Mednarodna zaščita manjšin v Jugoslaviji. Viktor Korošec — Ljubljana	3
Jugoslovanski dijaki na pariški univerzi v srednjem veku (do l. 1452). Dr. Melitta Pivec — Ljubljana :	16
Francosko šolstvo (osnovne, srednje, strokovne šole). Prof. dr. L. Sušnik — Ljubljana	22
Dva slovenska pastirska lista iz XVII. stol. Ivan Vrhovnik — Ljubljana	36
Drobtine iz časa Napoleonove Ilirije. Dr. Me- litta Pivec — Ljubljana	49

II. Iz našega kulturnega življenja:

škofu drju. Jos. Srebrniču	1
škof dr. Josip Srebrnič, življenjski podatki	54
V. Katoliški shod v Ljubljani. Dr. A. Ušeničnik — Ljubljana	55
Ivan Trinko-Zamejski. Pogovor s šestdesetletnikom. Dr. A. Res — Trst	58
Filozofija: Veber Fr., Znanost in vera (A. Ušeničnik)	63
Dr. A. Mahnič: Knjiga života (dr. I. P.)	67
Zgodovina: P. Regalat Čebulj O. F. M., Janzenizem na Slovenskem in frančiškani (C.)	67
Ivan Lah, Angelin Hidar. Starokorotanski roman (K.)	68
Fr. Stelè, Umetnostni spomeniki Slovenije. I. Pol. okraj Kamnik (V. Steska)	70
Dr. A. Ivič, Iz prošlosti Srba Žumberčana (J. Mal)	71

III. Kulturne drobtine:

Pater Pius (F. U.)	72
------------------------------	----

Po smrti velikega vladike dr. Antona Mahniča je preteklo četrť manj kot tri leta, da so verniki na kvarnerskih otokih dobili novega višjega pastirja. Dne 15. septembra 1923 je bil imenovan za škofa na Krku redni profesor teološke fakultete na ljubljanski univerzi in urednik „Časa“

DR. JOSIP SREBRNIČ.

Na praznik Brezmadežne dne 8. decembra ga je ljubljanski knezoškof dr. Anton Bonaventura Jeglič ob asistenci lavantinskega knezoškofa dr. Karlina in zagrebškega pomožnega škofa dr. Langa v ljubljanski stolnici posvetil in povzdignil „ad ordinem Episcopatus“.

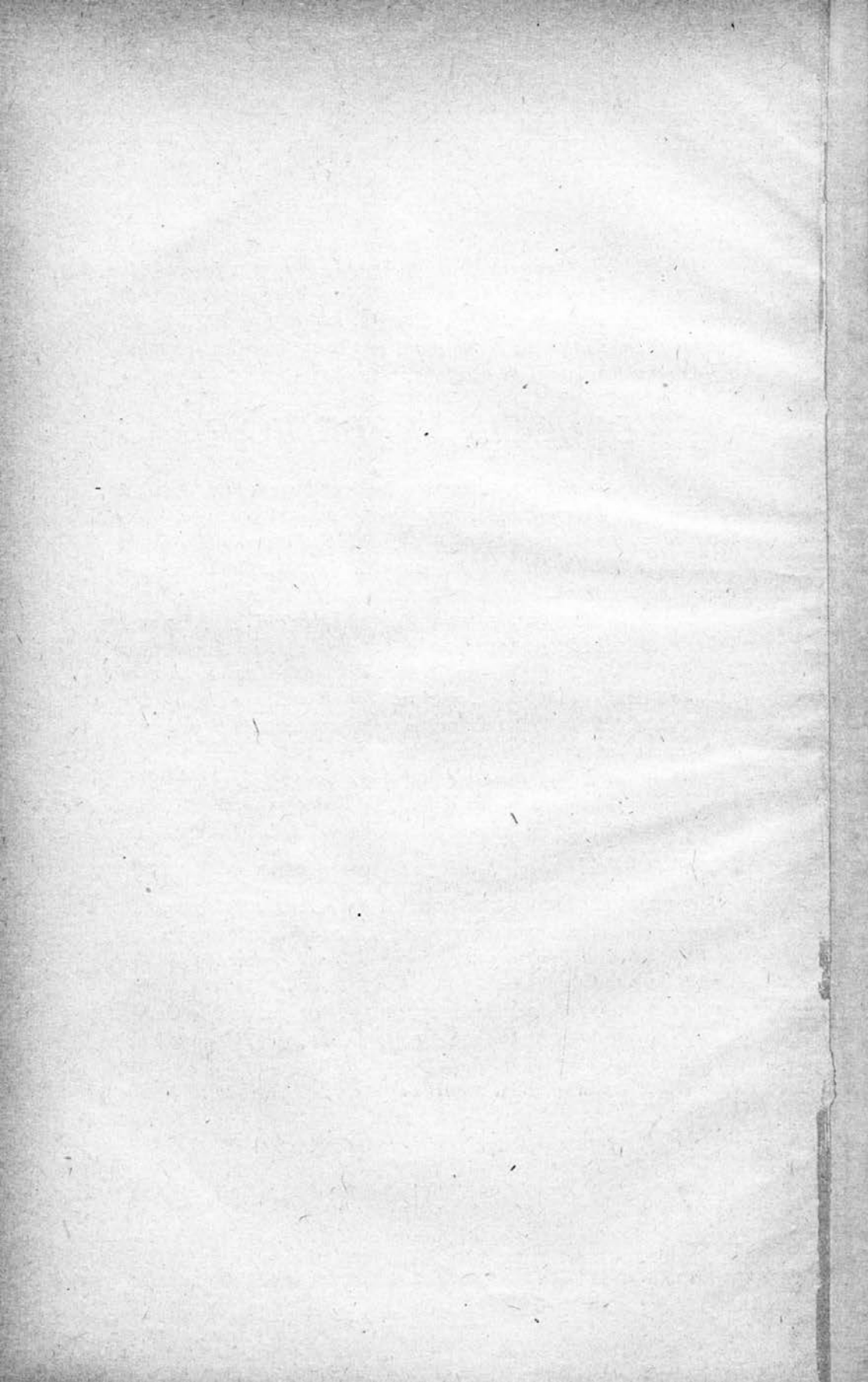
Odkar je škof dr. Srebrnič bival v Ljubljani, je bil v najožjih stikih z Leonovo družbo. V začetku l. 1920. je prevzel uredništvo „Časa“ in ga vodil skrbno in uspešno skozi štiri leta. Napredek družbene revije mu je bil srčna zadeva. Od 12. marca 1920 je bil Leonovi družbi predsednik v težavnih časih, ko se je borila za svoj obstanek.

Ko se novi škof poslavlja od nas, da dne 23. decembra zasede škofovsko katedro na Krku, mu Leonova družba izreka iskreno zahvalo za njegovo požrtvovalno delo. Izvolitev za

častnega člana Leonove družbe

na izrednem občnem zboru dne 13. decembra naj dosedanji družbeni predsednik izvoli sprejeti kot izraz hvaležnosti in kot prošnjo, naj tudi v bodočnosti ostane družbi, kar ji je bil: prijatelj in pospeševatelj.

Pri odhodu na vzvišeno mesto, kamor ga pošilja božja previdnost, spremljajo Presvetlega naše iskrene želie, naj bo božji blagoslov ž Njim, da bo z uspehom nadaljeval delo Svojega velikega prednika in vzornika.

Mednarodna zaščita manjšin v Jugoslaviji.*

(Po vidovdanski ustavi in st. germainski pogodbi.)

Napisal Viktor Korošec — Ljubljana.

I. Pomen narodne ideje v najnovjšem času.

Iz francoske revolucije, ki je dala evropski celini prvo demokracijo, sta vzrasli dve ideji, ki sta odločilno vplivali na ves nadaljnji razvoj: narodna in socialna. Tlačeni narodi so se oprijeli francoskih idej o samoodločbi posameznikov in celih narodov ter so pod imeni Schwarzenberga in Blücherja razbili pri Lipskem imperij ženjalnega Napoleona.

Na dunajskem kongresu je mogel sicer Talleyrand še vedno trditi, da narodi nimajo pravic, ki bi bile različne od pravic njihovih suverenov¹ in se lahko primerjajo z živino na pristavi, toda razvoj je šel nevdržno svojo pot naprej. Že turinska pogodba (dne 24. marca 1860), ki ureja odstop Savojske in Nizze Franciji, naglašča, naj bo ta zopetna združitev izvršena po volji naroda.²

* Razprava je bila l. 1923. nagrajena s svetosavsko nagrado Nj. Vel. kralja.

Uporabljena literatura: Manjšinska pogodba; dodatek k mirovni pogodbi v St. Germainu. — Vidovdanska ustava. — Marc Vichniac, Protection des Droits des Minorités dans les Traités internationaux de 1919—20. — Biblioth. d'Histoire Sociale. — Monographien zum Völkerbund: Heft 4. Der Schutz der nationalen Minderheiten. Dr. Otto Opet, Kiel 1919. Berlin (pisano pred junijem 1919). — Kurt Wolzendorff, Grundgedanken des Rechts der nation. Minderheiten (Naturrecht des Minderheitenschutzes). — Dr. Fr. Bordhin, Das positive Recht der nat. Minderheiten. Eine Sammlung der wichtigsten Gesetze. — Hernritt, Nationalität und Recht, Wien 1899.

¹ Que les peuples n'ont aucuns droits distincts de ceux de leurs souverains et peuvent être assimilés au bétail d'une métairie. Opet, str. 1.

² Que cette réunion sera effectuée sans nulle contrainte de la volonté des populations. Opet, str. 1.

Dopolnil pa je vse to veliki glasnik ameriške demokracije W. Wilson, čigar izjave (14 točk v poslanicah kongresu dne 8. januarja 1918 in 11. februarja 1918 ter govorov 4. julija in 27. septembra 1918) so zares visoka pesem demokracije. »Kar mi iščemo, je gospostvo prava, sloneče na pritrditvi vladanih in oprto na organizirano mnenje človeštva.«

Veliko je delo, ki ga je izvedla od l. 1800 dalje narodna ideja združena z demokratično. S političnega zemljevida naše celine so vedno bolj izginjale »historične« države in na njihovo mesto so stopale mlade narodne države. Leto 1830 nam je prineslo samostojno Belgijo in Grško, leto 1870 je rodilo zedinjeno Nemčijo in Italijo, leto 1878 je ustvarilo Srbijo, Rumunijo in polodvisno Bolgarsko. Dovršila pa je to delo svetovna vojna, ki je na razvalinah treh avtokratičnih monarhij: Avstro-Ogrske, Nemčije in Rusije ustavila celo vrsto novih narodnih in demokratičnih držav, že obstoječe pa povečala.

Vendar tudi v narodnih državah, ki so zgrajene na demokratičnih načelih in streme za sodelovanjem vseh državljanov pri vladi države, velja rek: homo homini lupus! Ker se vse državno življenje tu vrši po večinskem načelu, je prav lahko mogoče, da tudi v njih pride do največjega nasilja nad preglasovano brezpravno manjšino, bodisi da je ta socialna, narodna ali verska.

Nasilje pa vedno rodi odpor — iredento. Država vzgaja v svoji sredi prevraten, eksploziven element, ki bo ob prvi priliki nastopil proti njej. Ker so ravno tlačene manjšine v zadnjih desetletjih dajale večino netiva, vzrokov ali vsaj pretevez za vojne napovedi, je izvedla pariška konferenca (1919/20) mednarodno zajamčeno zaščito narodnih, plemenskih ter verskih manjšin. Obžalovati je le enostranost, ki se kaže v tem, da teh obveznosti niso sprejele tudi zmagovite velesile Anglija, Italija, Francija, marveč so se naložile le premaganim in novim državam.

II. Verske in narodne manjšine ter njihove naravne pravice.

V zgodovini vseh časov lahko zasledujemo boj med močnimi in slabotnimi, med velikimi in majhnimi. Skoraj povsod vidimo, kako se poskuša večina okoristiti na škodo manjšine s svojim položajem, bodisi da stoji v ospredju politična, verska ali narodna ideja. Nas zanimata zlasti poslednji dve.

Načelo cuius regio illius religio, ki ga je prinesla doba reformacije, je izrazil znak gospostva večine. Toda vedno bolj se je posameznikom priznavala verska svoboda in kmalu na to so verske družbe kot take zadobile celo vrsto pravic in dolžnosti, n. pr.: pravica občevanja s svojim poglavarjem, svoboda bogočastja, pouka, organizacije.

Podobno pot je pozneje napravilo narodno vprašanje. Do konca XVIII. stoletja ga sploh ni bilo. Narodi so se združevali in ločili pod vidikom dinastičnih porok, dednih pogodb ter uspehov meča.

O zaščiti in pravicah naroda ni govora. Od dunajskega kongresa si pa veliki in mali narodi polagoma pribore lastne narodne države. Narodno vprašanje stoji v tej dobi v ospredju. Pestrega verskega sestava prebivalstva ne občutijo države več tako neprijetno, kakor če prebiva na njihovem ozemlju več narodov. Vendar pa je jako težko potegniti meje tako, da bi ustvarjale čiste narodne države. Narodno mešana ozemlja ustvarjajo nemožnost, da bi se državne meje krile z etnografskimi. Poleg tega pa je treba pomisliti, da so pri razmejitvi merodajni tudi geografski, gospodarski in strateški vidiki.

Zato ima vsaka moderna narodna država poleg svojega večinskega naroda na svojem ozemlju tudi večji ali manjši odstotek narodnih manjšin. Vprašanje nastane, katere pravice pristojajo tem manjšinam že po naravi, podobno kakor naštevajo moderne ustave nekatere »osnovne« pravice državljanov, ki nujno sledijo že iz njihove človeške narave.

Narodni problem je zelo težak radi tega, ker še danes nimamo splošno priznane opredelitve pojma naroda. Dočim so prej gledali v narodu le skupino ljudi, ki jih spaja skupni jezik, se danes splošno priznava, da se kaže narodnost predvsem v posebni kulturi. Vsak narod ima svoje posebne zmožnosti, s katerimi naj doprinaša k ustvarjanju svetovne kulture.

Zato je prva temeljna pravica vsakega naroda pravica do obstoja. Ne le v lastni narodni državi, kjer je državnemu narodu obstoj zagotovljen, marveč tudi v tuji narodni državi sme narod zahtevati, da opusti državni narod poizkus raznarodovanja.

Druga temeljna pravica vsakega naroda je pravica do svobodnega kulturnega razvoja v državi. Zato mora država iz javnih sredstev pospeševati šolstvo, kulturne in dobrodelne ustanove svojih verskih in narodnih manjšin.

Tretja temeljna pravica naroda je pravica do popolne ravnopravnosti. Član narodne manjšine mora biti ne le formalno, ampak tudi dejansko v enako ugodnem položaju, kakor član večine. To načelo pa posega globoko v sodno in upravno poslovanje države. Pred sodišči se sme manjšina posluževati lastnega jezika, ki ga mora tudi sodnik popolnoma obvladati; tudi odločbe morajo biti izdane v obeh jezikih. Isto velja za upravo. Prav tako ne sme biti manjšinska pripadnost ovira za doseg javnih služb, koncesij in drugih ugodnosti.

Pri tem pa se pojavita zopet dve vprašanji: kaj je narodna manjšina in kaj nam služi kot kriterij naroda?

Jasno je, da neznatno število pripadnikov drugega naroda ne more zahtevati zase ugodnosti, ki gredo le velikemu številu, n. pr. lastnega vseučilišča. Kot znatna manjšina se smatra v literaturi in zakonodaji redno petina ali četrtnina celokupnega okrajnega, pokrajinskega oziroma državnega prebivalstva.

Mnogo težje je ugotoviti obstoj narodnosti. Ker je namrec bistveni znak naroda njegova kultura in narod tako živi v poedincih, je jezik redno le najočitnejši zunanji znak naroda. Vsaj imamo narode, ki ne govorijo več svojega jezika, a so vendar samostojni narodi (Judje, Irci). Toda težave se pojavijo tudi pri določitvi jezika. — V narodno mešanih krajih govori večina ljudi oba jezika, ločiti je dalje materini in občevalni jezik. Končno nam ne preostane drugo sredstvo, da se vsak potom svobodnega optiranja izreče za eno ali drugo narodnost. V ta namen je treba uvesti narodnostne katastrofe. Ta izjava pa mora biti vsaj za določen čas obvezna in neizpremenljiva, ker drugače bi se pod spretnim pritiskom vladajoče večine število manjšinskih pripadnikov in s tem tudi njihove pravice zelo skrčile. Zlasti je treba pomisliti, da bi pripadnost k narodni manjšini tako redno nalagala nova finančna bremena, katerim bi se marsikdo s preklicem opcije rad odtegnil.

Oglejmo si kratko to vprašanje s političnega vidika. Gotovo je čim bolj homogena država vzor, za katerim teži vsak državnik, toda poizkuse raznarodovanja so nasilni in mogočni narodi v svetovni vojni tako drago plačali, da morajo vsakemu mislečemu državniku preiti skomine po podobnih poizkustih. Dalje ni pozabiti, da tudi danes velja rek: *iustitia fundamentum regnorum* in da je etika še vedno predpogoj uspešnih in zdravih mednarodnih odnošajev. Svetovna vojna je razbila

velesilo Avstro-Ogrsko, ki ni hotela rešiti pravično narodnostnega vprašanja, dočim stoji mala Švica kot domovina štirih svobodnih in zadovoljnih narodov trdno sredi evropskih velesil. Tudi naša politika mora izbirati med švicarskim in avstrijskim zgledom — mi se izrekamo za Švico.

III. Zgodovina zaščite manjšin.

Klakor smo omenili v prejšnjem poglavju, je bil vedno vzor državnikov, da napravijo svojo državo čim bolj homogeno. Ker verska razlika najbolj vpliva na življenje vseh državljanov, poskušajo v zgodovini države uničiti najprej verske razlike in obratno streme drugoverske države za tem, da zagotove svobodo in varstvo posameznikom in verski organizaciji kot taki. Po francoski revoluciji pa stopi v ospredje narodna ideja in države streme za narodnostno enotnostjo na svojem ozemlju.

Že v IX. stoletju je Karol Veliki sklenil s Harun al Rašidom pogodbo v zaščito katoličanov. V XIII. stoletju so papeži s pogodbami, ki so jih sklepali z mongolskimi poglavarji, zagotovili svoboden razvoj katoliškim misijonom. Epohalnega pomena so postale kapitulacije, ki so v otomanskem cesarstvu kristjane izvzele iz turške uprave in zakonodaje ter ustanovile za nje posebne konzularne občine.

V vseh važnejših mirovnih sklepih XIX. stoletja vidimo, da se zagotovi v njih ravnopravnost in svoboda veroizpovedanj, zlasti za novo nastale države,

Dunajski kongres (1814/15) je proglasil za Nemčijo ravnopravnost krščanskih veroizpovedanj in izboljšal položaj Judov. Na Dunaju se je tudi za zedinjeno Nizozemsko in Belgijo (v II. členu protokola) ugotovila za vedno verska enakopravnost.

Leta 1830 je londonska konferenca priznala samostojnost Grške (št. III. protokola, 3. februarja 1830) in določila, da uživajo na Grškem vsa veroizpovedanja enako svobodo in da na dosego javnih služb ne sme verska pripadnost nikakor vplivati.

Pariška konferenca l. 1856 je prinesla ferman Hatti-humajun.³ Ta ukaz je izdal sultan na pritisk velesil in jim ga sporočil. Velesile so ga vzele na znanje in »potrdile visoko vrednost tega obvestila« in izrecno naglasile, da se ne smejo niti posamič niti skupno vmešavati na podlagi tega ukaza v

³ Seignobos, Politische Geschichte des modernen Europa, str. 573.

notranje turške zadeve. Hatti-humajun je poleg načela osebne varnosti uvedel svobodo in enakost pred zakonom za vse turške državljane ne glede na versko pripadnost. Vsaka razlika med mohamedanci in kristjani je bila ukinjena.

L. 1878 je berlinski kongres naložil novim državam: Srbiji (čl. 35), Črni gori (čl. 27), Bolgarski (čl. 5) in Rumuniji (čl. 44) sledeče obveznosti. Uživanje državljskih in političnih pravic, dostop do javnih služb in izvrševanje vseh obrti in poklicev je nezavisno od veroizpovedanja. Državljanom in inozemcem se zagotavlja popolna svoboda vere in vesti. Država tudi ne sme ovirati hierarhične organizacije posameznih veroizpovedanj in njihove zveze z duhovnimi poglavarji.

Jasno se kaže tu že stremljenje, upoštevati posamezne cerkve kot take in jim zagotoviti njihove pravice.

IV. Manjšinsko vprašanje v svetovni vojni in na pariški konferenci.

V svetovni vojni sta se obe vojskujoči se skupini zavedali važnosti narodnega vprašanja in naglašali, da se borita za svobodo malih narodov. To je poudaril prav tako lord Grey na novinarskem banketu dne 23. oktobra 1916, kakor je to storil nemški kancler Bethmann-Hollweg v nemškem državnem zboru 9. novembra 1916.

V svojem odgovoru na Wilsonovo mirovno noto je naznaila ententa med svojimi vojnimi cilji tudi, da zahteva pravico in svobodni razvoj vseh narodov.

W. Wilson je naglasil v svoji poslanici kongresu dne 2. apr. 1918: »Srečni smo, da se borimo za končni mir sveta, za osvoboditev njegovih ljudstev... za pravice velikih in malih narodov.«

Ruska revolucija je tudi proglasila načelo samoodločbe narodov.

Vse to, zlasti pa odločne izjave avstro-ogrskih narodov in zahteve po svobodi in lastnih narodnih državah so mnogo pripomogle k temu, da je povsod prodrlo prepričanje, da je treba pravice narodnih in verskih manjšin mednarodno zaščititi.

Zato je mirovna konferenca v Parizu izdelala pogodbe v varstvo verskih in narodnih manjšin, ki so stavljene pod mednarodno poroštvo.

Pogodbe, ki so jih sklenile Jugoslavija, Poljska, Rumunija in Češkoslovaška, so med seboj enake, le da je po en člen posvečen rednim specielnim razmeram v dotični državi. V naši je posebej urejeno varstvo muslimanov, drugod pa Judov.

Njihova vsebina je kratko sledeča: Večina določb, vsebovanih v zaščitni pogodbi (čl. 2—8), ima značaj temeljnega državnega zakona (čl. 1). Vsa ta določila stoje pod varstvom Društva narodov.

Vsakemu prebivalcu se na našem ozemlju jamči popolna osebna in verska svoboda (čl. 2).

Ureja se pridobitev in izguba novega državljanstva potom domovinske pravice in opcije (čl. 3, 4 in 5).

Rojstvo v državi je razlog, da se pridobi njeno državljanstvo, če ne more dotičnik dokazati drugega (čl. 6).

Ugotavlja se za vse državljane enakost pred zakonom, iste državljanske pravice in svobodna raba materinega jezika v zasebnem življenju kakor tudi pri sodiščih (čl. 7).

Verskim in narodnim manjšinam se zagotavlja popolna enakopravnost zlasti pri ustanavljanju in upravljanju lastnih kulturnih in dobrodelnih zavodov (čl. 8).

Narodnim manjšinam se zagotavlja možnost, da se njihovi otroci poučujejo v materinem jeziku in da država iz javnih fondov prispeva za njihove kulturne naprave.

V. Jugoslovanska manjšinska pogodba in vidovdanska ustava.

Obenem s podpisom st. germainške mirovne pogodbe je podpisala naša mirovna delegacija tudi posebno manjšinsko zaščitno pogodbo. S tem se je naša država oprostila vseh obveznosti, ki jih je sprejela Srbija v členu 35 berlinskega miru. Seveda so s tem ukinjene tudi obveznosti, ki jih je naložila ista konferenca Črni gori v čl. 27. Vsled spojitve s Srbijo so te kot istovetne popolnoma konfundirale z enakimi srbskimi in tako tudi istočasno ugasnile.

Prvi člen pogodbe označuje določbe, obsežene v členih 2 do 8 kot ustavne zakone, katerih niti zakon, niti naredba, niti kak službeni čin ne more razveljaviti. Vsak zakon ali naredba ali službeni čin, ki bi bil ž njimi v nasprotju, je sam po sebi ničn. Kaj znači »službeni čin«. Najbrže kak revolucionaren akt, za katerega bi po ustavi ne bil seveda nikdo odgovoren, kar ne velja za zakone in naredbe.

Naša ustava zaščitne pogodbe niti enkrat ne omenja in zdi se, kakor da bi jo hotela čisto prezreti. Najobsežneje je sprejela te določbe češka ustava, kakor bomo videli v prihodnjem poglavju, dočim sta avstrijska republika (čl. 9 ustave) ter Nemčija (čl. 4 ustave) priznali splošno priznana pravila mednarodnega prava za del državnega prava. Nemčija je sprejela med osnovne pravice in dolžnosti tudi člen 113, ki določa, da uprava in zakonodaja države ne smeta ovirati tujejezičnih delov v prostem narodnem razvoju, zlasti ne v rabi njihovega materinega jezika pri pouku, v notranji upravi in pravosodstvu.

Tudi pri nas pa je bila zaščitna pogodba pravilno obnarodovana in ima zato značaj zakona; večina določb ima celo značaj kvalificiranega ustavnega zakona, katerega ne moremo izpremeniti zgolj po tozadevnih ustavnih predpisih (čl. 125 do 127), dočim je ostali del obveznosti (čl. 9 in 10) mednarodno garantiran zakon.

Za izpremembo določb prvih osmih členov zaščitne pogodbe je poleg naših ustavnih predpisov potrebna še pritrditev večine v svetu Društva narodov. Velesile morajo vsako tako izpremembo, če je le izvršena v pravilni obliki, sprejeti.

Vsak član Društva narodov ima pravico, da opozori svet Društva narodov na vsako storjeno ali grozečo kršitev kake obveznosti, ki izvira iz te pogodbe. Svet ima pravico, da ukrene take mere in izda taka navodila, ki so za dotični slučaj primerna in izdatna.

Vsakemu sporu, ki nastane med našo državo in kakim članom Društva narodov glede kakega vprašanja iz te pogodbe, se priznava mednarodni značaj. Pri tem je vseeno, ali gre za pravno ali faktično vprašanje.

Zato se mora vsak tak spor predložiti posredovanju ali pa razsodišču. Ako nasprotnik zahteva, da razsodi spor Stalni sodni dvor za mednarodno pravosodstvo v Haagu, mora nasa država na to pristati ter sprejeti njegovo razsodbo kot končno-veljavno rešitev spora; zoper njo ni priziva.

a) Osebna in verska svoboda.

Vsem prebivalcem naše države, ne glede na rojstvo, narodnost, vero ali jezik se zagotavlja enaka pravica do svobode ter popolne življenske zaščite. Vsi prebivalci naše države smejo

svobodno vršiti javno in zasebno svoje veroizpovedanje, če to le ne nasprotuje javnemu redu in dobrim нравom.

Naša ustava je vse to ugotovila za državljane; brez dvoma pa lahko te določbe (čl. 4, 5, 7, 8 in 12) raztegnemo tudi na nedržavljanke, ker nujno izvirajo iz temeljnega načela pravne države, da čuva pravni red.

b) Pridobitev državljanstva.

Začasnega pomena so bile določbe o pridobitvi našega državljanstva potom domovinske pravice ali opcije ter o izgubi potom optiranja za drugo državo. Ker pa so te določbe že izvedene, se ž njimi dalje ne bavimo.

Nova je določba, da z rojstvom na ozemlju naše države pridobi vsakdo naše državljanstvo, če sam ne more dokazati drugega (čl. 6). S tem se kot subsidiarno uveljavlja pri nas načelo *ius soli*, ki velja kot primarno le v Angliji, dočim stoji večina celinskih evropskih držav na načelu *ius sanguinis*.

c) Pravice državljanov.

Vsi jugoslovanski državljani morajo biti enaki pred zakonom brez razlike plemena, jezika ali vere. Prav tako ne sme verska razlika škodovati nobenemu našemu državljanu v uživanju državljanskih in političnih pravic, zlasti za pripustitev k javnim uradom, funkcijam ter častnim uradom ali za svobodno izvrševanje različnih obrti in poklicev.

Naša ustava pozna le eno državljanstvo, enakost državljanov pred zakonom in enako zaščito oblastev za vse (čl. 4). Nikake razlike ni niti v uživanju državljanskih pravic, bodisi osnovnih (čl. 5, 6, 7, 8, 10, 11, 14, 15, 17, 18, 20), bodisi socialno-ekonomskih (čl. 22 i. dr.). Proglašena je tudi svoboda vere in vesti (čl. 12.) Edine izjeme so v členih 19, 72 in 61.

Naturalizirani državljani, ki niso srbske, hrvatske ali slovenske narodnosti, morejo biti sprejeti v državno službo šele po desetletnem bivanju v državi in kandidirati za poslance šele po desetih letih bivanja od dne naturalizacije dalje.

Namestniki morejo postati le rojeni Srbi, Hrvati ali Slovenci.

Vse te določbe se ne morejo opravičiti niti z naturalizacijo, niti z važnostjo namestniške funkcije, ampak jasno nasprotujejo pogodbi in so nične.

č) Jezikovno pravo manjšin.

Vsem jugoslovanskim državljanom je v zasebnih odnošajih, trgovini, verskem življenju, časopisju, publikacijah ter javnih zborovanjih dovoljena raba kateregakoli jezika. Država ne sme te pravice na noben način omejevati. Dasi sme država določiti službeni jezik, mora vendar dovoliti drugonarodnim državljanom, da se pred sodiščem ustno in pismeno poslužujejo svojega jezika.

Dočim se smatra prva pravica v modernih državah kot nekaj samoumevnega, je druga velevažna. Ona ne vključuje le pravice, da razume sodnik manjšinski jezik, ampak on mora odločbe izdajati tudi v manjšinskem jeziku.

O vsem tem naša ustava molči.

Z vsemi jugoslovanskimi državljani, ki pripadajo narodnim, jezikovnim ter verskim manjšinam, se mora enako ravnati. Vsi morajo uživati iste pravne in faktične garancije, kakor drugi SHS-državljani.

d) Kulturne in manjšinske pravice.

Izrečno se jim priznava pravica, da na lastne stroške ustanovljajo, upravljajo in nadzirajo dobrodelne, verske in socialne naprave, šole in druga vzgajališča s pravico, da v njih prosto rabijo svoj jezik in vrše svoje veroizpovedanje; vse to pa le v isti meri kakor drugi državljani.

Že zgoraj smo videli, da so po ustavi vsi državljani enaki pred zakonom (čl. 4) in da izvzemši že omenjene določbe čl. 19, 61 in 72 ni nikake razlike v njej med državljani po veri in narodnosti.

Enotnega zakona o zasebnih šolah še nimamo, vendar je gotovo, da ne sme niti pravno niti dejansko staviti pripadnikov raznih manjšin slabše, kakor vse druge državljane. Da, še več; ne le formalna enakost je s tem uzakonjena, ampak tudi materialna pravica, da zasebnih šol, vzgajališč, dobrodelnih zavodov državni zakon načelno ne sme zatreti. Dalje sledi iz tega dolžnost države, da pod primernimi pogoji prizna manjšinske šole in na njih položene izpite za enakovredne državnim.

Dočim so vse zdaj navedene določbe ustavni zakon, so naslednje obveznosti zgolj zakonite določbe z mednarodno garancijo. Vzrok temu je dejstvo, da ustvarjajo ius singulare, in sicer: člen 9 za ozemlje, ki še ni pripadalo kraljevini Srbiji

dne 1. januarja 1913, člen 10 pa za muslimane. Moderne ustave pa streme za tem, da izločijo *ius singulare* čim bolj iz svojega okvira. Podobno velja enako se glaseči 9. člen poljske zaščitne pogodbe le za ozemlje, ki je pripadalo dne 1. avgusta 1914 Nemčiji.

V mestih in okrajih, kjer prebiva znaten del jugoslovanskih državljanov, ki pripadajo kaki narodni manjšini, mora naša država njim zagotoviti na primeren način, da se njihovi otroci v osnovnih šolah poučujejo v materinem jeziku. Država pa lahko uvede tudi na teh šolah obvezen pouk uradnega jezika.

Glede tega določa člen 16 naše ustave, da se manjšinam drugega plemena in jezika daje osnovni pouk v njihovem materinem jeziku ob pogojih, ki jih predpisuje zakon.

Dalje mora naša država v mestih in okrajih, kjer prebiva znaten del kake narodne, verske ali jezikovne manjšine, dodeliti iz onih vsot, ki se izdajajo iz javnih fondov po državnem, občinskem ali kakem drugem proračunu za vzgojo, v verske in dobrodelne svrhe, primeren del tudi tem manjšinam, da jih porabijo za svoje naprave, ki obstojajo v iste svrhe.

O vsem tem nimamo nikake zakonite izvršilne določbe.

e) Varstvo muslimanov.

Člen 10 ureja zaščito muslimanov. Naša država je obvezana, da za muslimane uredi rodbinsko in osebno pravo tako, da bo odgovarjalo njihovim običajem.

Tozadevno določa naša ustava (čl. 110), da v rodbinskih in dedinskih zadevah muslimanov sodno državni šerijatski sodniki.

Naša vlada mora dalje izvršiti imenovanje verskega poglavarja Reiss-ul-Ulema.

Naša država mora zagotoviti mošejam, pokopališčem in drugim verskim napravam muslimanov popolno varstvo. Dalje mora nuditi naša država verskim ustanovam (vakufom) muslimanov ter njihovim verskim in dobrodelnim napravam vse možne olajšave. Tudi ne sme naša vlada ustanovitvi novih verskih in dobrodelnih ustanov ali naprav staviti večjih ovir nasproti in jim mora nuditi iste olajšave kakor drugim zasebnim napravam te vrste.

Enakopravnost veroizpovedanj, ki jo ugotavlja naša ustava, velja tudi za muslimane in kaka privilegija odiosa zanje so izključena.

Zaščitne pogodbe so izraz stremljenja po enakosti, svobodi in bratstvu vseh brez ozira na narodno, versko ali katerokoli pripadnost. Zato jih kot moderni ljudje iskreno pozdravljamo.

Naša ustava je v tem pogledu precej ozkosrčna. Zato je treba tembolj, da bo duh zaščitne pogodbe preveval posamezne zakone, ki bodo urejali materijo, na katero se razteza naša pogodba. Odločno odklanjamo naziranje, ki ga je izrekel Clemenceau v francoski zbornici dne 26. septembra 1919: »Les traités ne sont pas comme des actes d'homme de loi; le traité ne vaudra que par la façon dont vous êtes décidés à le faire vivre.«⁴ Mi pa hočemo biti iskreni in za vse državljane ustvariti domovino, ki bo vsem ljubeča mati, a nikomur mačeha.

VI. Manjšinska zaščita v Češkoslovaški.

Mnogo izčrpnije kakor pri nas, je izvedena manjšinska zaščita v Češkoslovaški. V češki ustavi je celo VI. poglavje posvečeno zaščiti narodnih, verskih in plemenskih manjšin. Poleg tega obstoja poseben jezikovni zakon, ki je izpolnil § 129 ustave in je vsled izrečnega določila ustavni zakon. Tretji za naše vprašanje važen vir je zakon o ljudskih šolah ter privatnih učnih in vzgojnih zavodih.

Šeste poglavje češke ustave ima naslov: Zaščita narodnih verskih in plemenskih manjšin. Širokogrudno prinaša skoro dosložno vse določbe zaščitne pogodbe in v § 134 označuje vsak poizkus raznaročovanja za nedopusten; zanj se lahko določi z zakonom kaznivost.

Jezikovni zakon, ki je bil sklenjen dne 29. februarja 1920, proglašča češkoslovaški jezik za državni in službeni jezik republike. Zlasti se rabi ta jezik kot:

1. uradni jezik,
2. za glavni tekst na državnih notah in bankovcih,
3. v armadi.

Ne glede na Podkarpatsko Rusijo se določa za narodne jezikovne manjšine sledeče:

Če stanuje v okolišju kakega sodišča, oblasti ali organa republike vsaj 20% čeških državljanov, ki so iste, toda ne češkoslovaške narodnosti, tedaj je oblastvo dolžno sprejemati od njih

⁴ Vichniac, str. 50.

vse vloge v njihovem materinem jeziku ter rešitve izdati i v uradnem i v manjšinskem jeziku. Pod istimi pogoji mora tudi javni obtožitelj (državni pravdnik) podati obtožnico zoper manjšinskega obdolženca tudi v manjšinskem jeziku.

Avtonomni uradi in javne korporacije ter razna zastopstva so vezana na iste predpise.

Upravna oblastva lahko določijo, kdaj se vrši uradovanje samo v manjšinskem jeziku.

V vseh šolah, ki so bile ustanovljene za otroke narodnih manjšin, se vrši pouk v manjšinskem jeziku. Isto velja za upravo drugih kulturnih naprav, ki obstojajo za manjšine.

V sporih glede rabe jezika odloča pristojni državni nadzorstveni organ, ločeno od zadeve, v kateri je spor nastal.

Šolski zakon, ki je bil sklenjen dne 3. aprila 1919, nalaga državi dolžnost, da otvori za narodne manjšine lastne ljudske šole, če se je le nahajalo v šoli skozi zadnja tri leta povprečno vsaj po 40 šoloobveznih otrok. Pod istimi pogoji se za 400 otrok druge narodnosti otvori meščanska šola.

Zasebne šole in vzgajališča stoje pod nadzorstvom državne uprave in le iz javnih interesov ali zelo važnih razlogov sme minister prosvete pravico javnosti tem zavodom odtegniti.

VII. Sklep.

Francoska revolucija je prinesla priznanje osnovnih pravic posameznika, svetovna vojna pa priznanje manjšinskih pravic. Bodinova absolutna država ter Heglov »prezentni bog« razpadata pod udarci zgodovine. Vedno bolj se uveljavlja praktični nazor, da tudi država ni absolutno suverena, ampak da je tudi ona podrejena višjemu pravnemu redu, mednarodnemu pravu.

Kelsenova čisto pravna šola odreka državi suverenost — kot popolno neomejenost in svobodo — ter uči prvenstvo mednarodnega prava. Niti ustava, niti zakoni države ne smejo vsebovati ničesar, kar bi nasprotovalo mednarodnemu pravu, ki obvezuje državo ne glede na to, ali ga hoče ona priznati ali pa ne. Nalaga ji dolžnosti ne le do drugih držav (svetost pogojev, spoštovanje tuje državne osebnosti), ampak tudi do družabnih enot (verskih, narodnih) v njenih mejah.

Duhovito je zamišljen sistem prava po Kelsenovi šoli: mednarodno pravo nadrejeno ustavi, ona zakonom, le-ti naredbam in razsodbam, iz katerih potekajo sodne ter upravne izvršbe.

Vendar nas popolnoma tudi to ne more zadovoljiti! Ali mednarodno pravo res nima mejnikov, ali ne odločajo — morda le podzavestno — vidiki pravičnosti pri tem, ali označimo kak običaj za običajno mednarodno pravno normo. Če naj je mednarodno pravo zaključen krog, mora imeti svoje središče ze iz čisto sistematičnih, formelnih razlogov. Ravno za mednarodno pravo pa ne le iz formalno-sistematičnih, ampak zlasti vsebinsko materialnih razlogov ne more biti indiferentno dejstvo bivanja neskončno pravičnega, absolutnega Boga. Sele s tem se nam zdi razumljiv pojav, da ima vsako pravo kot svojo vsebino — pravi edictum tralaticium — neko etično jedro; mi vidimo tudi, da je trajnost pravnih norm v direktnem sorazmerju z njihovo »etičnostjo«, čim bolj so pravične. Žal pa pravna znanost popolnoma prezre potrebo teocentrične orientacije, ki bo edina mogla odgovoriti na premnoga in najtežja vprašanja ter bo zasidrila ves pravni sistem na najtrdnjših tleh, v Njem, per quem omnia facta sunt et sine ipso factum est nihil — v Bogu.

Jugoslovanski dijaki na pariški univerzi v srednjem veku

(do 1452).¹

Dt. Melitta Pivec — Ljubljana.

I.

Verjetno je bilo, da so tudi naše dežele pošiljale poslušalce na pariško univerzo, ki je bila, posebno v začetku, pred postankom drugih univerz, kulturno središče vse Evrope. Ker so pripadale pokrajine današnje Jugoslavije različnim državam in ker srednji vek ni poznal narodne zavesti v našem smislu, ima pa izraz »jugoslovanski dijaki« tu predvsem teritorijalni značaj; slovanska narodna pripadnost bo imela pri posameznih osebnostih večjo ali manjšo stopnjo verjetnosti.

¹ Do 1452 so zbrani dokumenti pariške univerze v dobrih modernih izdajah; za poznejšo dobo je treba iskati listine neposredno v arhivih; toliko časa mi ni bilo na razpolago.

Prevelikega števila ni bilo pričakovati, že radi velike krajevne oddaljenosti in manj razvite kulture, pač pa večje udeležbe ob času, ko še ni bilo bližjih univerz — posebno praške (1348), dunajske (1356) in italijanskih, ki so po svoji bližini privabile dijake in olajšale študij — torej v 13. in 14. stoletju.

Prve publikacije o zgodovini pariške univerze — posvečene splošnemu razvoju — ne nudijo gradiva za tako iskanje. Du Boulay² ima sicer v svoji od 800 (!) do 1600 segajoči zgodovini z izjemo 1. na koncu vsakega zvezka *Catalogus illustrium academicorum*. Ta se pa ozira le na slavne osebnosti — četudi so včasih v bolj rahli zvezi z univerzo — navadnih skromnih dijakov ne našteva; Crevier³ v svoji majhni zgodovini, ki je nekak izvleček Du Boulaya, nima niti tega, Jourdain⁴ v svojih registah tudi nima ničesar za nas porabnega.

O tujcih na pariški univerzi je napisal tezo A. Budinszky.⁵ Pred njim so o isti tvarini nastale le nekatere razprave o skandinavskih dijakih. Sicer pa tudi Budinszky izrečno pove, da je sprejel samo znanstveno ali družabno imenitne osebnosti. Ima pa več imen kakor Du Boulay.

Med Nemci navaja Heinricha v. Kärnthen (p. 132), sina vojvoda Henrika I. Študiral je v Parizu, kjer je bil priljubljen gost Ludovika VI. Prijatelj Otona Brižinskega, je vstopil istočasno z njim v Morimund, postal 1132 opat v Villarsu in 1143 škof v Troyesu. Umril je 1169.

V rubriki *Slaven, Ungarn, Griechen* (226—234) pa ima sledeča imena:

Georgius Benignus Salviatus, eig. Georg Drachisich aus Bosnien (p. 228). Študiral je na italijanskih univerzah, v Oxfordu in Parizu. V Florenci je vstopil v minoritski red, bil poklican 1493 na univerzo v Pisi in 1513 imenovan za nadškofa v Nazaretu.

² *Historia Universitatis Parisiensis* autore Caesare Egassio Bulaeo, I—VI, Parisiis 1665—1673, fol.

³ M. Crevier, *Histoire de l'Université de Paris*, I—VII, Paris 1761, 12°.

⁴ Carolus Jourdain, *Index chronologicus chartarum pertinentium ad historiam Universitatis Parisiensis*. Parisiis, 1862, fol.

⁵ Alexander Budinszky, *Die Universität Paris u. die Fremden an derselben im Mittelalter*. Berlin 1876, 8°. Rezultat dela na *Ecole des Chartes*.

Johann v. Ragusa (p. 231), dalmatinski dominikanec, je študiral začetkom 15. stoletja v samostanu svojega reda v Parizu in postal tam doktor teologije. Na koncilu v Baslu je nastopil kot govornik posebno proti zastopniku utrakvistov, J. Rokizani. Prejel je več važnih misij in Feliks V. ga je imenoval kardinalom. Umrli je 1444 in zapustil spise, tičoče se svojih poslanstev.

Tranquillus Andronicus aus Dalmatien (p. 234) je prišel pod vladu Ludovika XI. v Pariz in tam učil grščino.⁶

Glavna vira pa sta sedaj *Chartularium*⁷ in *Auctarium*⁸ pariške univerze. Prvi vsebuje listine, nanašajoče se na univerzo, iz arhivov univerze same, ki so zdaj razdeljene in kojih večji del se nahaja v narodnih arhivih, manjši pa v univerzitetnem arhivu na Sorboni; dalje listine iz papeškega arhiva in iz arhivov raznih redov in kolegijev. Drugi pa knjigo prokuratorjev angleške (nemške) nacije, ki je najstarejša ohranjena knjiga te vrste (od 1333) in za naše kraje posebno važna in bogata.

V teh dveh zbirkah se nahajajo sledeča imena, ki jih navajam z letnico, kdaj se prvokrat omenjajo:

Georgius de Rain seu de Sclavonia, Sorbonicus — 1389.

Petrus de Carniola — 1400.

Leonardus de Laybach — 1400.

Michael Georgii de Tragurio — 1415.⁹

Marcus de Syremio (de Hungaria) — 1420.

Benedictus de Seremio (de Hungaria) — ca. 1420.

Johannes Stojkowic de Ragusio — 1421.⁹

Paulus Nicolai de Sclavonia, diocesis Zagrabiensis — 1421.

Cosmas Symonis, diocesis Zagrabiensis — 1432.

Lista je kratka. Proti pričakovanju ni nikogar iz 13. stoletja. A ni drugače pri drugih vzhodnih državah. Prva dijaka

⁶ T. Andr. se najde tudi pri Du Boulayu, V. p. 918; druga citirana imena pa so posneta iz drugih del, ne iz ohranjenih listin univerze.

⁷ Henricus Denifle, Aemilius Chatelain, *Chartularium Universitatis Parisiensis*, I.—IV. (1200—1452), Parisiis, 1889—1897, fol.

⁸ H. Denifle, A. Chatelain, *Auctarium Chartularii Universitatis Parisiensis*, I., II. (1333—1466), Parisiis, 1894—1897, fol.

⁹ Gradivo za ta dva mi je prepustil ljubeznivo dr. M. Kos; Joh. de Ragusio je identičen z onim pri Budinszkiem omenjenem.

de Bohemia, ki je bila vendar že po svojih kraljih Luksemburžanih v mnogo tesnejši zvezi s Francijo, se omenjata šele med 1329 in 1336, Bertoldus in Conradus de Bohemia;¹⁰ istočasno prvi iz Avstrije, Jacobus de Austria.¹⁰ Prvi iz Ogrske je frater Alexander de Ungaria, 1300, drugi Stephanus de Hungaria, de Insula, 1343, dalj časa edini magister theologie na Ogrskem.¹⁰ S Poljsko ni mnogo drugače. Glede 13. stoletja se mora pač posebno upoštevati, da je ohranjeno iz prvih časov univerze le zelo majhno število listin. Vsled dejstva, da se nahajajo v seznamih samo imena graduiranih, je tudi lahko mogoče, da je študiralo več dijakov na univerzi, ki pa niso dosegli gradov in radi tega niso zaznamovani. Najstarejši catalogus licentiatorum je tudi šele iz leta 1395. Nadaljnja težkoča je, da imamo večinoma le krstna imena. Denifle je v papežem poslanih rotulih našel mnogo priimkov, ki so razkrili narodnost ali domovino dotičnih kandidatov. Priimek de Sclavonia n. pr., najden na drugem mestu za Georgiusa de Rain, je odločil, da smatrajo ta Rain za Brežice. Dalo bi se, mislim, najti v naših domačih arhivih še gradivo, ki bi omogočilo slične določbe. Generalni študijski zavodi redov, predvsem dominikancev in frančiškanov, v Parizu so postavili velik odstotek tujih dijakov, in samostani teh redov obstojajo pri nas že v 13. stoletju.

Iz materiala, kakršen je sedaj, je težko več ugotoviti.¹¹ V poznejših stoletjih pa je študiralo brezdvomno večje število dijakov v Parizu, posebno iz Dubrovnika, kjer so tvorili les Sorbonniens celo stranko proti onim, ki so študirali v Salamanki — les Salamanquais.¹²

II.

Za razumevanje gotovih izrazov je potrebno, da se na kratko ozremo na takratno organizacijo študija na pariški univerzi.¹³ V 14. in 15. stoletju ima že precej stalne oblike. Vsa univerza je bila rahla federacija 8 velikih korporacij; 4 fakultet

¹⁰ Chart. II, pp. 663, 665, 666, 85, 536, 570.

¹¹ Tudi prof. Chatelain mi je izrazil mnenje, da rezultati — vsled vrzeli v starejši dobi — ne morejo biti drugačni.

¹² Louis de Voïnovitch, La monarchie française dans l'Adriatique. Paris 1917. p. XXI.

¹³ Charles Thurot, De l'organisation de l'enseignement dans l'université de Paris au moyen-âge. Paris 1850. 8°.

in 4 nacij, 4 nationes: Francia, Picardia, Normania in Anglia (od 1400 naprej Alemannia) so tvorile facultas artium, številno najmočnejšo. Nacije so bile še deljene v provincije in dieceze, nemška je imela od 14. do 16. stoletja 3 provincije: Alemannia superior (katere člani so bili južni Nemci, Ogri, Slovani, Švedi in Danci), Alemannia inferior in Anglia. Vsa ta razdelitev ni imela ne politične ne geografske podlage, in se je ravnala in spreminjala le po premoči ravno navzočnih dijakov. Vsaka nacija je volila vsak mesec svojega prokuratorja in imela svoja zborovanja. Prokurator je imel dolžnost zapisnike se vpisati v svojo knjigo in voditi račun o dohodkih in izdatkih. Zadeve vse univerze so se reševale na skupnih zborovanjih vseh fakultet. Rektorja za 3 mesece je volila facultas artium.

Ta fakulteta je sprejela dijaka s 14 leti. Dijak se je oklenil enega profesorja — po možnosti rojaka — ki ga je vodil ves čas študija in se — če potrebno — tudi zanj bojeval. Postal je po vsakokratnem izpitu baccalaureus, licentiatu in z 21 leti in po sprejemu v kolegij profesorjev magister artium s pravico predavanja. Največjo vlogo v študiju so imele poleg rednih in izrednih predavanj disputationes. Dopršitev te fakultete je bil pogoj za sprejem v teologično, juridično in medicinsko fakulteto; magister artium je tam sprejel iste stopnje (baccalaureatus, licentia, magisterium) dotične fakultete. Mag. theol. je mogel postati šele s 35 leti, podobno pri juristih in medicincih.

Univerza je dobro skrbela za svoje slušatelje; bili so deležni — domačini in tujci — mnogih privilegijev, n. pr. prosti davkov in pod posebno, milo jurisdikcijo. Vladalo je živahno življenje: nacije so se prepirale med seboj radi interesnih sfer, volitve na sejah so bile burne, profesorji — magistri sami niso bili preveč stari, in dijaki so se pretepali na Pré des Clers med seboj ali z menihi samostana St. Germain, tudi krvavo. Ko se je l'insolence naturelle des étudiants preveč razpasla, so jih začeli zapirati v internate; od 13. stoletja dalje je bilo ustanovljenih mnogo kolegijev — najvažnejši Sorbona, odprta vsej Evropi — a pomagalo ni preveč.

Le ene stvari je vedno manjkalo — denarja. Edini dohodki univerze in nacij so bili takse pri izpiti, promocijah in sličnih prilikah, in te so bile precej visoke. A kljub temu so bile blagajne običajno prazne. Vzrok pove stereotipna, skoro

vsakemu prejemu kake vsote sledeča opomba: natio intravit tabernam et statim perpotatum fuit. Pri dijakih je bilo podobno. Poleg bogatih se nahaja velika množina štipendistov.

Po ugotovitvi tega splošnega okvira naj sledijo podrobnosti, ohranjene iz življenja prej navedenih dijakov. Vrednost tehotic je različna: nekatere povedo samo ime in študijske etape, druge dovoljujejo vsaj v glavnih obrisih rekonstrukcijo nekaj let življenja dotičnega. Največ gradiva je zapustil Paulus Nicolai, ta »homo pessimae indolis«, ki je imel proces s svojo nacijo, s svojo fakulteto in z vso univerzo. Radi tega je bolje obravnavati ga, skupno z Dubrovničanom Johannesom, o katerem je tudi več znanega, v posebnem poglavju.

Georgiusa de Rain omenjam samo na kratko radi popolnosti. O njem obstoja že razprava Louis Légera: Georges d'Esclavonie, Chanoine pénitencier de la cathédrale, de Tours au XIV—XVme siècles,¹⁴ ki uporablja vse notice Chart. III, IV in Auct. I in podatke dokumentov v Toursu, kjer je 1416 umrl; J. Krek ga citira v svojem delcu: Les Slovénes kot glagoljaša; in o njem bo izšla monografija izpod peresa dr. M. Kosa.

Petrus de Carniola je 1400 postal baccalaureus pod magistrom Henricus de Gorkem, licentiat pod magistrom Hermannus de Eslinghe in magister pod magistrom Arnoldus Wtwiic. Njegova bursa (štipendij) je znašala 3 solidi.¹⁵

Leonardus de Laybach je prišel v dobi prokuratorja mag. Johannes de Galencoep na zborovanje nacije 8. aprila 1400 apud S. Maturinum (ta cerkev je bila navadno zborovališče angleške nacije). Rekel je, da ne pozna pravil nacije in prosil, da bi mu nacija odpustila in ga pripustila k bakalaureatu po navadnem običaju, kar mu je nacija dovolila. Na zborovanju 25. aprila istega leta je postal baccalaureus pod magistrom Henricus de Ghorinchem. Njegova bursa je znašala XVI denarii.¹⁶

Michael Georgii de Tragurio je postal 11. februarja 1415 baccalaureus, 8. aprila licentiat in 11. maja magister, vse pod magistrom Johannes Johannis. Na zborovanju angleške nacije 22. aprila je prosil, da sme s prisego potrditi svojo uboštvo, kar

¹⁴ Jagić, Festschrift 1908. p. 112—119.

¹⁵ Auct. I., c. 809, 815.

¹⁶ Auct. I., c. 811, 812.

mu je nacija dovolila in njegovo prisego sprejela. 15. junija 1452 pa je poročal prokurator, kako je pred približno 30 leti magister nemške nacije iz Ogrskega, Michael Georgii iz Trogira, s prisego potrdil svojo ubožstvo, ko je dosegel bakalaureat in profesuro. Da drži svojo prisego, je poslal svojemu sinu, magistru francoske nacije, vsoto 6 scutorum auri, da plača naciji štipendije, ki so bili za one grade potrebni. Nacija je to vsoto hvaležno sprejela, se zahvalila magistru za njegovo rednost in dala potrdilo s pečatom prokuratorja.¹⁷

Marcus de Syremio je postal baccalaureus v dobi prokuratorja Johannes de Wermer pod mag. Johannes Johannes 1420, isto leto tudi licentiat in magister pod prokuratorjem Johannes Johannes. Njegova bursa je znašala VIII solidi.¹⁸

Benedictus de Seremio je 1421/22 vpisan na univerzi v Kölnu kot magister artium in baccalaureus formatus (višnja stopnja) teološke fakultete pariške univerze, kjer je moral torej pred tem letom študirati. Njegovega imena pa ni v pariških listinah.¹⁹

Simonis (Symonis) Cosmas iz zagrebške dijeceze je postal baccalaureus pod prokuratorjem Jacobus de Loo alias Potter 1431; licentiat in artibus 1432 pod magistrum Albertus Vorden, in isto leto pod istim magistrum magister. Ni imel štipendija. Na zborovanju angleške nacije 28. maja 1432 je prosil, da bi mu nacija vsled njegovega ubožstva odpustila gotovo vsoto, kar mu je nacija dovolila. Na zborovanju 7. maja 1433 je nastal prepir med častivrednimi magistri, ki sta ga pomirila prokurator Johannes de Merode in magister Cosmas. Na zborovanju na dan pred sv. Matevžem 1433 fungira Cosmas poleg drugih kot priča pri odobrenju, ki ga je zaprosil in dobil za svoje poslovanje prokurator Albertus de Vorden.²⁰

(Konec sledi.)

¹⁷ Auct. II., c. 190, 194, 196, 195, 892.

¹⁸ Auct. II., c. 272, 273, 274.

¹⁹ Auct. II., c. 272.

²⁰ Auct. II., c. 447, 469, 470, 472, 473.

Francosko šolstvo.

Dr. L. Sušnik — Ljubljana.

Francoska revolucija pomeni važno razdobje tudi v razvoju francoskega šolstva¹: neodvisne, zasebne, verske šole vseh vrst so se morale umikati enotnim državnim, celo univerze so razdrobili na posamezne fakultete in jih preuredili v smislu neposredne praktičnosti in popolne centralizacije pod nadzorstvom ministrstva. Tako so tvorile in še tvorijo francoske šole od najnižje do najvišje stopnje celoto z naslovom *Université de France*, ki ji stoji na čelu minister prosvete.

Odkar je veliki organizator Napoleon — uvidevač pomen osredinjenega šolstva za trdno vladanje — l. 1808 te uredbe spravil v sistem in jim dal svojo sankcijo, so se obdržale malone do konca 19. stoletja skoraj neizpremenjene, kar pa narodu ni bilo ravno v korist. Šele po polomu v francosko-pruski vojni je tretja republika stopnjema korenito reorganizirala celokupno šolstvo, odpravila l. 1871 sofinco, vpeljala l. 1882 splošno obveznost pouka in preuredila l. 1895 visoke šole zopet v smislu nekdanjih univerz (*Universités*).

Ustroj francoskega šolstva je še danes popolnoma centralističen. Vse šolsko omrežje (*Université de France*) je razdeljeno radi lažje uprave na akademije; pred vojno jih je bilo v vsej državi z Alžirrom vred 17, po vojni se je pridružila še Alzacija-Lorena. Njih središča so večja, vseučilišna mesta, tu je osredotočeno šolstvo dotične pokrajine od ljudskih do visokih šol. Vsaka akademija ima svojega rektora (*Recteur* — v Parizu *vice-recteur*, ker je tu rektor naučni minister) in svoj akademijski šolski svet za presojo učnega reda, uprave in discipline; tudi v departementih obstoje šolski sveti. Ministru stoji ob strani l. 1880 preobnovani višji prosvetni svet (*Conseil supérieur de l'Instruction publique*), ki ga tvorijo od predsednika

¹ Prim.: *Plan d'Études et Programmes de l'Enseignement secondaire*, 9e éd., Paris, Vuibert et Nony Éd. — *La Vie universitaire à Paris*, Paris 1918, Libr. Armand Colin (Ouvrage publiée sous les auspices du Conseil de l'Université de Paris). — *Livret de l'Étudiant: Université de Paris de 1920 à 1921* (izd. Bureau des Renseignements scientifiques à la Sorbonne — pri Berget — Levraut, Paris etc. — Dr. Césaire Villatte - Dr. Richard Scherffig, Land und Leute in Frankreich, 3. izd., Berlin-Schöneberg 1904 oz. 1921 (Langenscheidts Sachwörterbücher). — Ph. Roßmann, *Handbuch für einen Studienaufenthalt im französischen Sprachgebiet* — unter Mitwirkung von A. Brunemann, 4. izd., Marburg 1911. — R. Kron, *Le Petit Parisien*, 18. izd., Freiburg (Baden) 1914, str. 161 ssl. — M. Gratacap-A. Mager, *La Conversation méthodique*, 2. izd., Vienne-Leipzig 1919, str. 147 ssl.

Cf. nadalje zadnje povojne letnike pariških revij: *Revue Universitaire* (Education - Enseignement - Administration - Questions littéraires - Bibliographie - Examens et Concours - Classes des Lycées et Collèges, mesečnik Libr. Armand Colin). — *La Vie universitaire* (mesečnik, izdaja ga lastna tiskarna). — *Revue Internationale de l'Enseignement* publiée par la Société de l'Enseignement supérieur. — *Revue de l'Enseignement Français hors de France* etc.

republike imenovani visoki uradniki-šolniki, člani najvišjih znanstvenih korporacij in zastopniki vseh stopenj pouka; sestaja se dvakrat na leto, a ima stalno sekcijo 15 članov za reševanje tekočih poslov; zasedanje stolic, določanje učnega načrta, ustanovitve višjih šol itd. Ministrstvu so podrejeni generalni inšpektorji za nadziranje šolstva v posameznih pokrajinah oz. akademijah in tvorijo živo zvezo med podrejenimi rektorji in ministrom; brigajo se za osebne zadeve ter stvarne potrebe šol v znanstvenem, нравstvenem in gmotnem pogledu. Akademski inšpektorji (po eden na departement) pa skrbe skupno z raznimi pomočniki rektorjev in generalnih nadzornikov za redno poslovanje šol v poedinih okrožjih.

Pouk obsega kot drugod tudi na Francoskem tri stopnje: osnovno, srednjo in visoko (Enseignement primaire, — secondaire. — supérieur).

Ljudsko šolstvo.

Ljudskošolski pouk je danes v Franciji laiški, brezplačen in obvezen; privatne šole so potisnjene v ozadje. Do sedmega leta so deci na razpolago razne vrste otroški vrtci (Écoles gardiennes, salles d'asile, écoles maternelles, classes enfantines), kjer se začne učiti čitanja, pisanja, računanja pod posebnim, najraje ženskim nadzorstvom, potem pa vstopijo otroci v osnovne šole (Écoles primaires élémentaires); tu ostanejo lahko do dopolnjenega trinajstega leta, če si ne pridobe že prej dovoljnega znanja za končno izpričevalo (Certificat d'Études primaires). Nadaljnjevalnim šolam odgovarjajo enoletni »Cours complémentaires« in pa, če hočete, takozvani »Cours d'adultes«. Osnovni pouk se poglobi in razširi v višjih mestnih ali meščanskih šolah (Écoles primaires supérieures), ki odgajajo učence za nižje uradnike, trgovske in bančne nameščence itd. — Učitelji in učiteljice za vse panoge ljudskega šolstva se izobrazujejo na učiteljskih (Écoles normales primaires) — po eno moško in eno žensko na departement —, ravnatelji in nastavniki za učiteljska ter ljudskošolski nadzorniki pa se šolajo na takozvanih »Écoles normales supérieures d'Enseignement primaire« v St. Cloudu in za ženske v Fontenay-aux-Roses. Vstop v vse te zavode za bodoče vzgojitelje je navezan na zmagu v »concours«-u (natečajni izpit z omejenim številom sprejetih); gojenci internatov se zavežejo, da bodo služili deset let v državni službi ali pa povrnili stroške, ki jih nosi država. — V zadnjih 40 letih se je država sploh zelo pobrigala za napredek šolstva, zlasti ljudskega, poskrbela je za zidavo primernih poslopij, pomagala pri tem občinam s posojili in podporami. Tudi pariško mesto podpira šolarje z izposojanjem knjig in preskrbo različnih šolskih potrebščin.

Ljudske šole so večinoma ločene v deške in dekliske, le po majhnih občinah se dobe še mešane. Učni načrt je povsod enak, ker naj poda gotovo znanje, ki je vsakomur potrebno: prva šola naj nauči otroke čitanja, pisanja ter jih seznanji z osnovnimi pojmi iz materinščine, zgodovine in zemljepisa, računstva, geometrije.

risanja, prirodopisa; glavno vlogo ima nazorni pouk o rečeh iz najbližje otrokove okolice (leçons de choses). Njegova posebnost je, da ne pozna krščanskega nauka. Mesto tega obsega francoski šolski program temeljni pouk o morali in državi (Morale et instruction civique), ki pa ni samostojen predmet, temveč se podaja o priložnosti v urah, ki so odmerjene materinščini, zgodovini in zemljepisju. Je to posledica dolgoletne proticerkvene politike na Francoskem od nosno borbe med svobodomiselnno republiko in »legitimistično«
cerkviyo. — Učni načrt meščanskih šol obsega žive jezike (nemščino ali angleščino), matematiko, računovodstvo, kemijo, risanje, petje, telovadbo in kako ročno delo.

Kot predstopnja za srednje šole so osnovne šole lahko tudi tem priključene in imajo dva oddelka: pripravljalni (Division préparatoire: 10. in 9. razred) in osnovni oddelek (Division élémentaire: 8. in 7. razred).

Srednje šole.

Francoske srednje šole so po večini »Lycées«, t. j. državni zavodi, pa tudi »Collèges«, t. j. občinski (mestni) zavodi, ki jih z državno pripomočjo vzdržujejo občine, ki pa jih skuša država čim več prevzeti povsem v svojo oskrbo. Naših »gimnazij«
ali »realk«
itd. Francozi ne poznajo (»gymnase«
jim pomeñi telovadišče, za »realk«
itd. pa sploh nimajo primerne enotne besede). — Poleg teh javnih srednjih šol se dobe tudi zasebni zavodi (svetni ali redovni) z nazivom »Écoles libres«.

Uredba srednjih šol v Franciji se v mnogočem loči od njihovega ustroja pri nas.

Predvsem je treba vedeti, da so to v splošnem internati. to se pravi, da drže mladino od najnežnejše dobe do prestopa na visoke šole — a še te so nekatere internati, kakor »École normale supérieure«, »École Polytechnique«
i. dr. — popolnoma v svojem okrilju, na stanovanju in hrani. Otroške vrtce vodijo po navadi dame, pripravljalni razredi pa nadomeščajo pravzaprav navadne osnovne šole. Niso pa vedno samo internati; imajo včasih tudi vnanje učence (externes), ki prisostvujejo le šolskemu pouku, potem nadzirane vnanje učence (externes surveillés), ki hodijo kosit domov (od 12 do 1), sicer pa ostajajo v svrhu študiranja v šoli od 8 zjutraj do 7 zvečer, in slednjč take, ki tudi obedujejo v zavodu (demi-pensionnaires), ki torej le prenočujejo doma. — Med 12 moškimi »lycées«
v Parizu je n. pr. 5 prirejenih le za eksterniste (Lycées Carnot, Condorcet, Charlemagne, Buffon, Voltaire); med 8 ženskimi je večina eksternatov.

Zaradi tega morajo imeti francoske srednje šole seveda več učnega in upravnega osebja kot pa naše. Ravnatelj državnih »lycées«
se naziva »provisieur«, ostalim (collèges) pa načeluje »principal«. Poverjeno mu je vodstvo, uprava zavoda in stik s starši — a brez poučevanja. Za notranjo disciplino in redno učenje internistov imata skrbeti »censeur (d'études)«
in »surveillant gé-

néral« (v »collèges« le slednji), za prehrano, perilo, finančno stran itd. pa »économe«. Poleg rednih profesorjev in namestnih učiteljev (professeurs agrégés in chargés de cours) in pomožnih učiteljev (za risanje, petje in glasbo, telovadbo, borjenje) pa mora imeti internat še več drugih sil za nadziranje učencev izven razrednega pouka med učenjem in izdelovanjem nalog v učilnici (étude), v spalnici, obednici, med odmori in na sprehodih; to so prefekti, nadziralci, pazniki ali kakor se že imenujejo (répétiteurs, maitres d'étude — v dijaškem jeziku »pions«, surveillants d'internat). So to navadno absolvirani srednješolci ali profesorski pripravniki, ki jih razmere prisilijo do tega posla, — zakaj da je ta kruh grenak, si lahko mislimo, odrasli dijaki, razvajeni sinovi imenitnikov, pa tudi kak repetent (vétéran) ali skrajzen zanikarnej (cancer invétéré itd.) jim znajo povzročiti mnogo težkih ur. Ganljivo lepo je opisal vse težave take službe Alphonse Daudet v pesniških spominih mladih let »Le petit Chose«.

Učni načrt za francoske srednje šole je baziral do najnovejšega časa na ministrskih naredbah z dne 31. maja 1902 in njenih dodatkih iz l. 1903 in 1905 ter z 31. julija 1906. S temi učnimi zakoni je bil pouk v zadnjih 20 letih urejen na sledeči način: Srednja šola ima sedem razredov; 6.—3. razred tvorijo prvi tečaj (Premier Cycle), ki odgovarja naši nižji stopnji; 2. in 1. (nekdanji »retorični«) ter najvišji (filozofski ali matematski) razred tvorijo drugi tečaj (Second Cycle) — naša višja stopnja (prim. nekdanjo latinsko in sedanjo nemško šolo). — Nižja srednja šola ima dva oddelka (Divisions) humanističnega (A) in realčnega (B). V prvem se poučuje latinščina vsa štiri leta, v zadnjih dveh razredih tudi grščina (neobvezno), v drugem pa se vrši pouk brez klasičnih jezikov z nekoliko večjim poudarkom materinščine in eksaktnih ved. Učni predmeti so v ostalem približno isti: francoščina, en živ jezik, zgodovina in zemljepis, geologija (v 4. razredu), prirodopis, risanje, le da ima oddelek B mesto latinščine lepopisje, fiziko in kemijo (v 4. in 3. razredu); obligaten predmet je tudi računovodstvo, kjer to sklene učiteljski zbor. Vsega skupaj 22 (23) tedenskih ur, oziroma z grščino 3 več. Na tej stopnji se uči po eno uro tudi »moralna« in državoznanstvo. Kakšen je ta pouk? Na podlagi primernih beril, pripovedk in metodičnih razgovorov se razlože učencem razne čednosti: odkritosrčnost, pogum, nravstvena tankočutnost, poštenost, dobrotu, vzgoja samega sebe in njim nasprotna slabosti; tako naj se vzbujajo čustva, ki pospešujejo moralni razvoj, a ovirajo protivna nagnenja (v 4. razredu). Na isti način se pojasni dijakom ob splošnih zakonih in uredbah stališče in namen človeka v družbi: solidarnost, pravica in socialno bratstvo, družina, stanovi, narod, država in njeni zakoni, človeštvo, individualna svoboda in socialna disciplina (v 3. razredu)... Ti pojmi se še poglobé v luči sistematičnega filozofskega pouka v najvišjem razredu.

Višji tečaj pa se razraste v štiri paralelne oddelke (Sections): oddelek A (z latinščino in grščino) odgovarja naši humanistični višji gimnaziji, oddelek B (z latinščino in živimi jeziki) je podoben naši

realni gimnaziji, tretji oddelek C (z latinščino in realnimi vedami) pri nas nima enakega in četrti oddelek D (z živim jeziki in realnimi vedami) je sličen naši realki. Učna snov se tu razširi in poglobi; poleg materinščine, latinščine in grščine še nova in stara zgodovina, zemljepis, živi jeziki, matematika, fizika in kemija, praktične vaje v realnih vedah (fiziki, kemiji, prirodopisu), geologija, risanje. Oddelek B ima mesto grščine drugi živi jezik, D ima itak dva živa jezika, C ima poleg latinščine en živ jezik, a več matematike, fizike in kemije. V najvišjem razredu, imenovanem »Philosophie« A (jeziki fakultativno) ali B (latinščina fakultativna, dva živa jezika obligatna) oziroma »Mathématiques« A (z 1 modernim jezikom) ali B (z 2 modernima jezikoma), se predava še filozofija, anatomija in fiziologija, higiena, jemlje se tudi kozmografija, opisna geometrija, geometrijsko in prostoročno risanje. Vsega skupaj kakih 27—30 ur na teden. Od živih jezikov se poučuje (eden predpisan, drugi po izbiri) nemški, angleški, španski, italijanski, ruski, in sicer na nižji stopnji po pet ur na teden, v višji pa v A in C po 2, v B in D po 3, oziroma 4 v prvih dveh in po 1, oz. 2 uri v zadnjem letu. Prej je prevladovalo po francoskopruski vojni zanimanje za nemščino, v novejšem času vleče bolj angleščina. Merodajne so pri pouku najmoderneje direktne, nazorne in kombinirane metode; prvo je pravilna izgovorjava in učni cilj ni le točno poznavanje ustroja jezika in slovstva, temveč še bolj praktična stran: lastno izražanje. Od profesorjev modernih jezikov se zahteva poleg francoščine in klasičnih jezikov, ki so obvezni za vse, pa tudi izpit le iz enega jezika, a iz tega tem temeljiteje.

Ta raznolikost v posameznih panogah ima svoje dobre in slabe strani, zato je bila sodba o njeni praktičnosti zelo deljena.

Po dovržitvi nižje stopnje dobi učenec lahko izpričevalo (Certificat d'Études secondaires du premier degré), na konci višje pa dobe abiturienti vseh sekcij (Bacheliers de l'Enseignement secondaire) enakovredna izpričevala (Diplômes de Bachelier) z navedbo dotične panoge. — Kdor ni mislil delati mature, je lahko absolviral po nižji srednji šoli dveletni praktični kurz (Cours d'Études) za novejšje jezike in eksaktne vede.

Solsko leto je razdeljeno v Franciji na tri semestre in traja od 1. ali 2. oktobra do konca julija; velike počitnice so tedaj mesec kesneje kot pri nas. Ostale počitnice so približno takrat kot drugod: novoletne trajajo 4—7, pustne 3—4, velikonočne 11, binkoštna 3—5, za državni praznik (14. julija) 2—3 dni.

Francoski srednješolci imajo povprečno 4 do 5 ur šole na dan, in sicer brez malih pavz med urami, v glavnem 8 do 10 ali 11 in od 2 do 4 popoldne. Lastnemu učenju in nalogam je odmerjenih v internatu kakih 6 ur, dobro uro zjutraj, potem nekako od 10 do 12 dopoldne in od 5 do 8 popoldne.

Sploh je življenje v notranjih šolah dokaj enolično, disciplina trda. Kot posebnost naj omenim, da imajo dijaki po zavodih lastno uniformo s kapico, ki je obvezna po navadi le za interne učence. Znake za obed, za odmor itd. daje boben in ne zvonec

kakor pri nas (razen v »kolegijih«). Vstati je treba ob pol 6 zjutraj, ko se učenci umijejo in napravijo, gredo v učilnico, kjer se pripravljajo za šolo. Ob 7 je v jedilnici zajutrek in nato kratek odmor. Po šoli je ob 10 zopet četrt ure pavze, nato pa delo do poldne. Po kosilu gredo učenci na prostorno dvorišče, kjer se po svojih zabavajo. Pred popoldanskim poukom je zopet pol ure priprave. Med četrto in peto uro je malica in odmor, potem pa študiranje nekako do 8, nakar je večerja in gredo učenci spat. — V četrtek ni šole, pač pa dan za domače učenje; ta dan popoldne in v nedeljo gredo dijaki pod nadzorstvom na skupen izprehod. — Seveda ta dnevni red ni povsod in vedno enak, zlasti če je urnik bolj obložen. A povsod se dobi mož z železno voljo in primerno avtoriteto, ki gleda na to, da se pravilnik točno izvršuje.

Za vsakdanje lekcije se morajo učiti dijaki zraven drugega navadno mnogo beril in pesmi na pamet in iz vsakega važnega predmeta imajo na teden po eno domačo nalogo (devoir écrit). Vrh tega pišejo izmenoma iz poedinih predmetov tedensko po eno šolsko nalogo (composition). Te igrajo veliko večjo vlogo kot pri nas. Ne klasificirajo jih namreč samo z navadnimi redi, temveč tudi z zapovrstno oceno (po številu doseženih točk): prvi, drugi, tretji itd., ta ocena se svečano razglasi v razredu v navzočnosti ravnatelja in zavodovega nadzornika (censeur). To zbuja med učenci mnogo zanimanja in veliko tekmovanja ter napravi nanje globok vtis, — dasi bo menil ta ali oni, da zbuja vsa stvar med učenci le nepotrebno domišljavost.

Koncem leta se natančno izračuna za vsak predmet posebej povprečni red iz nalog. Najboljša dva učenca dobita nagradi (prix), naslednji pa pohvalno omembo imena (accessit), kar znači, da se je učenec približal nagradi. Za nagrade se dele lepo vezane koristne knjige — važna panoga knjigotrštva — včasih tudi zeleni, srebrni, zlati venci iz hrastovih, lavorovih listov in marjetic. Imena obdarenjenih in pohvaljenih učencev se blesté v posebni knjižici, programu (palmarès), ki jo izda šola ob sklepu šolskega leta in ki jo dobé vsi v njej imenovani dijaki zastoj. — Vse to je združeno z veliko svečanostjo (distribution des prix), ki jo priredi šolsko vodstvo in katere se udeležé starši in sorodniki dijakov, pa tudi meščani, zastopniki oblasti, ali celo oddelek vojaštva. Vsak, tudi najmanjši zavod proslavi ta dan kar se da najlepše. Privatni delajo to že zaradi priporočila, posebno če se lahko postavijo z lepimi uspehi. Slovesnost se vrši v kakí večji dvorani ali pa napravijo na dvorišču lepo okrašen, mogočen šator, ves v preprogah in zastavah; v ozadju je velik oder za šolsko oblastvo in gosposko, pred njim pa se razvrstí dijaštvo in občinstvo — vse v najlepši toaleti. Profesorji pridejo v svojem ornatu (črna »robe« — toga ali halja, rdeča ali rumena »épitoge« ali »chausse« — svilen, štoli podoben trak preko leve rame, po katerem se pozna čin, »rabat« — na prsi viseč, kravati podoben ovratnik iz batista, čipk itd. in črna »toque« — posebna čepica, nekak baret), vojaška godba zaigra »Marseillaise«-o, vojaštvo pozdravi.

Nato se vrste kratki slavnostni govori (laïus), ki jih prinese tudi »palmarès«. Kot prvi govori kar moč duhovito in izbrano kak profesor in predsednik, ki je vedno kaka visoka osebnost, n. pr. okrožni načelnik, poslanec itd., mu odgovarja. Ob navdušenem ploskanju in zvokih godbe se razglase nato imena vseh obdarovanih in odlikovanih učencev, ki prihajajo drug za drugim na oder, da se jim razdele darovi, venci, knjige, včasih tudi druge nagrade od vnetih prijateljev mladine; med veselimi častitanjem in poljubljanjem zaigra godba zmagoslavno koračnico in slavje je končano.

Tako so se stare šolske tradicije, ki jih pri nas že dolgo ni več, na francoskih tleh ohranile do današnjih dni.

Posebno svečano se je proslavljala ta dan v Parizu, kjer so imeli še nedavno splošno tekmo vseh tamošnjih srednjih šol (concours général) s posebnimi nalogami, ki so jo zdaj v malo spremenjeni obliki na novo vpeljali: nagrade so se razdeljevale v Sorboni pod predsedstvom samega ministra za prosveto. Zmagovalci so dobili razen običajnih daril še več ugodnosti za nadaljnji študij, oprostitev raznih takš itd., njih imena so prinesli tudi listi (2 prix, 3—8 accessits in več »mentions honorables«). Podobna tekmovanja so se vršila tudi po posameznih okrožjih.

Število štipendij je na Francoskem precejšnje in so tudi primerno visoke, zlasti če so odmerjene za celotno oskrbo v »konviktu«, vendar pa mora prosilec napraviti poseben izpit. Otroci profesorjev in nadzornikov so oproščeni pristojbin na srednjih šolah.

Razen nalog, daril in ustanov pa pozna francoska srednja šola še druga učinkovita sredstva, ki izpodbuja ž njimi dijaštvo k marljivosti in vztrajnosti. — Sem spadajo izvestja, ki se vsako četrletje pošiljajo staršem (notes trimestrielles, bulletins trimestriels). Istotako posebni izkazi o zadovoljivem napredku, recimo za prostovoljno nalogo ali čtivo, ki jim pravijo »oprostitve« (exemptions); ž njimi se dajo včasih izbrisati kazni ali da pomnožiti število dovoljenj za izhod ob nedeljah, da more učenec preživeti en dan pri svoji obitelji ali pri prijateljih — kar je za interniste velika dobrota, ker jih reši za čas nepriljubljenega kasarniškega življenja. Kazni, ki so, če ne govorimo o posameznih svarilih in opominih (réprimandes itd.) in predmetnih kaznih (pensums), kar se da redke, so: la retenue — učenec mora po pouku med odmorom ostati v šoli, la retenue de promenade — učenec ne sme v četrtek ali v nedeljo z ostalimi na daljši izprehod v okolico, la privation de sortie ali consigne — učenec ne sme iti v nedeljo domov k rodbini. Hušša kazen je ukor (blâme), ki ga izreče disciplinarni sod, in zadnja je izključitev (exclusion).

V višjih razredih morajo dijaki zgodaj misliti na maturo (Baccalauréat, ali po domače bachot, bac; beseda temelji na baccalaris »Bursche« neznanega izvora in nima prvotno z »lavorjevimi jagodami« ničesar opraviti, gl. W. Meyer-Lübke, Romanisches Etymologisches Wörterbuch, Heidelberg 1911—1920, 863). Ta višji tečajni izpit je v Franciji kot povsod zaključni izpit čez srednjo

šolo in obenem prvi javni, državni izpit, a razlika je ta, da ga je treba delati deljeno v dveh rokih — po predzadnjem in po zadnjem letu — in sicer ne na lastnem zavodu, marveč na fakulteti pred komisijo (jury) vseučiliških profesorjev, ki so jim lahko prideleni do polovice nalašč zato izbrani srednješolski profesorji. Jasno je, da je taka matura mnogo težja in zlasti bolj odvisna od sreče ali nesreče, ker dijak ne pozna izpraševalne komisije ter njenih posebnih zahtev in muh, izpitni odbor pa se ne more ozirati na različne mere in načine pouka na posameznih zavodih, iz katerih dijaki prihajajo; zato jih po navadi tudi precej popada. Temu lahko nekoliko odpomore šolska knjižica (livret scolaire), ki vsebuje sezname vseh dijakovih redov in ki jo kandidat lahko predloži izpraševalnemu profesorju.

K pismenemu izpitu pride profesor iz sedeža fakultete v mesta, kjer se nahajajo srednje šole, ni pa univerze. A za ustne izpite se morajo kandidati, ki so primerno pisali, podati sami v osrednje mesto s fakulteto. — Teme za naloge iz materinščine (composition française) so lahko vzete iz snovi, ki je predpisana za šolo, lahko so pa tudi proste, najraši razmotrivanja iz klasične dobe francoskega slovstva ali znamenita poglavja iz narodne zgodovine. Prevod iz latinščine v francoščino (version) odgovarja našim predpisom, težja pa je prestava iz materinskega na tuji moderni jezik (thème). Bolj riskantna je stvar pri ustnih skušnjah, kjer se tudi prav dobremu učencu lahko primeri, da dobi kak »zéro« (= 0, popolnoma nezadostno), dobiti odliko (mention Très Bien) je pa le redek slučaj.

Kar se tiče srednjih šol za dekleta, so bile te prej večidel samostanske in privatne; boljše družine so imele in imajo še domače učiteljice za vzgojo deklíc. Javni ženski liceji (lycées de jeunes filles), ki jih je sedaj že večje število, zlasti v Parizu, so navadno eksternati ali napol penzionati s petletnim poukom. Čez osnovno šolo morajo delati učenke sprejemni izpit. Po treh letih lahko završijo študije in dobe izpričevalo (Brévet élémentaire), če vztrajajo še nadaljnji dve leti, dobe na koncu višje izpričevalo (Brévet supérieur). Včasih se pridene še eno leto za razne ženske poklice. Profesorji so lahko moški in ženske — slednje imajo tudi svojo matico v Sèvres-u: »École normale d'Enseignement secondaire pour les jeunes filles.«

Poleg »collèges« in »lycées«, ki jih je bilo že l. 1899 blizu 70, pa prihajajo za deklíce v poštev učiteljišča in meščanske šole, pa tudi razne ženske strokovne šole (Écoles professionnelles de filles), v katerih se deklíce izobražujejo in pripravljajo za različne stanove.

Kakor drugod so se tudi na Francoskem vršili hudi boji za ureditev srednješolskega pouka. Odskar je francoska revolucija izvedla centralizacijo šolstva, se je bil boj med privatnimi in državnimi šolami. V etapah so vlade tretje republike znale

izriniti cerkev od pouka (l. 1886 so bili člani kongregacij izključeni od učiteljevanja na ljudskih šolah, kakor je bil že prej odstranjen iz njih verouk, l. 1901 je izšel društveni zakon, po katerem morajo imeti korporacije posebno dovoljenje za obstoj, po l. 1912 verske bratovščine sploh ne bi smele več poučevati). Z odstranjenjem verskih redov so propadle tudi njihove srednje in druge šole, v kolikor si niso pomagali s sekulariziranimi člani (n. pr. »Maristes«).

Junija 1914 bi se bile imele zapreti zadnje šole bratovščin, a zaradi izbruha vojne so ta odlok sistirali in tako jih je nekaj ostalo. Zakaj med svetovno vojno je zavladala tozadevno popolna toleranca. Tudi po vojski se prejšnje postave, ki so bile v zvezi z ločitvijo cerkve od države (Loi de Séparation z dne 9. dec. 1905) ne izvršujejo več strogo, tako da se je mnogo redov neovirano vrnilo in obnovilo nekdanje šole. Vendar se oficielno še vzdržuje v principu zakon z dne 7. julija 1904, da se dovolijo le neučeči redovi (4; večje število jih ima sedaj dobiti dovoljenje), oziroma misijonarji v tujini (n. pr. Institut missionnaire des Frères des Écoles chrétiennes). Ker je seveda vzdrževanje privatnih šol radi velikih stroškov za katoličane vrlo težko breme, zato čakajo z zanimanjem, kako se bo to važno vprašanje v bodoče razvilo; za sedaj izgledi na izboljšanje razmer niso slabi (Prim. o tem L'Europe nouvelle, 6e Année 1923, štev. 26 od 30. junija: L'Église et la République).

Podobna borba se je zlasti v novejši dobi izvojevala med zastopniki humanistične — Francozi so bili od nekdaj njeni klasični predstavitelji in največji zagovorniki — in moderne izobrazbe. Vendar so morali dati nekaj koncesij zahtevam novega časa: s priključitvijo posebnih oddelkov za realia k »lycées« so dobili, kot smo videli v opisanem načrtu, moderni jeziki, materinščina in realni predmeti mnogo spoštovanja. Francózom, katerim je bil prešel tradicionalni ideal retoričnih in literarnih zmožnosti že davno in meso in kri, se je zdel ta preokret v pedagogiki pač težji kot drugim narodom. A poprijeli so se ga resno in uspešno.

Po nekako dvajsetletni preizkušnji ter dolgih debatah in enketah je prodrla letos reforma srednje šolskega pouka v smislu manjše modernizacije. Prosvetni minister Léon Bérard je uveljavil z odlokom z dne 3. maja 1922 — kakor so poročali listi (tekst gl. n. pr. v »La Vie universitaire«, junijska štev. 1923, str. 13 sl.) glede srednje šole tozadevne nove naredbe, ki se razlikujejo od prejšnjih nekako v sledečem:

Predstopnja za srednjo šolo so štiri leta enotne ljudske šole — tudi »licejske« naj se izenačijo z vnanjimi —, tako da pridejo učenci na srednjo šolo s kakimi 11 leti. Vendar se ne sprejemajo vsevprek, temveč morajo dokazati svojo sposobnost.

Poleg meščanskih (Enseignement primaire supérieur) in obrtnih šol (Enseignement technique), kjer traja pouk 4—5 let, se ustanovi zopet enoten tip nižje srednje šole brez kakšnega izbiranja, v katerem bosta latinščina in grščina obvezna predmeta v vseh paralelkah, prva vsa 4, zadnja poslednji 2 leti; torej stara humanistična nižja

gimnazija, ki se završi s posebnim izpitom (Prébaccauréat — nekaka mala matura) pred posebno komisijo v središču departementov. Obstojala bo iz pismenih nalog iz obeh klasičnih jezikov, in le kdor prestane to skušnjo, bo smel delati po 2 oziroma 3 letih pravo maturo.

Višja srednja šola bo imela dva oddelka: humanističnega, v katerem se bo nadaljeval pouk latinščine obvezno, grščine pa neobvezno, in realčnega, v katerem se bo poučeval mesto klasičnih jezikov še en moderni jezik. S tem je dana verjetnost, da bo zlasti študij latinščine dobil več prirastka, ker se je bodo morali učiti vsi nižješolci in jih bo več vztrajalo pri njej tudi v višji; grščine se bodo lotili zares pač le tisti, ki imajo veselje in sposobnost za to. — Reforma pomeni tedaj vsaj delen povratak k prejšnji konservativni metodi; zmagali so tisti, ki jim preveč na praktično usmerjena specializacija srednje šole ni všeč in so prepričani o vrlinah umskovzgojne humanistične izobrazbe, čeprav — kakor oponašajo ministru kritiki — brez odobritve zbornic in proti takorekoč splošni volji šolnikov.

Predmeti ostanejo v glavnem isti, le v zadnjem razredu se pomnoži v filozofskem oddelku literarni pouk, uvede v oba oddelka zgodovina modroslovja in realnih ved kakor tudi domače državoznanstvo, t. j. osnovni pojmi o političnih, upravnih in sodnih uredbah (éléments d'institutions politiques, administratives et judiciaires). Pač pa hoče načrt razbremeniti dijake z okrajšanjem urnika za nekaj ur, ali ta olajšava je bolj navidezna, ker se spremeni le naziv nekaterih učnih ur. Zakaj poleg »normalnih predmetov, risanja, obvezne telesne (éducation physique) in običajne družabne vzgoje (arts d'agrément, kakor slikanje, godba, ples itd.) se mora udeleževati učenec v višji ročnega dela in praktičnih vežb, a v nižji metodičnega učenja pod profesorjevim vodstvom (séances de direction du travail — skupno po 2 tedenski uri menjaje za vse predmete, od teh vsaj ena za moderne jezike), če že ne omenjamo prostih predmetov kot jezikov — zlasti za oddelek A —, petja, verouka in poučnih izletov. Vrhu tega naj imajo razredi od 4.—1. z nad 25 učenci za francoščino ali živ jezik ali matematiko tedensko po kako uro pouka več. (Prim. o tem Henri Bretel, Le Plan d'Études de l'enseignement secondaire classique et les horaires v »Revue Internationale de l'Enseignement, 43 I. [1923], str. 85 ssl.)

Interesantno je pa to-le: »Namesto da bi kakor prej dijaki izbirali predmete, bodo sedaj profesorji bolje prebirali učence; to je vsekakor »nazadnjaštvo«, skrita ost, ki vzbuja hud odpor. Da se namreč olajša pouk in dosežejo boljši uspehi, je po novem zelo poudarjeno načelo prebiranja dijaškega materiala. Trikrat se preresetajo šolarji kolikor mogoče objektivno in nepristransko. Poleg otežkočnega sprejema v prvi razred je pa omogočen na podlagi posebnega izpita starejšim učencem drugih, zlasti meščanskih in tehniških šol vstop v višje razrede nižje gimnazije, kajti kesneje zato baje ni čutiti potrebe. Kar se tiče »prébaccauréat«, izražajo nekateri

željo, naj bi bil ta nižjetečajni izpit v resnici mala matura posebej tudi iz materinščine, ki bi usposobila za prehod v svobodne in donosne praktične poklice, oziroma strokovne šole (cf. Henri Mazel, *La réforme de l'enseignement secondaire* v »*Mercure de France*« 1. jun. 1923, str. 491 ssl.). Možnost izbire (option) je kljub zmanjšanju prejšnje razcepljenosti zadostna: razen pri prestopu v višjo stopnjo si dijak zadnje leto zopet lahko prosto voli humanistični ali realni oddelek najvišjega razreda. Tudi srednješolska matura ni več absolutno potrebna za redni vseučiliški študij, tudi »*Brévet (de Capacité) supérieur*« in »*Diplome d'Ingénieur des Arts et Métiers*« i. dr. daje odličnim absolventom učiteljišč oz. obrtnih šol možnost višješolske izobrazbe.

Seveda tudi ta preosnova ni mogla ustreči vsem željam in predlogom. Posebno glede jezikovnega pouka je toliko različnih mnenj kolikor poročevalcev. Nekaterim je še vedno pre malo praktičen, drugi pa obsojajo šolske slovnice v tujem jeziku. Tretji bi želeli še en moderni jezik več, tako da bi dijaki poznali še en romanski, nadalje en germanski in en slovanski jezik (vsaj v osnovi). Dočim priporočajo eni manj realij za splošne srednje šole, pravijo drugi, da je sedanji realni pouk vse preveč teoretičen in za praktično udeleževanje takorekoč brez pomena (Gl. A. Lugan, *La Réforme de l'Enseignement secondaire* v »*Le Correspondant*« 10. julija 1923, str. 131 ssl.). Da je način pouka klasičnih jezikov izpostavljen slejkoprej hudim kritikam, je samoobsebi umevno. Izrazila se je tudi misel, da naj se pouk razširi na osem let. Zahteva se preosnova telesne vzgoje. Nравstveni pouk ostane laiški, dasi so v zbornici očitali oficialnemu moralnemu nauku, da je le konglomerat iz idej reformacije. Rousseau-ja in Kanta. — Stališče merodajnih krogov v teh in drugih vprašanjih je razvidno predvsem iz sporočil prosvetnega ministra L. Bérarda predsedstvu parlamenta in senata, objavljenih v »*Revue Internationale de l'Enseignement*« 1922, stran 357 ssl. in 1923, stran 163 ssl.; tu so razložene tudi smernice glede nadaljnje reforme vseh vrst pouka v idejnem in upravnem oziru. — Prim. še ministrov govor pred višjim prosvetnim svetom, istotam 1923, stran 41 ssl. in mnenje slednjega, istotam 1922, stran 44 ssl., kritiko bivšega ministrskega predsednika G. Leygues-a v zbornici in izjave drugih kompetentnih faktorjev v »*La Vie universitaire*« 1923, junij, str. 3 ssl.

Strokovno šolstvo.

Kakor drugod, tudi na Francoskem konkurirajo razne specialne šole čedalje uspešneje s splošnimi srednjimi. Res je, da se tudi v teh goji manuelni pouk (rokodelstvo, zlasti mizarstvo, strojeslovje itd. — glej sliko takšne delavnice v modernem »*Lycée Lakanal*« v Sceaux-u, ki jo prinaša »*La Vie universitaire*, février 1922, str. 25 ssl.), a to so le začetki, za pravo mojstrstvo je treba kaj več. Že pred vojno je bila zato ta panoga šolstva (meščanske, obrtne, tehniške, trgovske in druge šole) visoko razvita, sedaj pa gre še bolj v cvetje na škodo kakih 100 »*Collèges*«, ki resno hirajo. Zakaj danes se zopet močno

uveljavlja tista latinska: *primum vivere, dein philosophari* in zato se tudi francoska mladina rajši podaja na pot, po kateri se najprej pride do ljubelega kruhka...

Ne moremo se pečati tukaj z vsemi posameznimi razlikami teh šol v podrobnem. Njih ustroj je pač tak, kakor ga zahteva dotična stroka. Zastopane so seveda vse vrste, ki jih rodé potrebe življenja — omenimo naj le nekaj važnejših stvari.

Po ljudski šoli so na razpolago mladini, ki se posveti rokodelstvu ali obrti, raznovrstne učilnice. V Parizu imajo nekaj »Ateliers-Écoles«, ki so nekaki pripravljalni tečaji za vajence. Rokodelske šole so »Écoles manuelles d'apprentissage«. Zelo plodonosne so takozvane »Écoles nationales professionnelles«, nekake obrtne šole, ki nudijo poleg precejšnje splošne izobrazbe tudi posebno za razne stroke: za železarstvo, modeliranje, papirništvo, sviloprejo, tkalstvo itd. Posebnost so take šole za urarstvo »Écoles (nationales) d'Horlogerie« v Besançonu, Cluses-u v Savojski, v Parizu.

Tudi višje ljudske, meščanske šole imajo povsod posebne tečaje (*Cours accessoires*) za industrijski, kmetijski, trgovski pouk. Nekatero so še posebej urejene za nadaljnjo popolnejšo izobrazbo v eni teh strok. Take priznane, večinoma eksterne šole v Parizu so »École Arago, Colbert, Lavoisier, Turgot, J.-B.-Say«, za ženske »École Edgar Quinet« in »Sophie Germain«. Tudi po drugih krajih je mnogo takih »Écoles primaires supérieures professionnelles«, ki jih vzdržujejo mesta, samo učiteljstvo plačuje država.

Triletni nižji pouk je prilagojen lokalnim potrebam in pripravlja tudi za višje tozadevne strokovne šole za obrt, trgovino ali poljedelstvo. Občinske obrtne šole so v Parizu n. pr. »École Diderot« za kovinske in lesne izdelke, »École Boule« za izdelovanje pohištva, »École Bernard-Palissy« za industrijsko risanje, »École Estienne« za vse panoge tiskarske in knjižarske obrti. Slične šole obstojé tudi za deklice.

Od države priznanih industrijskih šol je precej (*Écoles pratiques d'Industrie*), še več je kombiniranih trgovsko-obrtnih (*Écoles pratiques de Commerce et d'Industrie*); manj samo trgovskih (*École pratique de Commerce, École préparatoire au Commerce d'Exportation*). Čisto državna je »École d'Application des Manufactures de l'État« za uslužbenca državnih monopolnih tovarn (za duhan, šibice itd.).

Rudarske šole se nahajajo v rudniških središčih, tako v Saint Étienne, Alais, Douai in drugod.

Velikega pomena so »Écoles nationales des Arts et Métiers«, ki trajajo navadno 3 leta in vzgajajo voditelje obratov in podjetij ter industrijce vseh vrst, pa tudi izvežbano osebje za železnice, vojaštvo itd. Poleg običajnih učnih predmetov za splošno omiko morajo kandidati za končni izpit izgotoviti poseben izdelek iz svoje stroke (iz lesa ali železa).

Povsod po deželi najdete specialne šole za razne obrti, tako za keramiko v Sèvres-u, za tekstilno obrt v Roubaix-u, za pivovarstvo

(École de Brasserie) v Nancyju, za elektrotehniko (Écoles d'Electricité) v mnogih mestih. Bordeaux ima kemijsko šolo (École de Chimie), Lyon in Rouen pa šolo za industrijsko kemijo (Écoles de Chimie industrielle). Industrijski pouk za proste poklice podaja »École centrale lyonnaise«. Omenimo posebej še pariški »Collège Chaptal«, osemrazredna občinska srednja šola iz l. 1842, ki jo vzdržuje mesto in ki služi pouku iz industrije, poljedelstva, trgovstva in umetne obrti.

V svrhu izšolanja spretnih umetnikov in umetnih obrtnikov za lokalne industrije se nahajajo po posameznih departementih številne umetnostne šole, »Écoles des Beaux-Arts« z raznimi imeni (École de Dessin, — de Peinture, — de Modelage, — d'Art industriel, — d'Art appliqué, — d'Architecture, — de Sciences industrielles, — d'Art décoratif itd.).

Posebič naj navedem »École (de la Manufacture nationale) des Gobelins« oz. »École spéciale de Tapisserie« v Parizu za izdelovanje preprog, slično šolo v Beauvaisu »École d'Art décoratif de la Manufacture« in šolo za izdelavo mozaikov »Manufacture de Mosaïque« v Parizu.

Za pouk v petju in glasbi skrbe posebne glasbene šole »Écoles nationales de Musique«.

Zelo razvito je kmetijsko šolstvo. Tu imamo opraviti v glavnem s praktičnimi šolami. »École nationale des Industries agricoles« v Douai-ju uči, — pouk traja dve leti — kako se uporabljajo kmetijski produkti in vzgajajo zlasti strokovni vodje cukrarn, žganjarn in pivovarn. Praktičnemu izvežbanju služijo razne »Écoles pratiques d'Agriculture« (v poljedelstvu), »— d'Horticulture« (v vrtnarstvu), »— de Sylviculture« (v gozdarstvu), »— d'Aviculture« (v perutninarstvu) i. dr. Podoben namen imajo »Écoles nationales d'Industrie laitière«, »— de Laiterie«, »— de Fromagerie« (za mlekarstvo, sirastvo itd.). Zgledne šole so »Fermes-Écoles« (za vzorno gospodarstvo), »Magnaneries-Écoles« (za svilorejo) i. dr. Potovalni učitelji pospešujejo tozadevno izobrazbo ljudstva v vseh vejah kmetijstva.

Veliko svojih šol ima tudi vojaštvo. Posebne ljudske šole so »Écoles militaires préparatoires«. Nadaljnji specialni izobrazbi podčastnikov so namenjene »École militaire d'Infanterie« v Saint-Maxent-u, »École militaire de l'Artillerie et du Génie« v Versailles-u, »École d'Administration militaire« v Vincennes-u (za intendanco) itd. »Prytanée militaire de la Flèche« je vojaška srednja šola za sinove častnikov i. dr. Zlasti mnogobrojne so pa mornariške šole za razne stopnje pomorščakov in vse vrste tehniškega osebja.

Pri nobeni vrsti šolstva morda ne pripade privatni iniciativi večji delež, kakor pri strokovnem in pri karitativnem. Človekoljubnih šolskih ustanov, šol za slepce, gluhoneme, jecljavce, za bolniške strežnice i. dr. ne gre vseh naštevati. Gl. podrobnosti (strokovnega) šolstva v Nouveau Larousse Illustré, Dictionnaire universel encyclopédique publié sous la direction de Claude Augé, Paris, Libr. Larousse, sub ÉCOLE.

Tudi strokovno šolstvo čakajo gotove reforme.

V svrhu zmanjšanja stroškov, ki so zvezani s tem, da je skoro v vsakem mestu po več sličnih zavodov, ter boljšega izkoriščanja učnega osebja in učnih pripomočkov, so začeli misliti oficialni krogi na to, da bi združili enakovrstne iz več krajev v enem mestu, kjer bi najbolje uspevale, ali pa da bi zvezali dve ali več raznovrstnih v eno samo z več oddelki. Tako namerava naučni minister v sporazumu z državnim podtajnikom za tehniški pouk priklopiti slabouspevajočim »licejem« meščanske (écoles primaires supérieures) in obrtne šole (écoles professionnelles). Na ta način bi nastale nekake male univerze za mladeniče tistega okraja. Po lokalnih potrebah bi se lahko tudi uravnale bolj za to ali ono stroko. Isto velja za ženske, ki bi rabile poleg srednjih, več meščanskih, obrtnih in gospodinjstkih šol (écoles ménagères ali de ménage). Podobno bi se dala združiti učiteljišča, tako da bi imela ponekod dva departementa le eno, ali strniti ženska odnosno moška pod eno streho.

Meščanske šole v glavnem dobro prosperirajo — pridobile so zadnji čas v dveh letih 9000 učencev; — vendar bi se nekatere z nezadostnim obiskom lahko priključile kaki »École pratique de Commerce et d'Industrie«. Tako bi imeli dve sekciji: splošno, ki bi pripravljala za pouk in upravo, ter posebno, ki bi svoje delavnice, laboratorije, električne in risalne dvorane, trgovske biróje itd. nudila tudi prvi. Po potrebi bi se lahko spremenili obe v eno ali drugo. Podobno velja za »Écoles d'Art décoratif« in »Cours professionnels des Industries (d'Art)«, t. j. šole za umetno obrt, ki naj bi se oslanjale na umetnostne šole. Tehniški in prosvetni nadzorniki naj bi vzajemno podpirali ta pokret in inspicirali zavode ene in druge vrste.

Dva slovenska pastirska lista iz 17. stoletja.

I. Vrhovnik.

V Letopisu Matice slovenske za leto 1882. in 1883. štr. 100 do 105 je objavil Fr. Wiesthaler »Prvi slovenski pastirski list«, ki ga je izdal o »obiskainu« Hrenov naslednik, 10. ljubljanski škof Rajnald Scarlichy leta 1631. Izvirnik je hranjen v ljubljanskem škofijskem arhivu; tam se nahajata še dva slična rokopisna pastirska lista iz leta 1665. in 1684. Tudi njima sta dali povod škofijski vizitaciji.

Leta 1665. je duhovno obiskal svoje vernike drugi naslednik Scarlichijev grof Josip Rabatta, ki je bil rodom Goričan in izprva vitez malteškega reda, potem vzgojitelj nadvojvode Karola Josipa.

Se laika je imenoval cesar Leopold za ljubljanskega škofa.¹ Za mašniškim je prejel škofovsko posvečenje dne 11. XI. 1664 v ljubljanski stolnici. Na sinodi dne 20. IV. 1665 je napovedal novi škof vizitacijo. Tretjo nedeljo po veliki noči se je bral škofljanom v slovenskem jeziku pastirski list, ki jih je v nemal k pobožnosti in opominjal, da naj ovajajo o vizitaciji pohujšanja in očitne pregrehe na čast božjo in zato, da bi se otel bližnji in poboljšal. Škofov tajnik, ki je najbrž oskrbel slovenski prevod, je zabeležil pastirski list »monitorium« — opominanie — v latinskem in slovenskem jeziku v vizitacijski zapisnik; latinski izvornik obsega domalega 6 strani (Prot. visit. 2, 3a—5b incl.), prevod 5 in pol strani (ib. 6a—8b).

Za Rabatto († dne 28. II. 1683) je sedel na ljubljansko škofijsko stolico grof Žiga Krištof Herberstain (1684—1700), ki je bil prej nekaj let ljubljanski prošt. Izza leta 1679. je proštoval v Novem mestu; hkrati je bil kanonik rezenski, pasavski in bazelski.² Dne 6. II. 1684 je bil Herberstain umeščen za škofa. V njegovem poslovanju ga je podpiral generalni vikar Ivan Anton Dolničar. Kanonično obiskanje žup, spadajočih na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem pod Herberstainovo pastirsko palico, se je vršilo leta 1684. do 1686. Prva je prišla na vrsto stolna cerkev sv. Nikolaja dne 13. III. 1684. Tisti dan pred vizitacijo, v nedeljo »Laetare« v postu, se je razglasil s stolne lece škofov pastirski list in sicer v slovenskem jeziku, da bi laže prišel vsem na vedež (in Idiomate natiuo, ut ad omnium notitiarum eò facilius deueniant. — Prot. visit. 30, 4). Kakor v stolnici so brali pastirski list tudi po drugih cerkvah ljubljanske škofije pred obiskanjem. Njegov latinski izvornik stoji v vizitacijskem zapisniku (30, 5—9); takoj za njim je napisan slovenski prevod (30, 9—14 incl.).

Slično vsebino in razporedbo kakor prvi pastirski list iz leta 1631. imata njegova naslednika iz leta 1665. in 1684. Vsem trem je uvod različen; v njem se navaja vzrok, namen in korist škofovega obiskanja. Osrednji del listov obsega daljšo vrsto vprašanj, tičočih se cerkva in njihovega imetja, duhovščine in ljudstva. Scarlichijev pastirski list jih ima 17, Rabattov 11, Herberstainov 10 (slov.).³ V prvem je tvarina obširneje obdelana, vendar mu manjka 5. in 6. vprašanja R in H. Časovne razmere so vplivale na stavljenja vprašanja, kar utegne biti vzrok, da se je precej skrčilo njih število v R in H; nekatera pa so se strnila. Vizitacijska vprašanja R in H so razen malenkostnih razlik ista. Prestavljavcu H je bilo torej delo jako olajšano; treba mu je bilo samo prepisati predlogo — osrednji del R. Kako slabo je bil kos temu poslu, pokaže primerjanje besedil R in H v dolnji vzporednici. Sklepa slovenskega prevoda R in H sta skoraj enaka, dočim sta v latinskem izvorniku različna.

¹ Gruden, Zgodovina slov. naroda, 958.

² ib., 959.

³ Kratice: S = Scarlichijev list, R = Rabattov list, H = Herberstainov list.

Prestavljavec H si je olajšal delo, ker ni prevel sklepa iz latinščine, nego ga je po svoje prepisal iz R.

V naslednjem se objavljata⁴ uvoda R in H poleg latinskega izvirnika drug za drugim, potem vzporedno vizitacijska vprašanja in takisto oba sklepa.

⁴ Za prijazno dovoljenje objave R in H srčna hvala gg.: ravnatelju kn. šk. pisarne msgr. Josipu Dostalju in šk. arhivarju Fr. Pokornu.

Uvod.

a) R 1665.

Josephus Dei et Apostolicæ Sedis gratia Episcopus(s) Labacensis etc.

Omnibus et singulis, Cuiuscunq(ue) Status, Ordinis et Conditionis, in Ciuitate et Diocesi nostra Labacensi quomodolibet commorantibu(s) has nostras Pastorales, seu ex Officio Ep(iscop)ali monitorias Litteras. Visuris aut Legi audituris, Salutem in D(omi)no.

Vt Labor nostræ debitæ Seruitutis/ quam in Christo, et pro Christo, debemus eius pretioso Sanguine redemptis, et Pastoralis nostræ Sollicitudini Commisiss Ouibu(s) / tanto esset fructuosior, (sancti)s(s)imus in Christo Pater D. N. Alexander 7müs Vniuersalis Eccl(es)iæ Pastor, et Summus Christi Vicariu(s), pro nostra prima Visitatione dignius exercenda, nostris, imo Suis Ouibu(s), Labacensibu(s) Diœcesanis, obicit Spiritale Pabulum, Conscientiæ iuge Conuiuium, plenariam Indulgentiam, ut hoc Cœlesti præmio inuitati, ad Locum nostræ Visitationis deuotiu(s) Conuenirent, et communi pietate nostro Labori Cooperantes a Casibu(s) reseruatis absoluteionem, quam in Visitatione petentibu(s) plenissimam concedimu(s), et per plenariam Indulgentiam, quam elargitur Pontifex, et Sibi Salutem animæ acquirerent, et in proximum Charitatem exercendo /. Si quem in Delictis publicis hærentem ad Correctionem nostram deducerent /. eius etiam animam Lucrarentur, et duplicem reportarent manipulum exultationis.

Monitorium ad Excessus Cleri et Populi denuntiandos in Visitatione Anni 1665.

Ta zhafti inu Suetlufsti Vifsoku vredan Gofspod Gofspod Joseph, od Boshie inu Rimfkiiga Stõla gnade Firfht inu Shkoff Lublanfki, Groff Rabatta, Ordna Suetiga Joannefa Jierosolymitanfkiiga koinik,⁵ inu Commendator ali krishaik⁶ v⁷ Lofsu inu Velikim Tinzu⁸ etc: etc:

Vtem inu Ilednim Dãliga ali velkiga Stanu, Duhounim inu Mãshfikim v' nafhi Liublanfki Shkoffij⁹ p(re)biauiozhim, inu Stãiozhim, kir bodo Letã nafh L-ft, ali opominanie Vidili ali brali, ali safhlfhali brãti, nafhe posdraulenie v Gofspodu.

Dabi oprauilu nafhe Slushbe /. kãteru v' Christulhu, inu sa Gofspoda nafhiga Christulha imo doushni vsem spredrãgo karuió Suelizharia odkuplienim, inu pãstirfki nafhi ikãrbi porozhënim Ouzhizam /. popounima vshitau, inu darotliuu biló, nafh fueti Ozha Gofspod Gofspod Alexander, tãga imãna lãdmi fueti katolihke zerque nai Vifsokëifhi Pãstir, inu Christulhou na Sueti Namelt-nik, h' peruimu nafhiga Visitirania, Duhouniga nafhe Shkoffije obijlkania, ie nafhim, ali bõlie Suojim, Liublanfke Shkoffie Ouzhizam, naprei poftaut eno Duhouno Pãfho, nafhim Dufhizam uedno vshiuãnie, en popounima odpultik:

⁵ koinik = Eques (Prot. 2. 1 a)

⁶ najbrž : krishanik.

⁷ v' — v' rokopisu se nahaja nad ãrko »v« znak 'ali ' ; v tisku stoji: v'.

⁸ in Lofsen et Grostinz (ib).

⁹ Shkoffij ali Shkoffy? Ker sta v izvirnem rokopisu vrh ãrke y dve piki, sem bral tu in v naslednjem: ij; a je morda: y?

Nam¹⁰ ut de Visitatione Rubrica Pontificalis loquitur, non ea sola Visitationis Causa est, ut Visitetur materialis Ecclesijsa sed ut fideles Populi per poenitentiam, a Casibu(s) Episcopali Potestati reservatis absoluantur, excessus Populi publici et Scandalosi etiam extra Confessionem, Ordinario ad Correctionem detegantur ut in modum Evangelici Samaritani, Vulneribu(s) infuso Vino et oleo, a credine Correctionis, et Suavitatē Paternæ Compassionis et Indulgentiæ, sanentur et Convalescant.

Imo non Viuis tantum etiam mortuis Visitator inseruit, Animas Defunctorum, a Vinculis delictorum quæ sunt Ecclesiasticæ Censuræ, in prima quasi functione inceptæ Visitationis, solet absolueret: et Si quis indiget, cum etiam potest et solet per Sacramentum Confirmationis, in suscepta fidei gratia Confirmare, et uerum A tletam Christi ungeret, ut non horreat pro Christo pati, Sed gloriosum reputet, si seruus pro Domino, Creatura pro Creatore, Christianus pro Christi honorē patiatur.

Vnicuique demandata est Cura etiam de salute Proximi, Hæc enim Charitas, est qua iubemur diligere proximum sicut nosmet ipsos. Si peccauerit in te frater tuus, Corrige illum inter te ipsum solum: si te audierit Lucretus et animam ipsius. Si autem non obdierit, Si in peccato notorio publico et scandaloso mersus inhaerit, dic Ecclesijsæ: Cuius Vices tanquam indignus Minister pro nostro Episcopali Officio, in Visitatione representamus et gerimus. Quisquis igitur delictum aliquod scandalosum et publicum, non emendatum, non correctum, aut uidit aut nouit, aut fama Loquente Commissum audiuit, id nobis aut nostris ad Visitandum deputatis Officialibu(s), scripto

¹⁰ V latinskem izvorniku se ne prične s to besedo nov odstavek, pač pa v prevodu: S'akai ...

dabi 7 letém nebelhkim plazhilam po-uablieni k' visitationu pertékli, knálhímu delu pomagál, Sebi Skosi odrefhtuo od téh Skófiie obláti Sahranienih grehou, inu lkosi popounima odpuftik suelizhanie dolsegli, inu zha suoiga Blishniga, kir ki v' enim ozhitnim grehu pogrésnien tezhí, hpobolshaniu perpelieio, [tugi — prečrtano] tudi niega Dufhizo Sadobíli.¹¹

S'akai v' Pontificali, to ie v' Buquah lhkoffijga opraula pilsanu Itoij, da ni lam urshoh tega Visitirania, dabi suoie trupléne Isidane zerque obgladal, ampak tudi, dabi ti uerni, lkósi pokuro, od grehou lhkoffij obláti Sahranienih, mogli odrefhni biti, tega fólka pohúshania naprèi pernefshéna, tudi sunai spouidi bi se pobolshala, inu v' uishi góniga v' luetim Euangélij Iamaritána, s' Vinam inu s'oliam, spofhtroffaniam inu ozhetouim odpuhhaniam bi se ozdráuila pozéliena postála.

Ja nikarlé shiuim, tudi tam Mertuim en Visitator flushi, sakaj on, dušbe teh Mertuim, od sauése luoiijh grehou, katere so zerqueæ oblóienia, v' pèrum prezei oprauli sazhetiga Visitátiona odrefhúie, zha kateri potrebuie Sacramenta te fúete firme, ga vpreieti gnádi te vére poterdi, inu kresloizhnímu Christulha Suelizharia S'audatu shauba da se nepreftráhi, kakor en hlapèz za Gofspoda. Stuar sa Stuarnika, Christián sa Christulha, ini [namesto: inu] h' Christulshoui zhalti, eno ali drugo teshauo terpeti.

S'léharnim ie dánu, Skárb sa suelizhanie suoiga Blishniga imeti, sakaj ie [l — zalit, prečrtan] luibesana S' katéro [so — prečrtano] je sapouedanu flehernímu suoiga Blishniga kokar lam sebe Lubíti, zha bóde tuoí Brat zhes tébe pregreshil, mei tabo inu mei nim, to ie na lamim na tihim ga poluari: zhe bode tebe flshal, li niega duho fadobil: zha pak nikar, zha bodé v' ozhitnim védezhim gréhi obítal, pouei zerqui,¹² na katére mésti smo mi, dalich neurédan flushábnik, katéri v' opráuli tega Visitirania v' iméni, inu v' obláti te zerque uam naprei stoimo. En flé-

¹¹ Poslednji besedi sta v rokopisu označeni s številkami, torej prestavljeni.

¹² Prestavljavec je tu prosto navel Mat 18, 15. Dalmatinov prevod: Aku pak tvoj Brat supèr tebe gréshi, taku pojdi tjakaj inu ga polvari mej fabo

uel oretenus, secreto uel publice, apperire obligatum dicimu(s) non solum ex Charitate, qua quiuis obligatur ad Correctionem proximi Cooperari, sed etiam ex Justitia, qua Legitimo Judici, iuridice interrogatu(s), sub pœna Criminis Falsi, tenetur dicere Veritatem.

Querimus itaq(ue) et nobis puram sinceram Veritatem, dici petimu(s) et denuntiari, non ex odio aut praua aliqua affectione, sed tanquam ex Dei et proximi amore, et salutis ac Justitiæ desiderio.

harni tadei, kir pohuifhanie eniga ozhitniga, nikar pobólshniga grêha, ie uidil, ali Sn'a, ali ie Ituriénu pohuifhanie uidil, ali flifhal, toistu nam, ali nashim k Visitiraniu poltaulienim officiriám. Spifsmam, ali sbelsédo, ozhitnu ali na tihim, ie dolshan pouédát: nikalé is liubésni, Skatero imo dolshni hpobólshniam nashiga Blishniga pomágat, ampak túdi is Prauize, ikatere praúdnimu Sodniku, kir po praudni vishi v pr'afha. Ite doushni per saméri te foughw Reisnizo pouedati

Vpráflhamo tedai, inu práuo zhysto Reisnizo ozhemo od vafis imeti, nikar is neoufhliafti, ali Souráflhtua, ampak is Liubésni Boga, inu is shelia te Prauize.

inu mej nym lamim. Aku on tebe popolluflha, taku si ti tvojsa Brata dobil... Aku on pak tebe. Ihe nepolluflha, taku povej Cerqvi — mu ni bil znan.

b) H 1864.

Nos Sigismundus Christophorus etc. etc.

Vniuersis, et singulis cuiuscunq(ue) gradus, et conditionis etc.

Visitationem Nostram Primam, et Generalem crastina die Deo auxiliante à Cathedrali nostra Ecclesia, inchoaturi præsentibus Nostris Pastoralibus literis Vobis vtilitates, et commoda, quæ illa afferre potest, proponere, necessarium fore duximus, ut ex eadem Vestrum quisq(ue) fructum vberem, uti s(an)cta Mater Ecclesia Catholica intendit, reportet; Nos propterea Nostram Pastoralem laborem non frustra impensum esse, nobis gratulemur. Plures equidem numerantur Visitationis Episcopalis vtilitates, ac commoda, Missis plerisq(ue) paucas summatim attingemus: Ex illa animæ Deo deuotè spirituales consolationem maiorem, [preçrtano: atq(ue)] utiq(ue), quam filij ex dulcis(s)imi Patris diu absentis præsentia percipiunt: in Vitijs autem, et peccatis languentes, certius dummodo ue-

Mi Sigmundt Christoph, od Boshie, inu Rimskiga stolla Gnæde skoff Lublanske, in Firsh, Graff Herberstein etc. etc.

Vsem, inu V'sakaterimo, kateriga lhi bodi stanù, ali Zasti, vnasche Lublanske kofitye, prebiuaiozhim, ker bodo le ta list, ali opominanie videli, ali brati, ali sashlishali brati, vso dobroto, fdrauuie, inu lhegen od Gospoda.

Dokler spomuzhio Boshio bodemo fazelli nafhe peruo duchouno obijskanie lete Boshie Veshe fuetiga Niclausha N : N : htemo konzo, smo potrebno fheshli, fletem nashim pilmam ta velike nuz, inui dobizhik, katere fkusi to obijskanie se sadobi, vam naprei nesti, de bi ui taiftiga popolnima dasegli: Mi pak sa Vashiga nuza uole, kateriga, koker saúpamo, boste sadobille. VGo-spude te resuefelimo, de nafha muia, ni fabstoin billa. Vkradkim vam Osnanimo, kaij saen nuz, inui dobizhik to Duchouno obijskanie perneise. Per letem Duchounim Obijskanie koker te sapushene otrozi fkusi prihod, inu obijskanie fuoiga Lubesniuiga ozha. Ti budobni pak, inui Greshnike, kateri vgaufsobè prebiuaio, inui na Dushe so bolni, hiterije, oku le otò, to sdrauuie dosheshio, koker ti bolnike od Arzata :

lunt, quàm infirmi à Medico, sanitatem assequuntur: per Visitationem inquirat Episcopus, an sacerdotes curæ suæ commissum populum prædicatione Verbi Dei, exemplo bonæ, et probæ Vitæ debitè excolunt; ut hic eradicatis sentibus, et spinis scandalorum fructum reddat conuenientem, quem Deus uerus animarum agricola exigit: Verbo per Visitationem prouidetur de ijs, quæ ad augendum cultum Diuinum, quæ ad animarum salutem, earumquæ Curam necessaria sunt, remotis quibuscunquæ hinc remorantibus, seu impediuntibus. Noueritis tamen Visitationem, licet omnium Virtutum, et Christianæ Disciplinae foecundam Matrem recensitos præclaros fructus nunquam allaturam, nisi vos ipsi Vestra deuotione nostro labori cooperari, et utilitates propositas in Vestrum commodum deducere studueritis.

Quapropter omnes, et singulos in Domino exhortamur, et monemus, ut uel maxime tempore Nostræ Visitationis orationibus assiduis Diuinam gratiam, hac intentione, ut ritè, et fructuose Visitationem instantem peragamus implorent: peccata sua confiteantur, et sacrâ communionem reficiantur: ad quod ipse sanctissimus in Christo Pater, et Dominus Noster Innocentius XI^{mus} Vniuersalis Ecclesiæ Pastor per suam Bullam ad Nostram humilem supplicationem Romæ 14 Januarij Anni currentis emanatam Vos paterne inuitat, ut eò diligentius, et Deuotius ad Cathedralem Nosstram Ecclesiam tempore Visitationis conueniatis, dum Omnibus, et singulis Vtriusquæ sexus Christi fidelibus uerè pœnitentibus, et confessis, ac sacra communionem refectis, qui Cathedralem Nostram Ecclesiam ut præfertur, die, quâ illam Visitabimus, uisitauerint, et ibi pro Christianorum Principum Concordia, Hæresum extirpatione, ac sanctæ Matris Ecclesiæ exaltatione pijs ad Deum preces effuderint, plenariam omnium suorum peccatorum indulgentiam, et remissionem misericorditer in Domino concedit. Monemus pariter omnes, et singulos, quatenus Nobis synceram veritatem, non ex odio, aut passione, nec ex alia praua affectione, sed pro amore Dei, et salutis proximi, et iustitiæ promouendæ desiderio scripto, uel oretenus, secretò, uel publicè edicant, et aperiant, quæ circa publica scandala, et graues excessus norunt; prout sequitur.

Iakai Ta kloff ikusi to Visitiranje, ali obiskanje Te dobre, inu hudobne Visha kisuelizhano, lete islraffo; inu spokoro, le vne sopominaniam, debi ostalle v'gnade Boshie: ikusi to Duchouno obiskanje ta kloff spralhuie, oku ti Malhnike soio flushbò spridiguaniam te Boshie besele, iteme Duchounimi Mashami, sproceliamsi, inu idrugim boshijm oprauillam dapernashaio. Oku ti imety, to ternie tega Pochuishana odlozhio. de letè nim isrozhenie Dushize, ta Boshie sad, kateriga nasch Milofne Bug shely, spodobno pernefse. S eno besele, ikusi letò obiskanje se oskerbi sa v'se letò, kar ie v'gmirano, inui Pouihshano te Zasty Boshie, v'se to, kar ie ksuelizanio teh Dushiz nuzno, inui potrebno: to hudobno pak, inui nauarno se v'same, inui sauershe.

Satega uola v'se, inui sledne proisemo, inui V'gospudo opominamo nar poprei, da V'letim Zhastitem, inu Duchounim naschim obiskanjio pohleuno soie moliteuze: Bogu gori offiraj; de taisto spodobno, inui vam v'sem kauzo be dapernesle, inui iklenille: htemo konzo vsè profimo, de soih grehou se spouedo, inu foija Jsuelizaria vtem obhajille primeio, hkaterimo sam Nasch suete ozha, inui Papesch Jnnocentius XI. tega imèna vas opomina, inui vabe, inu de be ui suelikem flisam, volno, inui fandochtio per letèm obiskanje se sneshli, vsem inu slednim, moshkiga, inu shenskiga itanù, kateri se bodo prou spokorille, inui spouedali, tudi fueto obhaillo obiskalli, inui leto nascho fuetiga Niclausha N: N: Zerkeu obiskalli, tukai sa saueso, inui sprauo teh kershanskih Firsthou, sa pregananie tega kezarlitua la pouichshanie fuete Matere kershanske Zerkue fandohtio proke Bogù mollille, da, inui lhenka ikusi Milost Boshio popolnima odpufte, inui od pushanie vseh soih grehou.

Bodeio tude, v'se inu sledni opominanie, de nikar is ferda, nikar is nida, ali nauoshliuosti, temuz sa uolo Lubesni Boshie, inu dobrete prote soimo blishnimo, imajo suerno reknizo. spilmam, ali sbesele ozhitno, ali na tichim nam pouèdat. To pouihshanie¹³ eniga ozhitniga, nikar pobolshaniga grehe, kateriga so one ali videli, ali sizer brali, ali so fhlishali od eniga brati.

¹³ namesto: pouishanie.

Vizitacijska vprašanja.

R 1665.

H 1684.

1. An de fama, uel notitia Constat, in Ciuitate uel Diocesi Labac(ensi) Clericum aliquem aut Laicum, esse Suspectum de Hæresi. qui de reb(us) ad fidem Catholicam pertinentib(us) indigne Loquet(ur) aut aliter sentiret, quam S: Romana Eccl(esi)a docet et præcipit.

2. An similiter Constat quod aliqui Viri uel fœminæ, Ecclesiasti uel sæculares in Diocesi reperiuntur, qui uel quæ Incantationib(us), sortilegijs, Maleficijs, filtris, et magijs alijs ac Inuentis Diaboli, darent actuum operam, uel fidem eis adhiberent, uel sibi, aut alijs, huiusmodi opera procurarent.¹⁴

4. An similiter Constat, quod aliquis Clericus aut Laicus, Vir aut fœmina, Cuiuscunq(ue) Status aut Conditionis, bona aliqua Eccl(esiast)ica, V. g. Prædium, Fundum, Agrum, Pratum, hortum, Domum, aut Censum debitum, realem aut personalem seruitutem, aut Jura et Jurisdictiones alias, pertinentes ad aliquam Eccl(esi)sijam, Altare, Monasterium Capellam aut Capellanum, hospitale, Beneficium, Parochiam, Fraternalitatem aut pium Locum, Suppressit, Occupauit. Sus-

Ali is snania ali flifhania ie kómu vedezhe, dabi vliublanski Shkoffij, En duhouni ali dashelski zhlouek, mofhkiga ali shenlkiga Ipollú, Neueren bil, temu vsemu ali nekaterimu, kar ie f: Catholifhka zerkou sapouédala uerouat: ali ie koga flifhal od Artikulou nalhe katolifhke vére, nespodobnu ali Shpotliuu gouoriti (cf. S 12.).

Ali gdu sna ali ie flifhal, dabi Moshie ali shena, Lólsali, sapomaguuali, kliubesni, bolésni, inu drugim Hudobiam, hudzoue snaidenia inu zópre nareiali, ali takimu Vériéli, lebi ali drugim take kupili, puftili, profsili narieiat (cf. S 14.).

Ali gdo sna ali ie Sli-fhal, dabi gdó, Mosh ali shena, duhouni ali dashelski, enu zerkuenu Blago, ki eno Priftauo, semlio, niuo, traunik, Snoshet, Vert, Hifho, zerqueni zhinsh, ali doug, ali tlako, pershone ali drugih rezhi Slushbo, ali kakurshne bodi druge iména inu prauize, Eni zerqui, Altariu, kiofthru, Capelli, Capellarij, Shpitalu, faroushu, Bratouffhini, ali drugi duhouni narédbi, odusel, satail, saprauil, ali zello ali polouizo, ali en tal, ali ie ki nih Meie, meinike ali

5.¹⁵ Ali is Inana, ali fhlishana ie komo uedeo he, de be vlublanske Iloffij, en Duchoune, ali Delselske Zlouk, moshkiga, ali lhenskiga Ipollú nauern biu, vsemò, ali nekaterimo, kar ie sueta Catholska Zerkeu sapouedala ueruat: ali ie koga fhlishou od Artikloun nalhe Catholske uere, naspodobno, ali Ispotliuu gouorite.

6. Ali gdu sna, ali ie fhlishou, de be Moshie, ali fhene, Lólsale, sapomaguale klubesni, Bolesni, inu drugim hudobiam, hudizhoue snaidaine, inu Zopre nareiali, ali takimo uerielli, sebi ali drugim take kupille, puftille, prosille narieiat.

8. Ali gdu sna, ali ie fhlishou, de be gdu, mosh, ali fhena, duhouni, ali dashelski eno Zerkueno blago, kei eno priftauo, semblo, niuo, traunik, fhno-shett, vert, hifho, Zerkue-ne Zinsch, ali doug, ali tlako, Pershone, ali drugih rezhi fhlusbò, ali kakurshne bodi druge iména, inu prauize, eni Zerkue, Altariò, Clostro, Capelle, Capellanie, Ipitallo, Farousho, bratousheni, ali

¹⁵ Številke so dostavljene, da se označi vzpored vprašanj v H.

¹⁴ 3. vprašanje R (oziroma H 7.) navajata oba pastirska lista samo v latinskem jeziku; slovenskega prevoda ni. Latinski izvirniki slove: An similiter Constat, quod Vir aliquis aut Mulier, Status Ecclesiastici uel Sæcularis, in Diocesi reperiatur, de quo publicum esset aut notorium, quod in Concubinato, uel adulterio, incestu, uel sacrilegio uiuat. Vel de quo fama sit uel suspicio uehemens eum de huiusmodi Criminibus(s) reum non Correctum, Cum scandalo dissimulari. S je objavil tudi to vprašanje v slovenskem jeziku pod točko 8. (l. c. 103.).

tulit, ex toto uel ex parte, uel terminos aut Limites quouis modo rupit uel transtulit, uel ad huiusmodi dedit auxilium, aut Consilium. Jstos enim tanquam a sacris Canonibu(s), et nouissima Tri : Con : excommunicatos, usq(ue) ad perfectam restitutionem et satisfactionem, nec ab alio extra supremum Mortis articulum, nisi a Summo Pontifice absolubilem, nobis denuntiaripostulamus(s).

5. An similiter Constat, aliqua Beneficia fundationes, aut pia Legata, pro hospitalib(us) aut Pauperib(us) alijs, pro Missarum Celebrationib(us), pro Ecclesijs, Monasterijs, aut prijs Locis, facta in Testamentis, Codicillis aut ultimis uoluntatib(us), quæ uel suppressa Sint, uel non executi, uel præter intentionem et Mentem Testatoris exposita

6. An similiter Constat, aliquem uel aliquos Vsuras exercere, Contra Augustissimorum Imperatorum Generalia, ultra quinq(ue) uel Sex per Cento, pecuniarios Census exigere aut alios Vsurarios Contractus agere, Contra Statuta Canonum et Leges Imperatorum.

7. An similiter Constat, aliquem uel aliquos Matrimonium contraxisse in pro hibitis gradib(us) Consanguinitatis, affinitatis, Spiritualis Cognationis, aut Cum alijs impedimentis dirimentib(us). Tales enim nisi fuissent immediate per Apostolicam Sedem, uel Apostolicum Nuntium, uel alium ab Apostolica Sede potestatem habente dispensati, non essent in Statu Matrimonij, Sed inonesti Carnis Comercij et animæ perditionis.

plòti pretauil, prekopol, preoral, pregradil, Sakai v'še take dela, Sueti Tridentinski Concilium, Iposnà inu dershi, dalo ti uilski zerquèni pani poduershena, od katere Sam Rimki Papesh sahràni, od reshiti, ali obsoluirat (cf. S 11.).

Ali gdo sna ali ie llishal, dabi ki En Beneficium ali duhouna Ihtiftunga, ali porozhènie v' Testamenti, sa Shp'itale, ali druge v'boge Liudi, sa fueite Malhe, zerque, sa klofhtre, ali sa druge andohtliue stauè, belè sataiène, samuiène, nikar dopernelsène, ali drugazhi oberniene, kokar ie Volia bila tega Testatoria, kir ie kei takiga v' Testamenti, ali v' fuoij posledni Voli sapùtil.

Ali gdu sna ali ie llishal, dabi gdu shuhár (okernik)¹⁶ bil, kir bi sopr. Bòshio inu zelsarfsko postáuo, uezh kokar pét ali lshelt Rainish od Stou iemál, snesmalhnimi zhinshi v' denarij ali v' drugim Blagi, luoiga Blishniga bóshal!

Ali gdu sna ali uei, da lo kateri v' S'akon porozheni, v' prepouedanih shlahte shuogarstua glidih, ali v' duhounih od karsta ali fueite firme Botriniah, ali v' drugih prepouedanih sa konfkih Rasderach. Sakai taki zha néso dispensation od Rimkiga Stolla. Nuntiusa, ali drugiga kir

¹⁶ Nad besedo »shuhár« je s pečatnim voskom pripeljen košček papirja; na njem stoji z drugo roko napisana beseda: okernik

drugi Duchouni naredbi od v'seu, sataieu, sapraueu, ali Zellò, ali polloiuo, ali en dell, ali ie kei nih meie, meinike, ali plote pretaueu, prekopou, preorau, pregredeu : Sakai v'se take della suete Tridentinske Concilium, Iposnà inu dershi, de^oso ti veliki Zerkueni pani poduersheni, od katere sam Rimski Papesh sahrani, od reshitti ali obsoluirati.

9. Ali gdu sna, ali ie llishal, de be ki en Beneficium, ali Duchouna Ihtiftunga ali Porozhenie v' Testamente sa Ipitalle, ali druge v'boge ludi, sa suete Mashe, sa Zerkue, sa Clostre, ali sa druge Andohtliue Itauè ble sataiene, samuiene, nikar daperneisene, ali dergazhi oberne, kokar ie uola bila tega Testatoria, kier ie ki takiga v' Testament, ali vsuoij posledni uoli sapulteu.

10. Ali gdu sna, ali ie llishou, de bi gdu Ohernik biu, kir be soper Boshio, inu Zelsarsko postáuo, uezh koker pet, ali lshelt Rainisch od Itou iemau, smashnimi Zinshi vdenarij, ali v' drugim Blagi, suoiga blishniga oboshou.

11. Ali gdu sna, de so kateri v'sakon porozheni, v' prepouedanih lshlahtah lhuogerstua glidih, ali v' duhounih od kersta, ali suete firme Botriniah, ali v' drugih prepouedanih sakonskih resderah. Sakai taki zhe niso Dispensation od Rimkiga stolla Nunciiosa, ali drugiga, kir tako oblast od Rima ima, dafsegli, niso v' prauim fakono, ampak v' itano eniga naposhtena, inui Igbulena suoie Dusche.

8. An similiter Constat quod aliquis Clericus, Ordines Eccl(esiasticos) pecunia uel pretio, per Se uel per alium primisso¹⁷ uel tradito, uel etiam aliquod Ecclesiasticum Beneficium eadem Simoniaca Via obtinuerit. Et an Constat de Clerico aliquo uel Laico, qui inscio uel Consocio Ordinando uel ad Beneficium Promouendo Simoniacam tractationem fuerit operatus, pecuniam uel pretium aliud dando uel promittendo. Et an Constat quod aliquis Beneficiatus Patrono Eccl(esiastic)ico uel Sæculari, partem aliquam Bonorum, uel fructuum Beneficij, aut Jus uel Seruitutem aliquam, ex pacto antecedente ad usum reliquerit, uel abstractum ex pacto dissimulauerit reseruari ut proprium Præsentatori etc.

9. An similiter Constat quod Clerici aliqui cum Laicis aut Clericis pro Sacramentis Eccl(esi)æ pactauerint. V. g. absolutio(nem) et Communionem indigno negandam pro accepta pecunia Contulerint: Matrimonium aliàs non admittendum propter præmium acceptum solennizauerint. An aliqui ad Sacramenta ministranda ex Officio obligati, ea indigentibus negauerint, nisi anticipato soluerent quotam

¹⁷ recte: promisso.

tako oblast od Rima ima, dolsegli, néiso v' prauim Sákoni, ampak v' Stanu eniga [neš — prečrtano] nepošhtenia, inu sgblijenja fuoie dúfhe (cf. S 16.).

Ali gdu sna, uei, ali ie flifhal, dabi kateri Duho-uini bil od Simoniæ kriju, dabi Suoie zerquene sheg-ne, ali pak en Beneficium, Capellano, faro, Skosi denár, ali drugo zeno, dano ali oblublieno, bil sadobil. Ali pak en drugi bibil sa niega tako zeno Sturil, da zha ta Patron kir ima oblast zhes Beneficium, [ne — prečrtano] niemu Beneficium douofhi, on mu ozhe proti toliku denariou ali druge zéne dati, ali pak mu ozhe noter puštiti en tal od Beneficia, bodi niua, traunik, desetina ali kei drugiga, ksahuali, sa dano dobroto. Letà ie goni greh kir imè ima od goniga Simona zoperneka, kir ie ifkal od Apostolnou oblast Suetiga duhá, inu Boshie dari vnkei daliti. Jnu kateri eno duhouno dobroto, bodite shégni ali fáre, utako visho, sa denár ali zeno dano ali oblublieno dobi, ta isto po praudah sapade ta kir io dáie inu ta kir io preiemlie (cf. S 2.).

Ali gdu sna ali ie fclifhal, debi ki en Maschnik zerquene Sacramente predaial? eniga kir odpustka fuoijh Grehou ali luetiga obhaila ie neuredan, Sa denar, ali drugo mitto bi obhaila? Pershone katere So, ali tuie fáre, ali usblahti ali ũ Shuogarstui blishnie, ali udrugó uisho se nemo-reio ali nemaio kskonu perpustiti, bi sa denar ali drugo zeno porozhil? Ali kateri ie doushan iz oprauila fuoie flushbe Sebi perporozhenim Vernim fuete Sacramente obflushit, ta-

1. Hperuimo. Ali kdu sna, ali ie fhlishou, alle ie komo uideozhe, de be katere Duchouni biu od Symoniæ kriju, to ie, de be suoie Zerkuéne shegne, ali pak en Beneficium, Capellano, alle faro lkusi denar, ali drugo Zeno, dano, ali oblublieno, biu sado-biu Ali pak en drugi be biu [sa] niega tako zeno Itureu, de Zhe ta Patron, kir ima oblast Zhels Beneficium, nemo Beneficium dauóshi, on mu prote tolko denariou, ali druge Zene dati, ali pak mu ozhe, noter puštite en del od perhodisha, bodi niua, traunik, desetina, ali kei drusiga ksahuali sa dano dobroto. Leta ie gune greh, kir imè ima guniga Simona Zoperneka, kir ie iskou od Apost(ol)nou¹⁸ oblast fuetiga Ducha, inu Boshie dari vnkei daliti. Jnu katere eno Duchouno dobroto, bodite shegni, ali fare, v'tako visho, sa denar ali Zeno dano, ali oblublieno dobi, to isto po praudach sapáde ta, kir io dáie, inu ta, kir io preiemble.

2. Ali kdu sna, ali ie fhlishou, de be ke en Masshnig Zerkuéne Sacramente predaio? eniga kir odpustke suoijh grehou, ali fuetiga obhaila ie nauredan, sa denar, ali drugo mutto be obhailo? Pershone, katere so, ali ptúie fare, ali vshlahti, ali vshuágerstue blishnie, ali v'drugó visho se namoreio, ali nimaio kskonu perpustiti, be sa denar, ali drugo Zeno porozhe? Ali kateri

¹⁸ Apostnou — stoji v rokopisu.

pro Stolla dari Consuetam, aut qui propter negligentiam suam Causam dedissent, ut quispiam mortuus fuerit absq(ue) necessarijs aut debitis Eccl(es)ie Sacramentis.

iste bres naprei preiete. plazhe bi notel flúshit? Ali klizan k oskerbleniu teh Bounikov, bi kateriga po fuoy Sanikarnosti ali nerodnosti Sopustil, debi mogal Vmreti bres Spouede inu drugih lueze zerkue Sacramentou (cf. S 3., 5.).

ie doushan is oprauilla suoie fhlusbe sebi [tu stoji prečrtana črka b in pol črke r] perporozhenim vernim suete sacramente obfhlushit, tailte bres naprei preiete plazhe be noteu fhlushet? Ali klizhon²⁰ kooskerbleniu teh bounikou, be kateriga po soie sanikernosti, ali nerednosti sapufteu, de be mogle vmreti bres spouede, inu drugih Suete Žerkhue sacramentou.

10. An similiter Constat Canonicum aut Beneficiatum, uel Curatum aliquem Presbyterum nostræ Dioecesis, non ea peragere quæ sui sunt Officij: Videlicet qui Missas et Diuina Officia Statutis horis et temporibus, nec per se perficeret, nec per substitutum . qui Concionari, Confessiones audire, et Cætera Sacramenta administrare: qui Doctrinam Christianam suis Parochianis tradere Contemneret; Sed inutilibus Conceptibus auditores fatigando Causa esset, ut Populus Articulos fidei Decalogi et Eccl(es)ie præcepta, Sacramentorum necessitatem Virtutum opera, et media Vitandi peccata Capitalia, et Cætera Scitu ad solutum¹⁹ necessaria (J — osamljena črka) ignoraret.

Ali gdu sna ali uei, da bi kateri Maschnik ali duchouni suoio Shlusbo Samudil, ob postaulienih vrach inu zhalsih, lueze Mashe opustil, bi opustil Pridige, Sopouedane inu druge potrebne Sacramente, bi opustil karshanski vk, da nega farmani bi nesnali te Boshie inu zerkue Sapouedi, bi neuedili potrebo tech luetih Sacramentou, inu drugich k Suelizhanju potrebnih karschanskich naukou (cf. S 1., 5.).

3. Ali gdu sna, ali ue, de bi katere Maschnig, ali Duchouni suoio fhlusbo samudeu ob postaulienih v'rach, inui Zhassah, suete Mashe opufteu, be opufteu pridige, spouedania, inu druge potrebne sacramente be opufteu kerschanske Vk, de nega farmone bi nasnali te Boshie, inui Zerkhuene lapouede, bi nauedeli potrebo teh luetih sacramentou, inu drugich kselizhanju potrebnih kerfchanskich na v'kou.

11. Ansimiliter Constat, defacto uel de fama, quod Clericus aliquis in nostra Dioecesi esset Scandalosus, Publico aliquo Crimine irretitus, uel Coreas dixisset, uel absq(ue) habitu Clericali publice incessisset, uel Cum fidicibus noctu uagatum exiisset, uel tabernas frequentasset, Ebrietatibus indulisset, uel Cum Murreribus domi suæ uel extra inhonesti Commercij

Ali V glichi Vishi kateri uei, ali ie Schlischal, debi kateri nasche Skoffie Duchouni, Sénim ali drugim uelikim ozhitnim greham pohuifchanie daial, bi na plets hodil, ali bres farfke luknie, ali ponozhi Sgodzi se Sunei Snelhil, ali v' taberne po gostu Sahaial, inu pianzhuual, ali Shenski-mi pershonami domai ali Sunai Spohuishaniam se nahaial, ali bi katero preuezh oblastno Deklo u fuojj hishi dershali Ali bi kupzhuual, oshtario, inu

4. Ali vglihi vishi,²¹ kateri ue, alli ie fhlisshou, de be katere Nashe lkoffiie Duchouni senim, ali sdrugim velikem ozhitnim greham pohuifchanie daiau, ali be na plets hodeu, ali bres farshke lukhne, ali ponozhi fdogzi²² se sunai lhnesheu, ali Vofstarie po gostu sahaiau, inui pian-

²⁰ namestu: klizan.

²¹ V latinskem H: ni besede: fimiliter.

²² zanimiva metateza, namesto: Sgodzi.

¹⁹ recte: salutem.

Suspectu(s) esset, uel non solum in familiam sed etiam in se ipsum imperiosas, et Contumeliosas ancillas teneret, uel Mercatorem Cauponem, aut Publicanum ageret, uel debita Contraheret ad quæ soluenda impotens uel fraudaret Ecclesias, uel Bona suæ Parochiæ in periculum executionis et alienationis induceret, aut etiam Bona Parochiæ aut Ecclesiæ in assecurationem pro Suis debitis aut in pignus daret.

S naurednimi Liudmi to-uarshtuu delal, alibi uelike Douge delal, zerqui ali zerquam nasgubo, I-oy Fari k neuarnosti, Liudem kir lo mu Vpali kspace-lianiu inu schkodi. Ali tudi zerquenæ ali fuoie fare prihodischa ali leshezhe grunte, fa fuoie Douge Sa-stauil (cf. S 6., 7., 9.).

zhual, ali se fhenskimi pershonami, doma, ali sunai spohuishanam se nahaiial, ali be katero pre-uezh oblastno dekló v'suoij hifhi dershou. Ali bi khub-zhuou, oftario, inui Ina-urednimi Ludmi touarstuo delou, ali be velike douge delou, Zerkue, ali Zerkuum na sgubo, suoij Fare kna-uarnoste, Ludem, kir so mo v'pali kspace-lianiu, inu kshkodi. Ali tudi Zerkhua-me, ali suoie fare perho-disha, ali leftne grunte, sa suoie douge fallauu.

Sklep.

R 1665.

H 1684.

Omnes itaq(ue) et singulos rogamus in D(omi)no et obsecramus, et auctoritate Ordinaria qua fungimur, monemus hortamur et præcipim(us) ac mandamus, ut ad quoscunq(ue) prædictorum Errorum aut Criminum omnium aut aliquorum Cognitio aliqua quomodolibet peruenerit, nobis infra tempus quo Visitabimus notificare teneantur, quem quidem terminum pro peremptoria et Canonica Monitione assignamus, ut cum ad nostram Cognitionem peruenerint, pro omnipotentis Dei gloria, Ouium nobis Commissarum Saluti Consulere, et nostram Conscientiam ad hoc debite Sollicitudinis Onere Leuare ualeamus.

Vt autem hæ nostræ Pastorales Litteræ ad omnium Cognitionem uenire possint uolumus eas publice, alta et intelligibili uoce in Ecclesijs Diocesis ad primum Visitationis nostræ ingressum Legi et Publicari. Et sic Lectas et publicatas aliquo publico [loco] affigi, ut facile ab omnib(us) Conspici, et Legi possint.

Vse tedei, inu fleherne, nafhi liublanski Skoffij podloschne Vernè, próf-simo inu obysheмо, inu koker nich fhkoff opominiamo inu* ijm Sopouemo, da kir kuli eniga ali uezh, tech poprei imenuanij o-zhitniga pohuishania Delou, snanie ima, ù tem zhalsu nafhiga Visitirania, ima to-istu naprei pernesti, da mi koker bomo toistu fuedili, Bogu na zhast, nashimu [!] ouzhizam bodemo mogli k fuelizhanju pomagat, inu nasche Vesti teshauo, te nam Spodobne Skarbi odloschiti.

Da pak leto nasche opominanie inu suestu perporozhenie, vsem inu flehernim bode moglu na uest priti, ozhemo inu Sapouemo, da le ima toistu v nafhi fhkoffylki zerqui, inu po drugih tudi zerquah, vsazhatki nashiga Visitirania glasno prebrati, inu ueno ozhitnu mestu

Vse tedei inu fhleherne, nashe Lublanske Skoffij podloschni Verne próf-simo, inui obisheмо, inu koker nih Skoff opominiamo, inu iem sapouemo, de kir kuli eniga, ali uezh, teh poprei imenuanij ozhitniga pohuishania delou, Inanie ima, v'tem Zhalsu nafhiga Visitirania, imo* to isto naprei pernesti, de mi koker bomo toisto suedeli, Bogu na Zast, nashim ouzhizam bodemo mogli kfuelizhanio pomagat, inu nafhe uesti theshauo, te nam Spodobne Ske bi odlofhitti.

De pak leto nashe opominanie, inu suestu perporozhenie v'sem, inui flehernim bode moglo na uest priti, ozemo, inu Sapouemo, de se ima toisto v'nashi Skoffijski Zerkhue, inu po drugih tudi Zerkuah, v'sazetki nashiga Visitirania glasno prebrati, de bode moglo se od sledniga

* izvirno: ini.

* namesto: ima.

Datum in Palatio nostro
Episcopali Labaci die 27
Aprilis A(nno) 1665 ./.²³

²³ Latinski pastirski list iz leta 1684 ima drugačen sklep; kakor sem že omenil, ga prestavljaivec ni poslovenil, nego ponovil skoro dobesedno sklep R.

perbiti, da bode moglu le
od fledniga uiditi, brati,
inu faftopiti. Danu v Lub-
lani ta ledim inu dualseti
dan Aprila v Leti 1665 ./.
etc.

faftopiti. V Lublaine²⁴ ta
[drag — prečrtano] etc.

²⁴ Srednji I je pozneje vdet.

Iz pridejanega latinskega izvirnika je jasno, da sta slovenska pastirska lista iz leta 1665. in 1684. slab, prost prevod, natrpan z germanizmi in latinizmi. Po nekod sta prestavljavca kaj preskočila, drugod razblinila prevod kakega pojma, morda tudi zato, da je postala stvar ljudem razumljivejša. Jezikovno sta lista šibkejša mimo S. Kako zelo je opešala slovenščina v sto letih izza slovenskih protestantskih pisateljev, dokazuje zlasti H; njegov poslovenitelj je imel pred seboj Schoenlebnova Evangelia in Kastelčeve Bratovške buquice, a se ni potrudil vsaj toliko za pravilnost jezika, kakor ona dva.

Poleg mnogih hib, razodevajočih popolno neznanje pravopisja, črkopisja in slovnice, podajata tu objavljena pastirska lista nekatere zanimivosti: rodivnik: shenskiga spollu; mn. rod. R. artikulu (H: artiklnou); Apofstolnou [H: Apost(el)nou]; pridevnik: ozhetoulim; skrajšana 3. oseba mn. glagola hočem: otò, nočem — notto; pretekli deležnik: nattel, notteu; deležniki: prebiuaiozhim inu ftaiozhim, v vedezhim gréhi, vedezhe, uedeuzhe, uideozhe; zev: vshianie; veznik: da (v R samo dvakrat: de, v H vedno de) in zha (namestuzhe) sta značilna za R; koinik, eques, Ritter; krishanik (pisna hiba: krishaik), Kreuzherr, Kreuzritter; porozhen, izročen (porozhenim Ouzhizam), poročen (v' fakon porozheni); porozhenie v' Testamenti, vililo; odreshtuo, absolutio; sahranien (sahranienih grehou); truplén (trupléne fsidane zerque), materialis; prauden (praudnimu sodniku), legitimus; po praudach sapade, po zakonu; sapomaguati (sapomaguati, kliubesni, bolesni), pripomagovati; shuhar, ohernik; boshati (suoiga Blishniga; H: oboshou), obubožati koga; rasdera (v' sakonfkih Rasderah), zadržek; douofhiti (niemu Beneficium), privoščiti; odpustek (suoijh Grehou), odpuščenje; mitto (H: mutto), mito; obflushit (suefe sacramento), deliti; prihodischa, dohodki, bona Parochiae; na uest priti, zvedeti; milofthen (nasch Miloftne Bug); primem (foiga Jsuelizaria vtem obhajille), prejmem; obijskali (suefo obhajillo), prejeli; darotliv, radodaren; obgledati, visitare in dr.

Oba lista sta napisana tako, kakor je tedaj govorilo naše ljudstvo; ona sta očiten dokaz tedanje izreke slovenskega jezika, zlasti za izgovarjanje trdega l. Tega so jeli izrekati v 17. stoletju z u (v). V slovarju Frana Gregorja Alasia de Somaripa leta 1607. se že srečavajo oblike na u: biu. »V Ljubljani še 65 let pozneje niso poznali take izreke, vsaj Šenleben piše leta 1672 o besedi prifhâl: Carniolus pronuntiat elidendo vocales, et dicit

quasi prfhl. Matija Kastelec pa pravi še leta 1684 : L, M, N, nunquam mutantur, dasiravno je v svoji prvi knjižici leta 1678 semtertja pisal u namesto l« (o. St. Škrabec, Slovenski pravopis — Cvetje XVIII, 3. zv. plat.). Že prej pripravljena pretvorba trdega l v u (v) je nastopila v Ljubljani med letoma 1665. in 1684. R je še v stari struji ; v njem gospoduje l ; u piše le za stari zlogotvorni l (doug, doushni ; a tudi v tej besedi stoji dvakrat l ; popounima) in v tujkah (faudatu, shauba, te foufhiae). V H je 19 let pozneje že zmagal u ; le izjemoma rabi namesto njega l (2 krat : popounima ; enkrat : bolni ; 3krat konec besedi : pianzhual, nahaial, fhlishal).²⁵

Obema pastirskima listoma se ne more odrekati pomembna važnost glede na jezikovno izreko ; tudi kulturnega zgodovinarja utegneta zanimati ; prav posebno pa sta znamenita kot glasnika veljave slovenskega jezika v tisti dobi. V 17. stoletju so izdajali ljubljanski škofje poleg latinskih samo slovenske pastirske liste. Nemškega pastirskega lista, namenjenega o vizitaciji vsem škofljanom, ne pozna ljubljanski škofijski arhiv. Slovenski škofji listi dokazujejo, da se je upoštevala slovenščina kot gospodujoči ljudski jezik po vsej škofiji, tudi v glavnem mestu. Kako ugledno stališče je zavzemala, nam spričuje vest, ohranjena v vizitacijskem zapisniku, da se je rabil dne 27. IV. 1665 o vizitaciji stolne cerkve sv. Nikolaja slovenski jezik. Škof Rabatta je ukazal, naj se prebero slovenski najprej glavne vizitacijske točke ; nato naj se pozovejo imenoma člani kapitula, da se poklonijo in poljubijo vladiki roko : prvi je bil na vrsti generalni vikar : Ta vzhafiti inu Suetlufti Vifsoku v'ředan itd.²⁶ Za škofa Josipa Rabatta je bila v stolnici za latinščino na prvem mestu slovenščina.

²⁵ Zanimivi so končni zlogi v naslednjih glagolih : ftureu, predajo (tu je odpal u ; morda je pisna hiba), porozheu, sapulŕeu, mogeu (= moral), samudeu, hodeu, fhnesheu, laftaeu, sataieu, sapraueu, preftaeu.

²⁶ Prot. visit. 28, b 9 a : *assumptis paramentis uiolaceis ibidem (in suo throno) sedens, mandauit [Celsissimus] Generalia puncta Visitatio(nis) flauonice perlegi, et deinde Ad(mod)um R(eueren)dum et Venerabile Capitulum ad Reuerentiam, et obedi(en)tiam p(er) osculum manus exhibendum Vocari demandauit. Ideo Vicariu(s) Generalis, Ta vzhafiti inu Suetlufti Vifsoku v'ředan etc.*

Drobline iz časa Napoleonove Ilirije.

Dr. Melitta Pivec.

V pariških Archives nationales se nahajajo v poročilu Pellenc-a karakteristike nekaterih domačinov, ki pri nas znabiti še niso znane. Pisani (La Dalmatie) jih omenja mimogrede. Govoreč o francoskih upravnikih pravi na str. 340: »... nous trouverons sur la plupart d'entre eux de curieux renseignements, dans un rapport conservé aux A. n., et dont l'auteur, le conseiller Pellenc, avait reçu la mission de faire dans l'été 1811, une enquête discrète sur l'organisation des services publics en Illyrie.«

Avtorja samega pa karakterizira na isti strani v opombi kot enega najboljših tajnih agentov Francije: »Pellenc, ancien secrétaire de Mirabeau avait émigré; il rentra en France en 1809; le long séjour qu'il avait fait à Vienne lui avait permis d'acquérir une connaissance très approfondie des institutions autrichiennes, et la diplomatie impériale eut fréquemment recours à ses lumières. De l'enquête, dont le dossier est conservé aux A. n., on peut conclure que Pellenc était un des meilleurs agents secrets que la France ait jamais possédés à l'étranger. Plusieurs historiens voient au contraire en Pellenc un émissaire autrichien; les deux situations ne sont pas incompatibles.«

Na naslednjih straneh uporabljajo Pisani izdatno karakteristike francoskih funkcionarjev (Marmont, Bertrand, Dauchy, Belleville, Chabrol etc.), ki tvorijo glavni del poročila. One domačinov, ki tvorijo majhen dodatek, omenja le nakratko v izvlečkih str. 344: »Plusieurs personnages de la société de Laybach ont aussi leur silhouette dans la galerie: le prince d'Auersperg, grand seigneur, courtois et fidèle', le baron Zoïs, riche, savant et bienfaisant', le baron Codelli, maire de Laybach, le Caton de l'Illyrie'.«

Ker so Pellencove karakteristike navadno izvrstno zadete, znabiti ni odveč, da se objavijo v celoti. Nahajajo se v kartonu AFIV 1713 (Fonds de la secrétairerie d'état, Consulat et Empire. Etats dépendants. Provinces Illyriennes. Correspondance du Prince Eugène 1806—1813) in nosijo naslov: Notes de Mr Pellenc sur l'Illyrie. št. 25 (Padoue, 5 nov. 1811) — 30 (Milan, 10 nov. 1811) vsebujejo Aperçus généraux, št. 36 in 37 (brez kraja in datuma) karakteristike funkcionarjev, večinoma Francozov, deloma pa tudi domačinov. Med njimi označi kot mirnega, izobraženega človeka — čeprav se mu zdi, da je manjši kakor njegov sloves — vodjo šolstva, ki ga je Marmont iz Dalmacije s seboj pripeljal v Ljubljano »M^r l'abbé Zélus. il avait provisoirement à Laybach le titre d'inspecteur général de l'instruction publique. il a fait ses études dans les universités ita-

liennes, et il a été récemment professeur de philosophie en Dalmatie. il connaît bien cette dernière province et j'ai eu de fréquents entretiens avec lui. il m'a paru d'un esprit sage, réservé sans défiance, religieux sans fanatisme, et attaché au gouvernement. il sait fort bien toutes les langues du pays; et ses principes le porteront à écarter de l'enseignement toutes les fausses doctrines; il met de ce nombre la métaphysique allemande qu'il n'a pas compris, et pour laquelle il a une grande aversion. Mr Zély est, à mon avis, un peu au dessous de sa réputation, mais il est estimé et mérite de l'être; et sans le croire un homme transcendant, je le regarde comme un bon instrument de l'autorité.»

Potem nadaljuje Pellenc: »je terminerai ce numéro par la mention de quelques individus du pays, qu'il me paraît essentiel de faire connaître.

Mr Antoine Kaautschitz

évêque de Laybach. il est natif d'Idria, et fils d'un simple cultivateur. il est pieux comme on doit l'être quand on est évêque. il porte cependant le rigorisme un peu loin. on m'a dit qu'il avait fait signer à ses prêtres la promesse de ne jamais manger de la viande les jours maigres, sous peine de ne plus dire la messe. à cela près, l'évêque de Laybach passe pour un excellent homme. on le respecte assez, et il ne fera jamais de mal.

Škof Kavčič, rojen v Idriji, je pobožen, malo preveč rigorozen mož. Ljudje ga spoštujejo in on ne bo napravil nikoli nič slabega.*

Mr. Ricci

évêque de Drusen in partibus. il réside à Laybach. On l'aime et on l'estime, sans avoir pourtant oublié, qu'on l'a vu libertin dans sa jeunesse; il s'est trouvé au nombre des députés illyriens qui sont venus à Paris, il est décoré de la croix de la Légion, et désire ardemment d'être chanoine à St. Denis.

Ricci, škof in partibus. Spoštujejo ga, a ne morejo pozabiti, da je bil v mladosti liberalen. Bil je član ilirske deputacije v Parizu, odlikovan je s križcem legije in želi živo postati kanonik v St. Denis-u.

M. de Treffen

ecclésiastique et doyen à Laybach, il est très riche, recherche les Français et fait beaucoup de bien dans le pays. on cite de lui plusieurs traits d'humanité et de bienfaisance qui lui font beaucoup d'honneur. ce qui ne le rend pas moins recommandable, c'est son attachement pour la France. en 1809, dans la révolte de

* Prevodi niso dobesedni, podajajo le glavne podatke.

la Basse Carniole contre les Français, il se jeta au milieu des séditions, harangua le peuple égaré, et le ramena à son devoir. cette action n'a jamais été récompensée.

Ljubljanski dekan Treffen je zelo bogat in dobrodelen in ljubi zelo Francoze. Vstajo kmetov na Dolenjskem proti Francozom l. 1809 je on pomiril, a to njegovo dejanje ni bilo nikoli poplačano.

Le comte Auersberg

je le cite pour faire remarquer que presque tous les anciens nobles du pays l'ont quitté pour s'établir en Autriche où la plupart avaient une partie de leur fortune. le comte Auersberg est du petit nombre de ceux qui sont restés. il est très riche, et se conduit bien, mais c'est un homme de peu de mérite.

Knez Auersberg je eden onih redkih plemičev, ki so ostali v Iliriji, medtem ko je večina odšla v Avstrijo. Je zelo bogat in se vede korektno, drugače pa ni nič posebnega.

Mr. le Baron Codelli

on l'a demandé pour maire à Laybac. C'est le Caton de l'Illyrie, dur, mais juste, et considéré, il est très riche, et natif de Laybach.

Barona Codellija so zahtevali za župana v Ljubljani. On je ilirski Cato, strog a pravičen in spoštovan. Je Ljubljčan in zelo bogat.

Mr. le Baron de Zoïs

il demeure à Laybach. c'est un des plus riches habitants de la Carniole en terres et en mines; et personne, en Illyrie, n'est autant estimé et considéré que lui, il consacre sa fortune à des actes de bienfaisance, il soutient l'exploitation et le commerce des mines, cent familles lui doivent leur existence. ses lumières seules suffiraient pour le rendre remarquable. il passe pour un des plus savants minéralogistes de l'Europe, et il est au nombre des correspondants de l'institut. la goutte lui a fait perdre l'usage de ses pieds, mais chacun s'empresse de le visiter. Mr le duc de Raguse allait chez lui toutes les semaines; et aucun étranger de la classe instruite ne passe à Laybach sans aller le voir. il est très attaché au gouvernement français. il avait été décoré en Autriche de la croix de Leopold qu'il ne porte point. si celle de la légion lui était accordée, chacun regarderait cette faveur comme une nouvelle preuve qu'aucun genre de mérite n'échappe aux regards et à la justice de Sa Majesté. —

Baron Zoïs stanuje v Ljubljani. Je eden najbolj bogatih prebivalcev Kranjske, kar se tiče posestev in rudnikov, in nihče v vsej Iliriji ni tako spoštovan kakor on. Svoje bo-

gastvo posvečuje dobrodelnosti, vzdržuje obratovanje rudnikov, 100 rodbin mu dolguje existenco. Njegovo znanje samo bi zadostovalo, da ga napravi slavnega. Smatrajo ga za enega izmed najbolj učenih mineralogov Evrope in je korespondent Instituta. Protin je vzel njegovim nogam možnost gibanja, a vsakdo hiti ga obiskati. Dubrovniški vojvoda (Marmont) ga je obiskal vsak teden, in nobeden tuj izobraženec ne pride v Ljubljano, ne da bi njega obiskal. Zois je zelo naklonjen francoski vladi. V Avstriji so mu dali Leopoldov križec, ki ga pa ne nosi. Če bi mu dali križec legije, bi vsakdo smatral to za dokaz, da nobena zasluga ne ostane skrita očem in pravičnosti Nj. V.

St. 38 poročila našteva zopet uradnike, med temi domačine:

Mr. le Baron de Tauferer, Illyrien; Mr le comte Stratico, Dalmate; Mr le Baron Baselli, natif de Gorice. —

Drug baron Zois se omenja v kartonu FIE 62 (Pays étrangers, Provinces Illyriennes, Administration générale) no. 4, ki vsebuje poročilo koroškega intendanta Ed. de Charnage o stanju Koroške v l. 1812 (dat. 5. marca 1813). —

V poglavju o živinoreji pravi: »La race du petit bétail aujourd'hui existant ne donne qu'une laine grossière. Les essais faits par quelques particulliers pour naturaliser des brebis d'Italie à la laine fine semblent être demeurés sans succès et les propriétaires les plus instruits pensent que le climat est trop froid pour que les Mérinos ne dégénèrent pas. Je remarque cependant que M. le baron Charles de Zoïs a formé près de Laybach, sous un ciel conséquemment qui diffère peu de celui des grandes vallées de la Carinthie, une bergerie de Mérinos.

Sedanja pasma drobnic daje samo grobo volno. Poskusi udomačiti italijanska jagnjeta s. fino volno so se ponesrečili in najbolj izobraženi posestniki mislijo, da je podnebje premrzlo in bi Merinovce degenerirali. Baron Karol Zois pa je napravil v bližini Ljubljane — torej v podnebju precej podobnem onemu koroških velikih dolin — ovčarijo s pasmo Merino.

Če se ta poskus posreči — pravi intendant — potem predlaga, da poskusi vlada potom béliers Mérinos v raznih krajih za povzdigo pasme.

Končno vsebuje karton FIE 65 (Personnel administratif 1810 do 1814) sledeče pismo škofa Kavčiča generalnemu guvernerju Duc d'Abrantès (Junot):

Laybach, le 28 avril 1813.

Votre Excellence!

Ce n'est qu'avec la plus vive reconnaissance que j'ai l'honneur d'accuser à V. E. réception de la lettre du 8. Avril accompagnée de l'extrait du décret impérial du 2. Avril portant ma nomination dans la légion d'honneur.

Ce temoignage de satisfaction dont S. M. l'Empereur et Roi a daigné décorer ma vieillesse ne peut qu'augmenter mon entier dévouement à l'auguste personne de S. M. et il me servira d'un nouveau motif de mériter la continuation de ses grâces par le zèle pour le service de l'Empereur et pour les devoirs de mon ministère.

Ce sont les sentiments de ma reconnaissance dont tout pénétré j'ose prier V. E. d'en vouloir bien faire l'Interprète auprès de S. M. et d'agréer l'assurance de mon profond respect avec lequel j'ai l'honneur d'être

De Votre Excellence

le très humble et très obéissant Serviteur
L'évêque du diocèse de Laybach
Antoine.

K. se zahvaljuje za imenovanje v častno legijo z 2. aprila, obljudi, da bo ta čast še povečala njegovo vdanost cesarju in njegovo vnemo v delovanje za cesarja in v izpolnjevanju stanovskih dolžnosti, in prosi generalnega guvernerja, da sporoči to zahvalo cesarju.

Guverner je potem s pismom dat. Zara, 7. maja 1813, to zahvalno pismo poslal ministru za vere.

V ljubljanskem muzejskem arhivu pa se nahaja v fasc. F 39 (Französische Invasion) tudi sledeče pismo škofa Kavčiča kranjskemu intendantu:

Laybach, le 11. juin 1811.

Monsieur l'Intendant!

Les détails que Monsieur l'Intendant général m'a demandés par sa Circulaire du 20. Avril No 4290 et dont Vous faites mention dans votre lettre du 4. de mois, sont tels que pour les élaborer d'après ses ordres il ne faut pas seulement beaucoup de peine et exactitude, mais encore assez de temps pour en recevoir des éléments indispensables de toutes les Cures et Chapellenies de mon diocèse qui renfermant dix neuf décanats Vous comprendrez bien qu'il ne m'a pas encore été possible de Vous transmettre ce qui concerne la partie de votre cercle située dans mon diocèse, mais je tâcherai de satisfaire à votre demande aussitôt qu'il sera possible, et je m'y conformerai exactement aux modèles prescrits qui ne renfermant aucune colonne pour la conduite politique et morale de mes ecclésiastiques j'ai toute raison de croire que le gouvernement vous ayant chargé de lui fournir ces renseignements ne les veut pas avoir de moi. C'est pourquoi Vous me pardonnerez, si vous n'y trouvez pas les observations que vous souhaitez, et je Vous prie de considérer qu'il n'est pas d'un évêque de critiquer publiquement les moeurs de son clergé, dont la connaissance lui parvient quelquefois par des voies qu'il ne doit aucunement publier pour n'abuser de la confiance de ses ouailles; mais parlant de cet objet j'ai l'honneur de Vous assurer en général que je suis assez content de la conduite morale de mon

Clergé, et quant à sa conduite politique je Vous prie de me croire que je ne connais personne d'entre mes Ecclésiastiques, qui eut manifesté des sentiments contraires ou dangereux au Gouvernement et que je me sans doute croirois obligé d'en avertir le Gouvernement aussitôt qu'il m'en seroit parvenu la connaissance.

J'ai l'honneur Monsieur l'Intendant de Vous offrir l'aussurance de ma haute consideration.

L'évêque du Diocèse de Laybach
Antoine.

Škof obljubi poslati statistiko, ki jo je zahteval intendant. Odklanja pa izpolnitev rubrike o moralicnem in političnem obnašanju svojih duhovnikov, ker ni stvar škofa kritizirati javno nravnost lastnega klera. V splošnem pa lahko zagotavlja, da je precej zadovoljen z moralo svojih duhovnikov, in kar se tiče politike, ne pozna nikogar, ki bi bil nasproten vladi; sicer pa bi se čutil obvezanega vlado o takem pojavu takoj obvestiti.

Iz našega kulturnega življenja.

Škof dr. Jos. Srebrnič

se je rodil 2. februarja 1876 v Solkanu pri Gorici. Ko je z odličnim uspehom končal gimnazijo v Gorici, je odšel na filozofsko fakulteto dunajske univerze, kjer je študiral zgodovino in zemljepisje kot glavna predmeta. Dne 28. februarja 1902, ko je bil že nastavljen kot suplent na goriški gimnaziji, je bil promoviran za doktorja filozofije. Že v jeseni istega leta se je podal v Rim v Collegium Germanicum et Hungaricum. Tu je na gregorijanski univerzi študiral najprej eno leto skolastično filozofijo in nato teologijo ter iz obeh napravil doktorat. Na vseh svetnikov dan 1906 je imel novo mašo. Ko se je vrnil v Gorico, je bil v jeseni 1907 nastavljen kot bibliotekar in študijski prefekt v goriškem centralnem semenišču. V marcu 1909 je postal suplent in z novim letom 1910 profesor cerkvene zgodovine istotam. Med vojsko se je z goriškim semeniščem presečil v Stično. Dne 27. januarja 1920 je bil imenovan za rednega profesorja zgodovine grško-slovanskih cerkva in starokrščanske književnosti na teološki fakulteti ljublj. univerze. — Njegovo javno delovanje je bilo kaj mnogostransko. Najprej na Goriškem, kjer je bil ozko zvezan z delovanjem Novega časa in struje, ki se je zbirala okolu njega; po vojni pa v Ljubljani, kjer je postal predsednik Leonova družbe, ki jo je vodil preko najtežje povojne dobe, in urednik »Časa«. Stik z organizacijo katol. dijaštva, iz katere je tudi sam izšel, je gojil prav do zadnjega. Z vnemo je sodeloval dalje pri Jugoslovanski matici.

Katoliški shod.

Od 25. do 28. avgusta je bil v Ljubljani V. slovenski katoliški shod. Ta shod je bil mogočna manifestacija katoliške ideje. Do 25.000 zavednih katoličanov je manifestiralo svoje prepričanje v svečanem sprevedu pred kraljem in zastopniki vlade ter pred apostolskim nuncijem in jugoslovanskim episkopatom, a do 100.000 se jih je zbralo pri manifestaciji na Kongresnem trgu. Vse te množice so se vračale s shoda z močno vero v zmago krščanskih načel. Slovesna manifestacija je vzdramila malodušne, podkrepila slabotne, podžgala mlačne. Saj je vprav v tem psihološki pomen takih shodov. V množici se sile ne le sumirajo, temveč potencirajo: vsi začutijo v dušah po nekakšni socialni indukciji novo moč; vsak daje in vsak prejema, a končno vsak več ima, kakor je imel prej. To je zakon kopičenja energij v duševnem svetu. Taki shodi premagujejo strah, vzbujajo pogum, pripravljajo na žrtve. V tem oziru je katoliški shod brez dvoma dosegel svoj namen.

Toda s samo manifestacijo in sploh s samim shodom delo katoliških shodov ni ne končano ne začeto. Važno delo se mora opraviti prej, važno delo čaka še posej.

Namen katoliškim shodom je poleg manifestacije pregled vsega dotedanjšega dela in začetek novega dela.

Ugotoviti moramo, da se je za katoliški shod celo leto mnogo in resno delalo. To delo je omogočilo, da je podal katoliški shod pregled katoliške akcije in katoliškega stanja na vseh poljih. (Le to bi bilo želeti, da bi se v bodoče začelo delo še prej in bi se pritegnile k delu zlasti tudi vse duhovske konference po deželah. Tako bi se marsikaj še bolj jasno videlo.)

Ker je bila po zadnjem katoliškem shodu strašna svetovna vojska, je naravno, da se je obračala paznost zlasti na posledice vojske. In tu se je pokazalo, da je zadala vojska tudi našemu narodu hude rane. Obenem so ostale še razne predvojne hibe, tako da je bilo kmalu očito, kaj mora biti prva naloga katoliškega shoda in prvo delo po shodu. Iz vseh govorov na katoliškem shodu je odmevala ista misel, da nam je potrebna predvsem versko-nravna reforma: katoliška reforma src (M. Opeka), obnovitev in poglobitev verskega življenja (Fr. Jankovič), versko-nravna vzgoja (J. Leskovar), izpopolnitev verskega življenja (akademiki), socialno delo na znotraj in srčna kultura (srednješolci), srčna kultura in delo od duše do duše (srednješolke). Zato se je prva skrb pri določanju odsekov in oblikovanju resolucij obračala vprav na to temeljno zadevo.

A po vojski je prišel slovenski narod tudi v docela drugačne razmere. Postal je integralen del nove države, kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. S tem je stopila predenj cela vrsta novih vprašanj, kako naj se uravná v novi državi v verskem, kulturnem, političnem in socialnem oziru. Tudi teh vprašanj, kolikor so v zvezi s katoliško bitnostjo našega naroda, katoliški shod ni mogel prezreti in se je morala obračati pažnja tudi na to plat.

So pa tudi svetovna vprašanja, ki tudi katoličani ne morejo mimo njih, temveč se morajo s katoliškega stališča razgledati in določiti do njih svoje razmerje.

Ako pregledamo resolucije katoliškega shoda, vidimo, da je izvršil pripravljalni odbor v vsem tem trojnem oziru veliko delo.

Prvenstvo pristoji, kakor drugače biti ni smelo, sklepom o verskem življenju in nravnem preporodu. Ti sklepi niso položeni le v resolucije prav za to določenega odseka, temveč so vtek mnogim resolucijam tudi drugih odsekov. Njih smisel je, kaj je za poglobitev verskega življenja treba ukreniti in kaj preprečiti. Pozitivno se priporočajo češčenje Srca Jezusovega, duhovne vaje, krščanska karitas; skrb za krščanske družine, za mladinske organizacije, za moške in laiško inteligenco. Kot vzroki zla, ki jim je treba napovedati odločen boj, se navajajo uživanjaželnost, alkoholizem, surovost. Kako dobro premišljene so te resolucije, so dokazali govori na katoliškem shodu, ki so jih utemeljevali. Zdravnik dr. Breclj je govoril o obnovi družinskega življenja. Naglašal je, da je to najbolj važno in nujno sodobno vprašanje med nami. Opozarjal je na lehkomiselnost, brezsrčno sebičnost in uživanjaželnost, ki je iz krogov propadajoče zapadne kulture zanesla tudi k nam spolno gnilobo, umetno onemogočanje smotrov družinskega življenja od gnusnega preprečevanja do zločinskega morjenja zaroda. Tu gre, je dejal, za naš narodni obstoj, ne glede na to, da narava takšno kršenje prirodnih zakonov hudo maščuje z vsakovrstnimi boleznimi, s srčno praznoto in življenskim nezadovoljstvom. Mimogrede je omenil, da je moderna znanost le potrdila, kar je o teh stvareh že odnekdaj učilo krščanstvo. Prof. dr. Kovačič je utemeljeval, kako potreben je boj proti alkoholizmu in kako nujno delo za treznost. Dr. Basaj je pa tolmačil pomen tudi svetne (orlovske) mladinske organizacije. Nesporazumljenje, kakor da takšna organizacija ne bi bila osnovana na verskem temelju, odpravlja posebna resolucija, ki pravi, da bodi vsa naša mladinska organizacija »zgrajena na verskem temelju«. Še posebej je to zahtevo utemeljeval dr. M. Lavrenčič. Do končne jasnosti se ni izbistrilo le težko vprašanje, kakšno bodi razmerje med orlovsko organizacijo in drugimi (svetnimi) mladinskimi organizacijami. Tu so si nazori nasprotovali in je dotična resolucija le izrazčasnega kompromisa, nadaljnji razvoj bo pa moral pokazati, katero mnenje je pravo in naj se uveljavi, ali le ena sama velika organizacija ali raznotere organizacije, morda v federativni zvezi.

Glede na nove razmere v novi državi je bilo treba zavzeti stališče o splošnih odnosih med cerkvijo in državo, o političnem udeleževanju katoličanov in o njih odnošajih do pravoslavja, prav posebej pa o šolstvu. Vse resolucije so skrbno izdelane. Naravno je, da hočejo resolucije med cerkvijo in državo sporazum, da zahtevajo spoštovanje cerkvene svobode in odklanjajo vsako kršitev te svobode (kanceloparagraf itd.). Dobro naglašajo, da v dejanskih razmerah zgolj kulturno udejstvovanje katoličanov ne zadostuje, kažejo pa tudi na široke možnosti sodelovanja z drugimi strankami. Glede pravoslavja

pravijo, da bomo katoličani branili pravice katoliške cerkve, a se ogibali vsakega napadanja, nasprotno želimo, da bi mogli s pravoslavnimi brati skupno braniti skupna načela krščanske vere in morale. Glede šolstva je jasno, da mora zahtevati katoliško ljudstvo za svojo mladino šole s katoliško vzgojo. Resolucije to splošno zahtevo podrobno razločujejo in praktično uporabljajo. Prof. Mazovec je v posebnem govoru na katoliškem shodu utemeljeval te pravice krščanskega ljudstva. Shod se je spomnil tudi katoliške diaspore v Jugoslaviji. Poleg teh specifično katoliških zadev v novi državi je bilo treba orientacije ali nove pobude še o tem in onem. Prav je, da je katoliški shod poudaril potrebo narodne in državljanske vzgoje (dr. Veble je v slavnostnem govoru oboje lepo pojasnil), da se je izrekel za humanistično gimnazijo (na klasični zemlji, kjer se dotikata grška in rimska kultura), da je toplo priporočil gojitev domače zgodovine in varstvo arhivov. Le naravno je, da je iznova izrazil katoliška načela in svoje želje o slovstvu, znanstvu, časnikarstvu, umetnosti, glasbi ter o narodni prosveti.

Ko se je narod, zbran na katoliškem shodu, spominjal svoje države, ni mogel pozabiti bratov onkraj meja. Če ni smel apelirati na politiko, je smel vsaj na krščanstvo in človečanstvo sosednih narodov, naj ne zatirajo njih, ki so živ del našega ubogega naroda.

Kar se končno tiče tretje vrste resolucij, o svetnih vprašanjih, je katoliški shod poudaril potrebo katoliške internacionale (govor prof. L. Ehrlicha), ki naj bi zastopala v svetu interese katoličanov in katoliških narodov, zavzel se za svetovno mirovno gibanje in za mirovno poslanstvo papeštva proti makiavelizmu in imperializmu nekaterih držav in državnikov. Kot shod krščanskega ljudstva se je moral spomniti tudi poganskih narodov in dati nove pobude za misijonsko delo, kot shod katoliškega ljudstva pa nekatoliških, a krščanskih narodov in pozvati vse katoličane na delo za edinstvo. Seveda tudi ni smel mimo socialnega vprašanja, ki je svetovno vprašanje in obenem še vprašanje vsakega naroda. Podal je torej smernice za ravnanje katoličanov v sodobni fazi socialnega vprašanja. Pri tej točki, kjer je orientacija najtežja, je bila tudi borba mnenj morda najhujša. Ker ima marsikaka misel, kako naj bi se socialne razmere praktično kar najhitreje in najbolje uredile, le bolj značaj poizkusa kakor pa dognane resnice, zato je katoliški shod naglasil splošna načela, glede raznih konkretnih oblik (delavski sveti, gospodarski odbori, akcionariat) pa je le izrazil, da jih smatra za primarne, torej za nravno neoporečne, bržčas tudi uspešne, a ne da bi vezal socialni pokret prav na te oblike (ki bi se mogle tudi ponesrečiti ali izkazati za manj srečne načine, kako reševati socialno vprašanje). Odločno je pa označil socialno pogubno bistvo kapitalizma (v splošni resoluciji, ki jo je utemeljeval na shodu prof. A. Ušeničnik):

Ko človek prebira vse te resolucije, se mora čuditi velikemu delu, ki ga je izvršil katoliški shod. Toda če se spomni, da je vse to šele program, se nehote vpraša, koliko teh lepih misli in želi,

sklepov in zahtev, namer in načrtov se bo uresničilo in ustvarilo. Znano dejstvo je, da katoliški shodi tudi drugod po svetu neredko nimajo trajnih uspehov, ker se dosti sklepov sploh nikdar ne izvede. Zato bi bilo velikega pomena, če bi se odseki katoliškega shoda razglasili za permanentne in bi bila stalna skrb njih odborov, da bi se resolucije ne pozabile, temveč živele v živi zavesti našega naroda. Morda bi tudi ne bilo napak, ako bi se resolucije ponatisnile v priročni knjižici, ki naj bi bila za prihodnja leta vademecum vsem našim javnim delavcem. Resolucije naj bi se vedno iznova čitale in tolmačile po naših konferencah, po društvih, deloma po shodih, da bi bila tako duševna last vseh in vsem opomin in pogon na delo za njih uresničenje. Tako bi bil katoliški shod res tudi začetek novega dela in morda v versko-nravnem oziru za naš narod tudi mejnik nove dobe.

A. U.

Ivan Trinko - Zamejski.

Pogovor s šestdesetletnikom. — Alojzij Res.

Bilo mi je, kôt da se vračam k pozabljenemu in zapuščenemu očetu, ko sem hitel po stopnicah in dolgih hodnikih videmske bogoslovnice do Trinkove sobe, ki sem se je spominjal še izza predvojne.

»Ave!« me je povabil krepak, zvonek glas in visoka, mladostnovitka postava Iyana Trinka mi je prišla naproti, prožeč rokó v pristrčen pozdrav.

»Cestitke prinašam, monsignor!«

In razgrnil sem predenj vsa topla voščila primorskih Slovencev, z ljubeznijo in občudovanjem zročih na delovanje šestdesetletnega moža, ki je našel sam pot do duše naroda, mu daroval z radostjo in ponosom vse moči, vse sile svojega uma in svojega srca in postal luč in tolažba.

»Hvala, hvala — saj nisem vreden!« je odgovoril Trinko s tihim, zasenčenim glasom. »To ne velja meni,« je dodal, ko sva sedla, »to velja našim tukajšnjim Slovencem, ki so ostali pošteni in zvesti svojim očetom.«

Širok trak popoldanskega solnca je žarel skozi edino okno, gledajoče na dvorišče in ž njim je plul mamljivi vonj južne pomladi v Trinkovo sobo, ki je skoro za las podobna profesorskim sobam po naših semeniščih; na stenah več svetih podob, v kotu harmonij, na desni pisalna miza, vsa obložena s knjigami in papirji, za njo stojalo, kjer sem zapazil sliko Gregorčiča, na levi miza, rdeče pogrnjena, s foteļem in z dvema stoloma.

Pogovor se je razplétel. Trinkov obraz, sicer nežen in maloneženski, je zaživel v močnih, izrazitih potezah. Iz plavih, mehkih oči je tu pa tam zaiskrilo kot pritajen ogenj, iz njegovih besed, ki znajo božati kot materina roka, je često zazvenel udar jeklene energije; ki ne pozna zaprek, ki nikdar ne kloni.

»Da, Vaše ljudstvo, ki Vam je edina skrb, edina ljubezen! Bilo je priključeno Italiji, ko se je politično-narodna individualnost Slovencev šele pričela oblikovati. Beneška Slovenija, ki jo je ločil in vedno bolj oddaljeval od nas državni zid, ni poznala in ne pozna slovenskih šol, ostala je brez zavednega posvetnega razumništva, brez lastnega glasila, brez kulturnih društev. Slovenska beseda živi le skromno v družini in cerkvi. Kako je kljub vsemu temu dozorela v Vas narodna zavest?«

»Najprej se je vzbudila v meni iz srda in reakcije proti furlanskim sošolcem, ki so se norčevali iz nas Slovencev in nas zasramovali samo radi tega, ker smo bili Slovenci. »Schiavo! Schiavaccio!« ti »pokloni« so nam vedno doneli na uho! No, vse to je pozneje prenehalo. Bil sem si svest, da nisem nič manj vreden, nego ti negodniki in sem vsakemu odločno povedal, kar mu je šlo. Dočim so se nekateri izmed naših sramovali in prikrivali svojo narodnost, sem se jaz ponašal, da sem Slovenec.

Za tem je sledila druga, pomembnejša in pozitivnejša okolnost. Moji domači so hranili več starih slovenskih knjig iz XVIII. stoletja (Evangelije in liste, debel zvezek pridig in dr.) in so bili naročeni na knjige sv. Mohorja. Sprva nisem maral zanje, ker nisem znal čitati slovensko in jih sploh nisem razumel. V četrti gimnaziji pa sem se lotil o počitnicah Mohorjeve povesti »Mati dobrega sveta« (če se prav spominjam) ter sem jo s trdovratno vztrajnostjo prebral šestkrat zaporedoma, dokler je nisem dovoljno razumel. Težaven začetek, toda začetek! Za prvo knjigo je prišla druga, za drugo tretja in tako dalje, z enako trdovratnostjo. Zlasti me je zanimal koledar, kjer sem često dobival za me povsem novih, silno zanimivih podatkov o Slovincih in o njih veljakah.

Oči so se mi odpirale, spregledal sem! Zrl sem presenečen, kakor skozi malo špranjo, v nov svet, v dotlej nepoznani slovenski svet, ki se je bujni domišljiji predstavljal v čarobnem svitu zeló večji, nego je. Nastala je zavest, da spadam v ta svet, porodilo se je navdušenje, strast in neutolažljiva želja spoznati ga bolje.

Učil sem se sam, brez učiteljev, brez slovnice, brez slovarja, ki bi ga tako silno potreboval, brez drugih pomočkov — iz golih, prve čase skoraj nerazumljivih knjig. Dokler sem bil doma, mi je pomagala nepozabna mati, preprosta, a jako razumna žena, ki je pridno prebirala slovenske knjige. Tako se je zgenilo nekaj silnega v meni, premeknilo se je, šlo je, letelo, zmagalo! Nobenemu ni prišlo na um, da bi me zadrževal na tej poti.

Izučil sem se na semeniški zasebni gimnaziji tu v Vidmu, v temu poslopu. Učenje mi ni delalo nikakih težav, zato mi je ostajalo mnogo časa na razpolago za branje slovenskih knjig. Začel sem jih naročevati iz Ljubljane, kar me je precej stalo. A hotel sem jih imeti in drugače ni bilo mogoče. Vsi moji skromni novčiči so šli za nje. Zavest in ponos, da so tudi Slovenci nekaj, sta rastla od dne do dne. Z nagajivimi sitneži, ki so me dražili in motili pri čitanju, sem večkrat obračunal na kratko s presrčno in uspešno klofuto. Polagoma sem si z veliko

težavo sestavil mal slovarček, začel pisati slovensko vse vprek in se pridno vaditi.

»Kdaj in kako ste pričeli literarno delati?« sem vprašal.

»Nikoli nisem mislil na to, da bi postal slovenski pisatelj. Leta 1884. sem bil v drugem letu bogoslovja. Naročen sem bil na »Kreš« in »Ljubljanski Zvon«. Ne vem, kako je prišlo, da sem se drznil poslati »Zvonu« nekaj narodnih stvari. Hotel sem prestati nekako preizkušnjo v slovenščini — in šlo je! Leto pozneje (1885) sem poslal prvi dve pesmici in tako se je nadaljevalo.

Resnici na ljubo moram povedati, da nisem mogel dolgo časa razumeti duhá slovenske poezije. Prenapojen sem bil z laško, s katero sem se tudi rad ukvarjal. Moj ljubljenec je bil Leopardi, eden najboljših italijanskih lirikov sploh. Primerjaje slovensko poezijo z laško, se mi je zdelo, kakor da bi primerjal preprosto kmetico z elegantno gospo. Ker pa sem pridno čital tudi slovenske pesnike, se je zgodilo, da niso moje pesmi niti dobro slovenske, niti dobro italijanske. Sicer pa sem le malo pisal za javnost, storil sem to le, če so me naprosili. Tudi bi moje zbrane pesmi ne bile izšle v Gabrščekovi »Slovanski knjižnici«, ako bi me ne bil pripravil do tega nepozabni Gregorčič. Ko so izšle, se jim je zopet nekaj čudnega zgodilo. Pri »Domu in svetu« (kritik je bil A. Medved) so prišle v nemilost, ker sem bil sotrudnik »Ljubljanskega Zvona«. Pokojni ustanovitelj in urednik »Doma in sveta« mi je takoj za tem pisal presrečno pismo in me prosil oproščenja, ker se je bila kritika vtihotapila v list v njegovi odsotnosti. Pri »Zvonu« pa se je takrat vršil preobrat in njegov kritik se iz novega stališča ni mogel preveč ogreti zanje. Drugih očen nisem bral in tudi ne vem, ali se je kak drug list zanimal za mojo zbirko. O njej sem pa sam končno s Prešernom rekel: kaj pa je tebe treba biló! — in sem opustil pesnikovanje.

»Kaj sodite o slovenski moderni?«

»No, kaj naj Vam rečem? Skoraj bi vzkliknil po ruski: Bog s njo! Napredovanje je stalen zakon človeštva v vseh njegovih izražanjih: kdor ne napreduje, ta nazaduje. Toda zdi se mi, da se nam Slovencem vse preveč mudi. Niti polovice tega, kar bi morali napraviti v eni smeri, ne naredimo, pa se že obračamo na drugo pot. Napredovanje ne sme biti nasilno, ampak popolnoma naravno, samo iz sebe, logično, nepretrgano in brez skokov, tako da človek, ki to gleda, ne ostane nemilo dirnjen in presenečen, kakor da bi ga kdo na nagloma pahnil v čisto nov svet, kjer se ne more orientirati in kjer mu je vse tuje in nerazumljivo. Tak skok je menda napravila zadnja leta slovenska moderna vsaj deloma. Po mojem skromnem mnenju se naše slovstvo in naša umetnost oddaljujeta preveč od narodne mase in njene roti. Umetnik mora iti pred narodom in ga vedno višje voditi: to je res njegov poklic in njegova naloga. A če hiti tako naglo naprej ali tako v stran, da ga narod več ne vidi in ne sliši, zgreši svojo pot. Ko pa narod nima več stika s svojo umetnostjo, mu postane povsem tuja, brezpomembna in brezkoristna. Slovencev ni toliko, da bi si mogli med njimi umetniki ustvariti svojo posebno, sami sebi zadoščujočo

republiko, svoj nedostopni krožek, svoj »sancta sanctorum«, kamor ne sme pogledati nepoklicano oko. Narod bi ostal brez umetnosti, krožek umetnikov brez občudovalcev, umetnost brez smisla in cilja. In vendar bi morali biti narod in njega duševni delavci tako tesno spojeni med seboj, kakor telo in duša. Samo na ta način bi umetnost izpolnjevala popolnoma svojo nalogo in bi dobila pravico do obstoja.

Seveda, s tem nočem zavreči a priori vsega vprek, ampak le kar je pretiranega (in tega je morda preveč!). Prepričan sem, da tudi iz moderne izleze kaj dobrega, posebno ko obrzda svoj polet in postane bolj pristopna večini. In to se mora zgoditi. Saj bi bilo čudno, ako bi moral umetnik, denimo slikar, zabeležiti pod svoji sliki: To je sv. Rok, to pa njegov pes! — da ju gledalec ne zamenja, ali pa ko bi pesnik moral dodati komentar k svoji pesmi, češ, naj zna tudi bravec, kaj sem sploh hotel povedati!

Kakih pet ali šest let nisem mogel do nobene nove slovenske knjige ali lista (malo, da se nisem slovenščine odvadil!). Silno sem si jih želel! A zdaj, ko zopet berem naše revije, mi napravljajo tak vtis, kakor da bi ne bile slovenske. Posebno pesniški del je izgubil domači vonj in narodni pečat. Nekak internacionalen razmah hoče preplaviti vse, kar je bilo pristno domačega. Ko berem nekatere stvari, se me loteva domotožje po prošlem, po našem. Gotovo mi utegne kdo oporekati: »Ti tako misliš, ker si okostenel v starih nazorih in v izrabljenih oblikah, tako čutiš, ker si si naprtil že šestdeseto leto na pleča.« Mogoče, zeló mogoče; toda ne samo radi tega...

Sicer pa, videant consules! Samo, da bo dobro!

»Ali pripravljate kako novo delo?« sem vprašal.

»Iz lastnega nagiba že dolgo več ne pišem. Mimo šole imam toliko drugega dela, da mi ne preostaja primernege časa za slovstveno delovanje. Hranim sicer iz prejšnjih časov več načrtov, ki čakajo, da se jih lotim, pa čas beži in gradivo leži neobdelano. Nekaj pa sem zadnjič napisal, kar Vas bo gotovo zanimalo, čeprav ni pisano v slovenščini. Z drjem Musonijem, beneškim Slovincem in profesorjem na videmskem tehničnem zavodu, sva bila od nekega najuglednejših italijanskih založnikov naprošena, naj podava informativno sliko Jugoslavije. Jaz sem orisal politično in kulturnozgodovinsko plat, moj tovariš pa, strokovnjak v zemljepisju, je priredil zemljepisni del. Knjiga po želji založnika ne bo preveč obširna, a bo tudi po obsegu ustrezala namenu. Delu, ki izide v kratkem, ako ne bo posebnih zaprek, sva dala znanstveni značaj stroge objektivnosti. Italijanom odpre v marsičem oči in upam, da ga pozdravijo z veseljem tudi Jugoslovani.«

»Menite li, monsignor, da pride do potrebnega kulturnega zblizanja dveh sosedov, Jugoslovanov in Italijanov, in to na kak način?«

»Med Italijo in jugoslovensko Dalmacijo je obstojal kulturni stik že tedaj, ko je vzcvetelo dubrovniško slovstvo. Poznejše politične razmere so te vezi pretrgale — v škodo obeh, a v korist Nemcem. Ako nam novi časi ustvarijo, kakor se zdi, prijateljske odnošaje med obema državama, se polagoma uresniči gotovo tudi kulturno zblizanje. Kolikor poznam jugoslovenski in italijanski značaj, vidim med tema

narodoma več duševne sorodnosti nego med Slovani in Nemci. Zato bi se tudi na kulturnem torišču lažje strinjala in se medsebojno bogatila. Toda nujna potreba je, da spoznajo Italijani svoje sosede, ker doslej ignorirajo njih kulturo in jo ne cenijo kakor je vredna. Kar jih v tem hipu najbolj nagiblje k zbliževanju z Jugoslavijo, so v prvi vrsti le gospodarski oziri. Toda upajmo, da jih prijateljsko občevanje iz takih ozirov privede tudi do spoznanja kulturnih jugoslovanskih vrednot. Predvsem bi morala Italija na svojih velikih univerzah ustanoviti stolice za slavistiko in jih izročiti slovanskim močem, kakor so to storile Nemčija, Francija in Anglija že davno! Te stolice, poleg primernih informacijskih spisov, bi največ pripomogle k zaželjenemu stiku med obema kulturama, v neizmerno korist obeh sosednih narodov.»

»Vaše znanstveno in leposlovno delovanje ter mesto, ki ga zavzimate med našim beneškim ljudstvom Vam je prineslo mnogo znanja in prijateljstva odličnih slovenskih in slovanskih duševnih delavcev. Ali hranite kaj spominov?«

»V resnici sem imel stika z raznimi našimi pisatelji, a tudi z odličnimi možmi ostalih slovanskih narodov, razen Bolgarov. Mnogi so me mimogredé obiskali tu v Vidmu, drugi so se pisмено obračali name radi vprašanij ponajveč zgodovinskega, jezikoslovnega ali pa slovstvenega značaja. Dobil sem v spomin precej ruskih, poljskih, čeških in hrvaških knjig ter brošur. Tudi pisem sem hranil mnogo, toda v času avstrijsko-nemške zasedbe (1917/18) so mi Nemci marsikaj uničili ali odnesli. Takrat sem bil v Padovi kot begunec. Po povratku sem izvedel, da so mi hotele vojaške oblasti, videč mnogo slovanskih stvari, zapleniti vse skupaj, češ, da sem avstrijski ubežnik. Tako se mi je porazgubilo mimo drugih predmetov tudi marsikatero pismo in pa precejšnja zbirka lastnoročnih perorisov. — Glejte, tam visita še dva!«

Dve lepi majčkeni pokrajini sta bili minuciozno in spretno izdelani. Videl sem, da je položil Trinko vanje vso svojo gorko ljubezen do prirode, sebi v uteho in radost v dneh osamelosti.

»K sreči,« je povzel znova, »mi je ostalo nekoliko pisem od Simona Gregorčiča, ki vsebujejo poleg zasebnih stvari marsikatero splošno zanimivost. Več pisem hranim tudi od pok. dr. Oblaka, od prof. Jagića, od prof. Levca, od zgodovinarja Rutarja, prof. Bauduina de Courtenaya, od Funtka, Aškerca, mons. Grudna, od obeh Lampétov itd. Pregledal jih bom zopet in morda se o priliki podrobneje pomeniva o njih.«

Ko je Trinko končal, v sobi že davno ni bilo več solnca. Stopila sva k oknu na hodnik in najin pogled je objel prelepo zemljo beneških Slovencev, od zadnjih briških, v mrak pogreznjenih gričev, pa do golih Kaninskih sten, ki je na njih še rdela večerna zarja kot da čaka zore...

Pogledal sem Trinkov obraz, ki je sijal od te luči zavzet in spremenjen. V tistem hipu sem razumel vso skrivnost njegove ljubezni, moči in dela.

Filozofija.

Veber dr. Fr., *Znanost in vera*. Vedoslovna študija. (Pota in cilji, 15. in 16. zv.) Ljubljana, 1923. Tiskovna zadruga. Str. 254.

Ta študija je izpopolnitev štirih razprav iz I. letnika »Njive«. Ker je »čas«¹ že objavil o tistih razpravah obširno poročilo in oceno (XV, 1921, 351—365), naj podam tu tudi le dopolnilo.

Dr. Veber predstavlja v tej študiji verstvo dosti drugače kakor v onih razpravah, bodisi da se tam ni jasno izrazil, ali pa, kar je verjetnejše, da je medtem tudi sam napredoval v spoznanju. Saj je vprav med tem časom mnogo pozornosti vzbudilo R. Ottovo delo »Das Heilige«. In res sedaj dr. Veber izrecno pravi, da ima versko čuvstvovanje svojski predmet, namreč »svetost (Heiligkeit, sanctum), ki je med ostalimi vrednotami zopet lastna in elementarna vrednota, vrednota par excellence« (161). Da je ta predmet nekako transcendenten, to nič ne opovira njegove legitimnosti, saj znanost sama »postulira«² tako transcendentnost, tako da religiozno čuvstvovanje samo na sebi »znanstvenemu mišljenju prav nič ne nasprotuje, temveč ga vprav — dopolnjuje« (205, v opombi). Religiozno čuvstvovanje v svoji čistosti »ne soglaša samo z znanstvenim mišljenjem, temveč tudi z etičnim udejstvomanjem človeka« (204), je »naravnost idealen predpogoj za ono notranje stanje, ki mora biti last vsakega etično čutečega človeka« (206), in mu gre tudi »značaj par excellence kulturnega činitelja« (207). Zato ni čuda, da poroča takozvana kulturna zgodovina »o nebrotu takih osebnosti, ki so stale na višku vse siceršnje njim sodobne kulture, ki so bile par excellence religioznega značaja« (158).

Vendar bi se motil, kdor bi po teh izpovedih mislil, da je dr. Veber premenil svoje načelno pojmovanje religioznega prepričanja. Tega pojmovanja nikakor ni izpremenil. Dr. Veber še vedno misli, da so vsa verska prepričanja le heteronomnega značaja in zato zmotna (dr. Veber namreč to dvoje načelno istoveti). Religija po njegovem mnenju izvira iz dvojne korenine človeškega nagona po sreči: iz specifično individualnega po najvišjem razmahu vrojenih dispozicij in iz rodbinskega po »domačnosti«. Radi individualne dispozicije si išče vsak po svoje svoje sreče, ta v tem, oni v čem drugem, kdo, n. pr. rojeni zločinec, v zločinih. Nekateri — dr. Veber pravi, da tvorijo celo absolutno majoriteto človeštva vseh časov in vseh krajev« (141) — so pa tako disponirani, da jih nič na svetu ne more zadovoljiti. Ti so »predestinirani«³ za religioznost. Ker čutijo namreč v sebi nepremagljiv nagon po sreči, a ni te sreče v ničem na svetu, je naravno, da je predmet njih čuvstovanja nekaj absolutnega, transcendentnega. S tem se spoji še čuvstvovanje iz drugega vira. Radi nagona po domačnosti si namreč človek želi, da bi se mogel povsod, na vsem svetu tako domače počutiti. Zopet začne tako čuvstvovati. Tudi predmet tega čuvstovanja je nekaj, kar presega svetovje, in tako nekaj religioznega. Dokler tak človek le »čuvstvuje«⁴ in je predmet njegovega čuvstovanja le neka ne-

določena »transcendentnost« brez vsake miselne vsebine, je to »primarna religioznost«. To je religioznost, ki jo je dr. Veber zgoraj spoštljivo omenjal in o njej dejal, da znanosti nikakor ne nasprotuje, marveč jo dopolnjuje, saj mora neko »principijelno neznanke sveta in življenja« tudi znanost priznati: Toda ker mora človek kot misleče bitje svoje čuvstvovanje tudi miselno izraziti, skuša tisto transcendentnost dati v pojme. Tu se začne »konfesije«, ki so le nekaj sekundarnega in po svojem bistvu fiktivnega. Radi želje po domačnosti na svetu si človek umisli in ustvari »bika ali kačo ali boga« in si ga misli kot gospodarja svetovju, čigar varstvu se poslej zaupno izroča. Radi nezadovoljstva s srečo na svetu si umisli in ustvari »drug svet in drugo življenje«, ki ga »ipso facto substancijalizira in začne zanj tudi že v resnici eksistirati.« Po tej miselni vsebini, ki ne more biti drugčega kakor skupek fikcij, ali kakor pravi dr. Veber premena »principijelne neznanke v odgovarjajoče znanke«, so konfesije bolj ali manj v nasprotju z znanostjo, etiko in kulturo, in se tem bolj dvigajo, čim bolj izločujejo vse takšne elemente ter se približujejo organizaciji čistega primarnega religioznega čuvstvovanja.

Svojo sodbo o tem pojmovanju religije in religioznosti smo že povedali v rečenem poročilu. Dostavimo še nekatere opomnje!

Dr. Veber izhaja od mnenja, da verski problem znanstveno najlažje rešuje psiholog, ki sam ni »efektiven vernik«, češ, da je vsak vernik že pristranski. Toda če se je bati, da bi mogel biti vernik pristranski sodnik, se je še bolj bati, da znanstvenik, ki vere ne »doživlja«, verskega doživljanja sploh ne bo doumel! Kako naj psiholog sodi o doživljanju, ki mu je popolnoma tuje? Potem pravi dr. Veber, da morajo biti znanstveniku, ki znanstveno preiskuje vere kot vere, vse glede logične vrednosti popolnoma enako vredne. Ker si pa vere med seboj nasprotujejo, sklepa, da vobče nobeno versko prepričanje ni pravo spoznanje. Tudi tega sklepa ne moremo priznati. Znanstvenik sicer sme abstrahirati od logične vrednosti posameznih verstev, ne sme pa a priori njih logične vrednosti zanikati. Tudi ne, če si nasprotujejo. Saj si tudi mnogi filozofski sistemi nasprotujejo, vendar ne moremo iz tega sklepati, da nobeden ne vsebuje nobene resnice. Ta paralogizem je spravil dr. Veber že izpočetka na napačno stališče, da smatra vsa verstva kar a priori za »heteronomna prepričanja«, t. j. za prepričanja, ki niso spoznanja.

Ko se je utrdil na tem stališču, izkuša razložiti vsa verstva primerno iz čuvstev. Ker se mu zdi, da se mu je ta analiza posrečila, sklepa zopet vzvratno, da je bila njegova misel o verstvih kot heteronomnih prepričanjih prava. Tu tiči nov paralogizem. Tudi če bi bila ta razlaga v soglasju z logiko in psihologijo, ne bi bilo še mogoče zaključiti, da je prava. »Potrjena hipoteza, tako prav uči Ozvaldov Uvod v znanstveno mišljenje (str. 99), ne pravi, da je to ali ono tako in tako, temveč le to, da bi utegnilo biti tako.«

Ako si pa Vebrovo hipotetično razlago nekoliko bližje ogledamo, opazimo zlahka, da niti psihološko ni prava. Če analiziramo svoje

versko doživljanje ali vprašamo kateregakoli vernika, ali si misli zato »bika ali kačo ali boga« za gospodarja svetovju, da bi se na vsem svetu čutil domačega, ali se marveč čuti zato povsod domačega, ker veruje, da je »bik ali kača ali bog« gospodar svetovju in obenem vernikom varih, ni prav nobenega dvoma, da bo odgovor naravnost v nasprotju z Vebrovo analizo. Kdor je bil n. pr. v viharju na morju, se čisto jasno zaveda, da se domačnost meri in ravna po veri v Boga in njegovo previdnost in ne narobe. Ako verujem, da je Bog povsod z menoj, tedaj sem povsod domač. Ni torej čuvstvo domačnosti vzrok vere v Boga, temveč vera v Boga-očeta vzrok tistega čuvstva. Prav tako je z individualnim nagonom po sreči. Nagon me res žene, da iščem sreče (»inquietum cor«). Toda čuvstvo sreče se mi razlije v srce šele tedaj, če res najdem predmet te sreče ali s svojim spoznanjem ali z vero ob tujem spoznanju. Zopet ni torej resnično, da bi čuvstvo ustvarilo vero, temveč vera, t. j. ali svoje umsko spoznanje ali prepričanje ob tujem spoznanju ustvari religiozno čuvstvovanje. Samo nezadovoljstvo s svetom mi potare duha in me žene morda v negacijo življenja, dvigne me šele, ako vem ali verujem, da je drug boljši svet in drugo srečnejše življenje.

Ne zanikujemo torej, da je nagon po sreči, važen činitelj pri genezi vere (tisto modrovanje o domačnosti je malo vredno), toda le sekundaren in le kot movens, da človek išče in razmišlja. Primerni činitelj je kavzalni nagon človeškega duha. Človeški duh hoče doumeti sebe in svet, rešiti vprašanje odkod in kam? in tako pride do spoznanja, da mora biti neko bitje, ki vlada vesoljstvu. Drugotno vodi k istemu spoznanju nagon po sreči. Zelo naravna je misel, da mora biti predmet, ki more utešiti to nemirno hrepenenje. Ker pa nič na svetu ne more dati pravega zadovoljstva, človeški duh sklepa, da mora biti še drugo življenje, kjer se človeško srce umiri. To spoznanje se strne s prvim in prvo po tem izpopolni. Seveda je vse to spoznanje še zelo nedoločeno, vendar je pravo spoznanje, zato tudi avtonomno prepričanje. Sedaj se šele začne refleksija, ki izkuša podati določnejšo interpretacijo vsega tega. Tu se pa začno tudi raznotere zmote. Človek na nizki kulturni stopnji si umišlja vse le prerad preveč po človeško. Tako zanese antropomorfizme tudi v religiozno pojmovanje, ako mu pa druga bitja v naravi vzbujajo poseben strah ali začudenje, zanese v religijo tudi predstave živali ali drugih prirodnin. Radi te velike slabosti človeškega duha je že Platon spoznal, da bi mogel le kak bog s posebnim razodetjem dati človeštvu čisto religijo. Kot takšna religija razodetja se predstavlja krščanstvo. Tu je vera vsebinsko heteronomno prepričanje, toda prepričanje, ki se opira na avtonomno prepričanje o avtoriteti Kristusa, učitelja te religije.

To je kratka znanstvena analiza vere.¹ Ta analiza kaže, da je vera prvotno avtonomno prepričanje, a drugotno da se lahko mešajo med religiozne predstave heteromne sestavine.

Le tako, če je prepričanje o predmetu religioznega čuvstvovanja prvotno avtonomno, je umljivo tudi religiozno čuvstvovanje samo.

Po Vebrovi analizi bi bil predmet religioznega čustvovanja le fiktiven, le prevara. Kako bi bilo torej mogoče po resnici govoriti, da je predmet religioznega čustvovanja vrednota par excellence? Sploh je govorjenje o »svetosti« v Vebrovi analizi brez smisla in po vsem videzu le nekakšen naknaden kompromis z moderno religijsko znanostjo. Le ta namreč bolj in bolj osvetljuje n. pr. svetostni značaj krščanstva in kaže na apriorno pogrešnost nasprotnih argumentacij. Kako naj n. pr. kdo zaničuje, pravi Otto, da krščanstvo ni božje, če ga sam nikakor ne doživlja? Argumentacije takih nasprotnikov so a priori pogrešene. »Ihre Waffen sind ja viel zu kurz und können nicht treffen, da der Angreifer immer außerhalb der Arena steht.«² Vse tiste Vebrove izpovedi o vzvišenosti vere so torej v njegovi analizi tuj element. Po njegovi analizi bi bila vera samoprevara in nič drugega ne. Ako religijska znanost drugače sodi in se tudi dr. Veber v svojih izpovedih tem sodbam o vse presegaajočih vrednotah religije pridružuje, je to zopet le dokaz, da je njegova analiza, ki se s temi sodbami ne sklada, pogrešena.

S tem smo kajpada povedali svoje mnenje samo o enem delu Vebrove knjige »Znanost in vera«. Z analizo znanosti se domala strinjamo. Analiza je bistra vse do vprašanja, kako se loči pristno in nepristno mišljenje. Tu je še vedno neka tema. (Vendar tudi temu ne moremo pritegniti, da bi bilo heteronomno prepričanje ipso facto istovetno z zmotno. Dejansko je kaka trditev lahko resnična in je mnogokrat resnična, četudi izvira n. pr. iz čustva ali sugestije, le da je tedaj resnična samo per accidens, ne pa iz svoje svojstvenosti, vprav radi svojega takšnega izvira.) Po pravici je dr. Veber zavrnil evidenčno teorijo, če se umeva evidenca z večino modernih subjektivno. Tudi v tem smislu ni sicer popolnoma isto kar izvestnost, vendar samo kot takšna ne more legitimirati prave izvestnosti. Ne velja pa to za objektivno razvidnost. Dr. Veber se moti, ko takole modruje: »Kdor je o čemerkoli prepričan, ta se v istem smislu zaveda resničnosti svojega prepričanja; ... biti o nečem prepričan in se obenem zavedati neresničnosti tega prepričanja, je nemožno doživljenje« (35). To drugo je sicer resnično, a ni resnično, da bi se moral zavedati neresničnosti svojega prepričanja, kdor se ne zaveda resničnosti. Možno je še tretje: da se ne zaveda ne enega, ne drugega, temveč samo svojega prepričanja in seveda meni, da je prepričanje prepričanje o resnici, ko morda ni. Zmotno prepričanje je torej združeno z umišljeno subjektivno razvidnostjo, nikdar ne z zavestjo o resnici. Zavest o resnici morem le imeti, če se mi resnica neposredno ali posredno sama v sebi razodeva, t. j. če se opira prepričanje na objektivno razvidnost. Pravzaprav pa treba tudi Vebrovo teorijo o spoznanju kot avtonomnem prepričanju tako tolmačiti, če naj vprašanje o spoznanju res reši. Avtonomno je prepričanje, ki ne izvira iz kakih subjektivnih vplivov, n. pr. iz čustev, tudi ne iz kakih mišljenju tujih vplivov, n. pr. iz sugestije, temveč »iz svojih neobhodnih psiholoških podlag«. Ako naj ne zagazimo s te strani zopet v psihologizem, ki ga dr. Veber hoče premagati, moramo te psihološke podlage umevati predmetnostno. Tedaj smo pa vprav pri objektivnosti. Avtonomno je torej prepričanje, ki izvira le iz uvida v objektivnost. To se pa po naše ravno pravi, da je razlog pra-

¹ Prim. Michelet G., Dieu et l'agnosticisme contemporain. Paris 1912, 313—405. So sicer tudi znanstveniki (Scheler i. dr.), ki jim je primarno dožemanje božjega nekakšno »čutenje« (Fühlen) božjega, ne čustvovanje, to čutenje dojema objektivno, da, najobjektivnejšo apriorno vrednoto svetega.

² Otto, Das Heilige, 1923¹¹, 194.

vemu (avtonomnemu) prepričanju objektivna razvidnost. Seveda se zdi, da dr. Veber ostaja pri psiholoških podlagah kot takih. Zato pa tudi vprašanja ne more rešiti, temveč je že zašel v nekak misticizem, ko pravi, da »moramo na vseh onih predmetih, ki lahko nastopajo kot objekti avtonomnega mišljenja, postulirati še posebno njihovo stran, ki sama že načelno ni več vsebinsko dana... nekak pravcati in vsebinsko neznani X, ki ga moramo postulirati, ako se nam naj ne razbline v nič razlika med spoznavanjem in zмотo« (162, 205 v opombi). Ta plus imenuje »transcendenco«. »Kaj je ta transcendenca sama, ne vem; kakšno razmerje jo spaja z vsem predmetnim, t. j. vsebinsko znanim ali vsaj dostopnim vesoljstvom, ne vem; vem samo toliko, da jo moram predpostavljati, ako bodi vsaj pojem spoznavanja legitimen« (163). Ta rezultat spoznavne kritike vsekako ni zadovoljiv!

A. Ušeničnik.

Dr. Antun Mahnič, **Knjiga života**. Sabrao i uvodom poratio A. Alfirević D. I. Osijek 1923. Tiskom Prve Hrvatske Dion. Tiskare. Naklada I. K. Dj. Lige. (Naročati je pri Jug. Kat. Djač. ligi, Zagreb, Pejačevićev trg 15.) — Cena 13 Din. Strani 270. Dijaštvu namenjena knjiga. Po vzoru Ušeničnikove »Več luči« sestavljen izbor jedrovitih člankov v 3 delih: načela, notranje življenje, poslanice dijaštvu, »vademezum na pot v življenje Katoliški mladini«. Prav nič več ni treba povedati. Mahnićevo ime pove vse, in Alfirevićevo drugo. Knjiga je tudi Slovencem aktualna, tembolj, ker jim je Mahnič v tej knjigi bližji, mlajši nego oni v Rimskem Katoliku.

Dr. I. P.

Zgodovina.

P. Regalat Čebulj O. F. M.: **Janzenizem na Slovenskem in frančiškani**. (Donesek h kulturni zgodovini Slovencev. Inavguralna disertacija. Ljubljana 1922. Založila frančiškanska provincija Slovenije. 63 strani.

V novejšem času so razni slovenski zgodovinarji pričeli živahno raziskavati slov. kulturno zgodovino in posebno pozornost posvečevati velikim kulturnim strujam, ki so se odražale več ali manj jasno in važno tudi v kulturnem življenju našega malega naroda. Poleg izredno močnega vpliva protestantizma in njemu sledeče katoliške reformacije je koncem 18. in začetkom 19. stoletja janzenizem tak kulturni pojav, ki sicer ni ugodno vplival na razvoj, ki pa zasluži našo pozornost. O janzenizmu so pisali že razni kulturni zgodovinarji (Gruden, Ušeničnik, dr. Prijatelj, Vrhovnik) in ž njim se peča tudi P. Čebulj v svoji disertaciji.

Študija sloni na arhivalnih virih frančiškanskih arhivov v Ljubljani in Novem mestu in knezoškofijskega arhiva ljubljanskega, predvsem aktov iz dobe škofa Karla grofa Herbersteina (* 1719, škof ljubljanski 6. XII. 1772, † 7. X. 1787). Pisatelj omenja, da je janzenizem iz Nizozemske zanesel Gerhard van Swieten v Avstrijo; se ga je Herberstein navzel od svojih dominikanskih profesorjev (janzenistov). Nadalje razvija sliko delovanja janzenističnem in jožefinističnem smislu; te struji sta s

steinu strnili. Našteva njegove nastope proti duhovnikom, zlasti frančiškanom, ki so delovali proti janzenizmu. Omenja tudi škofove pomočnike ljubljanske bogoslovne profesorje in razne duhovnike ter bolj na kratko oriše izginjanje janzenizma, katerega zadnjim sledovom je zadel smrtni udarec šele papeški dekret Pija X. o pogostem prejemanju sv. obhajila (20. XII. 1905.), katero so janzenistični duhovniki vernikom odrekli po več let, v neki fari kar 20 let vsem.

V drugem oddelku skuša pokazati, kako so ravno frančiškani znanstveno (P. Sprug in P. Weibl) pobijali janzenistične zmote in nasprotovali škofu in kako so delovali med ljudstvom s pridigo in pobožnostmi (P. Škrbinc) v pravem kat. duhu. Od svetne duhovščine se omenja le Baraga, ki je zaradi preganjanja odšel v Ameriko. Pisatelj sam uvodoma omenja, da je ta opis samo donesek k umevanju janzenizma. Dobro pa je, da smo dobili zopet tak donesek, ker šele na podlagi takih specialnih študij bo mogoče pisati resnično kulturno zgodovino slov. naroda in razumeti razmere posameznih dob. Seveda se pri čitanju razprave vriva mnogo vprašanj. Pri Herbersteinu bi bilo poseči globokeje, zlasti preiskati njegovo teologično izobrazbo. Koliko je tega moža gnala želja ugajati dvoru in imeti znamenite zveze? Koliko so ga vodili njegovi svetovalci? Tudi odpor proti janzenizmu med duhovščino in med ljudstvom je sicer po drugih raziskovalcih v posameznih momentih pojasnjen, vendar je gotovo še mnogo takih momentov, ki bi se dali najti po naši literaturi in raznih vpiskih, dokler se še dobe. P. Čebuljeva disertacija je lepo delce, katero moremo le priporočati in izrekati željo, da pisatelj ta svoja raziskavanja nadaljuje.

C.

Angelin Hidar. Starokorotanski roman. Spisal Ivan Lah.

Ta roman je bil najprej natisnjen v 42. letniku Ljubljanskega Zvona ter je nato izšel še v posebni knjigi. Vsebina tega romana je:

Angleški kralj Rihard Levosrčni, ki se je udeležil tretje križarske vojne ter se hrabro vojskoval na obzidju »jeruzalemskega« mesta, kjer je »sveto mesto« iztrgal iz rok sovražnikov, je vračaje se domov prišel na »ilirsko« obrežje. Odtod je prišel na zemljo korotansko v grad »Črngrad«, kjer je gospodaril »grof Gorat«, ki je imel hčerko Juto. Tu je ostal kralj Rihard »dve leti«. »Zaljubil« se je v Juto. Ko so Riharda spoznali, so ga vrgli v ječo, da bi ga izročili cesarju. Juta mu je pomagala iz ječe in nato sta oba zbežala v gozd. »Grof Brežiški« je kmalu potem Riharda ujel ter ga poslal cesarju. Juta je ostala še dalje v gozdu, kjer je dobila otroka ter ga imenovala Angelina. Spletla je košek, vanj položila svojega sinčka, košek izročila valovom gorskega potoka, sama pa je umrla. Košek z otrokom je priplaval do nekega mlina, kjer je ondotni mlinar sprejel otroka v svoje varstvo. Ko je Angelin postal deček, je prišel v bližnji samostan, pozneje pa kot mladenič na »Brežiški grad« na dvor korotanskega vojvoda Bernarda. Tu sem se je »takrat« vrnila Bernardova hči »Hema«, ki je prišla s kraljevega dvora češkega na svoj dom. Angelin jo je pozdravil s svojo pesmijo. Pozneje se je Angelin napotil

po svetu, da bi poiskal svojega očeta, kralja Riharda, kar se mu je tudi posrečilo. Kralj Rihard je povzdignil Angelina v viteza ter kmalu nato umrl. Angelin se je vrnil na Korotansko. Bil je navzoč, ko je pevec Ulrik iz Lichtensteina prišel na Koroško. Kmalu nato je v dvoboju izgubil svoje življenje, tedaj nekako leta 1227.

Kaj pravi o tem zgodovina?

Rihard Levosrčni se ni vojskoval pred Jeruzalemom in ni iztrgal tega mesta iz rok sovražnikov, pač pa se je bojeval pred Akonom v Feniciji in po nekaterih krajih v Palestini. V Jeruzalemu ni bil nikdar.

Angleški kralj je blizu Ogleja stopil na suho, najbrže pri Gračežu, ne pa na ilirskem obrežju.

Na Koroškem stoji pač Črni grad, a ne blizu Brež, temveč zahodno od Velikovca blizu Drave. V tem Črnem gradu niso za Riharda Levosrčnega bivali grofje. V tistem času sta živeli na Koroškem samo dve grofovski rodovini, namreč vovbrski grofje (Heunburg) in ortenburški.

Rihard Levosrčni ni bival na Koroškem dve leti, pač pa se je mudil v tej deželi le toliko časa, kolikor je bilo potrebno, da jo je kot begunec prejezdil od juga pa do severne meje. Dne 5. oktobra 1192 je bil Rihard še v Palestini in dne 20. decembra istega leta je bil blizu Dunaja ujet.

Ivan Lah piše v svojem romanu, da se je Rihard Levosrčni zaljubil v Juto, hčer grofa Gorata, ter imel z njo nezakonskega otroka. Ali gospod pisatelj ne ve, da je bil Rihard šele dve leti oženjen z Berengarijo, princezino iz španske pokrajine Navarre! Kralja Riharda vendar ne kaže opisati tako, da bi mu mogel kdo očitati zakonsko nezvestobo, ko nimamo za to nobenih dokazov.

Brežiških grofov v tistem času ni bilo. Mesto Breže je bilo takrat v posesti solnograških nadškofov in koroški vojvoda ni imel tam nobene oblasti in tudi ne svojega dvora.

Rihard Levosrčni je bil ujet v kraju, Erdberg imenovanem, blizu Dunaja, kjer še sedaj dunajska Erdbergerstrasse nanj spominja. Ujel ga je avstrijski vojvoda Leopold V., katerega je rimski papež zaradi tega izobčil.

Pisatelj pravi, da se je mladenič Angelin Hidar mudil na dvoru koroškega vojvoda Bernarda ter pozdravil njegovo hčer Hemo takrat, ko je prišla s Češkega na svoj dom. — Koroški vojvoda Bernard (II.) je imel pač hčer Marjeto, Heme pa ne pozna noben vir. Vzemimo, da bi bil Angelin Hidar rojen leta 1193, bi bil tedaj leta 1209 imel šestnajst let. Angelin ni mogel takrat pozdraviti hčere vojvoda Bernarda, ker ta takrat ni imel nobenih dedičev (sine herede), kar sam navaja v neki listini z dne 7. avgusta leta 1209. (Schumi, Urkb., II, 12.) Kakor se kaže, se je vojvoda Bernard oženil meseca februarja leta 1213 (Jaksch, Mon. Car., IV, 64) in 18. marca istega leta prvokrat navaja svojo soprogo Juto (sponse mee domine Jute) v neki listini. (Jaksch, Mon. Car., IV, 65.)

Pisatelj pripoveduje, da se je Angelin nato napotil na Angleško, da bi poiskal svojega očeta, kar se mu je tudi posrečilo. Oče je povzdignil Angelina v viteza. — V naših šolskih knjigah čitamo, da je Rihard Levosrčni umrl leta 1199, tedaj takrat, ko je bil Angelin star šest let in zato ni mogel kot mladenič dobiti kralja Riharda več med živimi.

Taka je tedaj zgodovinska podlaga v imenovanem romanu. Skoraj vse, kar se v njem opisuje, je izmišljeno ali pa potvorjeno. Ako bi nam bil pisatelj res hotel podati sliko starokorotanskega življenja, bi bil lahko uporabil kakih sto istočasnih zgodovinskih dokumentov. Razume se, da bi bila v tem slučaju ta slika nekoliko drugačna, kakor pa je sedaj.

F. K.

Umetnostni spomeniki Slovenije. I. Politični okraj Kamnik.
Dr. France Stelè.

Že l. 1898 je Fr. Avsec v svojem spisu: »Pogled na cerkvene umetnine naše škofije in primeren nasvet« (Drugo izvestje društva za krščansko umetnost, str. 9—14) izrazil željo, da bi se izdala umetnostna topografija slovenskih dežel. Čutil je njeno potrebo, ker je opazil, da imamo sicer umotvore, pa so premalo znani. »Kako malo je omikancev,« pravi, »ki bi poznali tri najznamenitejše naše cerkve: stiško, kostanjeviško in pletrsko!« Ko bi se vse umetnine po vrsti in sistematično preiskale in popisale, bi se izobraženci gotovo začeli za te umetnine bolj zanimati. Nedvomno je, da se brez navodil in pojasnil poznavanje naših umetnin ne bo razširilo.

V tem smislu je začel pri nas korenito delovati dr. Avguštin Stegenšek. Izdal je dve krasni knjigi: »Cerkveni spomeniki lavantinske škofije«, in sicer gornjegrajsko (1905) in konjiško dekanijo (1909). Prerana pisateljeva smrt je, žal, ustavila tako lepo pričeto delo.

Svetovna vojska je odvzela vsako upanje, da bi se moglo delo nadaljevati. In vendar se je! Dr. Franc Stelè je pričel priobčevati kot priložo v Zborniku umetnostno-zgodovinskega društva v Ljubljani Umetnostne spomenike Slovenije. Sedaj izhaja: Politični okraj Kamnik. Tega dela je doslej izšlo 112 strani.

Dr. Fr. Stelè začne s popisom kamniškega mesta. Najprej nam pojasnjuje zgodovino, potem prehaja na posamezne predmete, na župno cerkev, na Žale, na frančiškansko cerkev in samostan, na Mali grad, Zaprice, na mestne svetne zgradbe, obzidje, stare hiše in na posamezne spomenike in zbirke. Pri posameznih stavbah nas opozarja na zgodovino in lego kraja, potem jo vsestransko popisuje. Posamezne zgodovinske in umetniške predmete nam pojasnjujejo tudi slike (doslej 56).

Delo se bo nadaljevalo tako, da bo kmalu dovršen kamniški politični okraj, potem pride na vrsto radovljiški (Fr. Avsec), vipavski sodni okraj (dr. Mesesnel) itd.

Pisatelj obvladuje z veliko spretnostjo ogromno snov, ki se mora pri tem delu upoštevati. Vse predmete popisuje večje in podrobno

pri stavbah morda še prenatanko, ker je takim popisom težko slediti. Tloris bi vsekakor stavbo bolje osvetljeval. Zato svetujemo, naj bi vprihodnje rajši tloris s kratkim popisom nadomestoval obširno popisovanje. Tudi bi beseda popis bolje označevala delo nego opis (n. pr. str. 90).

Pred našimi očmi se odgrinja lep kos domače umetnosti. Človek se mora čuditi, koliko lepih del hranijo posamezne cerkve, n. pr. župna cerkev v Kamniku, ki šteje celo vrsto Mencingerjevih oljnatih slik in veliko fresko Fr. Ilovška; istotako cerkev na Žalah, frančiškanska cerkev itd. Koliko starin se nahaja na Malem gradu ali na Trgu, n. pr. hiša št. 23 z znamenitimi gotiškimi okraski podokenskih polic, kakršnih ni več daleč na okrog!

Vsakemu izobražencu, ki se hoče poučiti o naših umetnostnih spomenikih, svetujemo: Tolle, lege!

Delo je istinito krasno, toda kaj me skli v srce? Če delo ne bo našlo več zanimanja in podpore, ne bo moglo dalje izhajati. Zakaj ne? Ker je tisk drag in klišeji ne po ceni, tako da sedaj naročniki poravnavaajo samo polovico stroškov, vse drugo morajo pokriti dobrotniki. Ti pa so negotovi. In če se umaknejo? Kaj potem? Žrtvujemo torej, kar moremo, da dobimo kdaj popoln popis umetnostnih spomenikov naše domovine, kar bo naš drugi Valvasor, seveda znanstveno urejen in v lepi slovenščini.

V. Steska.

Dr. Aleksa Ivič, **Iz prošlosti Srba Žumberčana** (Spomenik srpske kraljevske akademije, LVIII, II/49, 1923).

(Znani neutrudljivi raziskovatelj prošlosti Žumberčanov, profesor na subotički pravni fakulteti dr. Ivič, je v letošnjem »Spomeniku« objavil nadaljevanje svojih tozadevnih študij, ki jih je priobčil v »Vjesniku« zagrebskega zem. arhiva. Tu govori o drugi naselitvi uskokov v Žumberku (ki jih pisatelj prišteva Srbom), o njihovem uporu v l. 1542—1550 ter ostalih več ali manj važnih dogodkih iz njihovega življenja tekom 16. in 17. stol., za kar je črpal gradivo predvsem v dunajskem državnem in ljubljanskem deželnem arhivu, kjer bi se med fevdnimi akti dobilo še več podrobnosti za posamne uskoške rodbine. Po sumaričnem zgodovinskem pregledu prinaša avtor med »Dokumenti« originalno besedilo virov, v kolikor ni tega storil že v tekstu pod črto; nekateri prepisi in extenso bi mogli izostati, gotovo pa n. pr. št. XIII, ki je objavljena že v Monum. Slav. Merid. XXXVIII, str. 411, kjer ima Laszowski tudi pravilno besedilo »Zytschy« mesto zmotnega »Zrbschy«. S hvalevredno skrbnostjo je pisec identificiral razna, v nemških spisih često do neumevnosti zveržena krajevna imena, — le glede Laz-a (Laas) naj pripomnim, da je to Lož, Viščaberg pa Viščivrh, Hudo v Žumberščini je tiskarski škrat prekrstil v »Čudo«. Uporabo študije olajšuje »Imenik ličnosti«, njeno znanstveno ceno pa bi še višal kratek krajevni imenik.

J. Mal.

Kulturne drobtine.

Pater Pius. Predlanskim in tudi še lani je bilo mnogo govorjenja o kapucinskem patru Piju da Pietralcina, ki živi v samostanu majhnega mesta S. Giovanni Rotondo v južni Italiji, blizu Foggie. Listi so pisali, da je pater Pij pred tremi leti nenadoma dobil na telesu, na rokah in nogah rane, ki so podobne peterim ranam Kristusovim. Rane da so odprte, na notranji strani rók večje nego na zunanji strani, — kakor da so žebli roki siloma predrli. Ob petkih rane krvavé. Zdravniki da so rane preiskali, pa izrednega pojava niso mogli razjasniti. Pater je telesno in duševno zdrav. Moli in dela kakor drugi. — Od daleč prihajajo ljudje, da bi videli patra Pija in njegove rane. (Gl. poročilo v »Času« 1922, str. 230—231).

Pisanje po listih in romanje ljudi, ki ni hotelo ponehati, je bilo povod, da se je s to zadevo začela baviti tudi kongregacija svetega oficija. Kongregacija je dala preiskati vso stvar in o uspehu preiskave je priobčila izjavo z dne 31. maja 1923, v kateri veli: v preiskavi se ni dognalo, da bi bile rane p. Pija n a d n a r a v n e g a značaja (non constare de factorum supernaturalitate); vernike pa kongregacija opominja, naj se ravnajo po tej izjavi (AAS 1923, 356).

F. U.

Leonova družba. — Mesto dosedanjega predsednika vseuč. prof. dr. Jos. Srebrniča, ki je bil poklican, da zasede po škofu Mahničju izpraznjeni škofijski sedež na otoku Krku, je bil izbran za družbenega predsednika vseučiliški profesor in dekan teološke fakultete dr. Fr. Lukman.

Na izrednem občnem zboru dne 13. decembra t. l. je bil izbran za častnega člana škof krški, dr. Jos. Srebrnič, v priznanje njegovih izrednih zaslug za družbeni napredek in obstoj po vojni.

»Čas« je znanstveno glasilo Leonove družbe v Ljubljani in bo izhajal v letu 1923/24 (XVIII. l.) kot dvomesečnik v letnem obsegu 20 pol. Uredniško leto se začneja z oktobrom.

Radi zakesnitve 1. štev. izideta štev. 2. in 3. skupno v marcu l. 1924.

Naročnina za l. XVIII. znaša **60 dinarjev**. Za dijake **40 dinarjev**, ako jih je naročenih najmanj 10 pod skupnim naslovom.

Naročnina naj se pošilja po priloženih položnicah ozir. poštних nakaznicah na naslov:

Uprava »Časa«, Ljubljana, Jugoslovanska tiskarna, kolportažni oddelek.

Uredniki: dr. Fr. Lukman, vseuč. profesor, dekan bogoslovne fakultete, Ljubljana, Marijanišče; dr. Jos. Mal, arhivar, Ljubljana, muzej; dr. Fr. Stelè, konservator, Ljubljana, Sv. Petra c. 80.

Naslov za poslovno korespondenco in publikacije: **Uredništvo »Časa«, Ljubljana, Sv. Petra c. 80.**

List izdaja in zalaga Leonova družba v Ljubljani.

Ureditev 1. številke je bila zaključena dne 14. decembra 1923.

Opomba: Ponatis člankov in razprav iz »Časa« je dovoljen samo z vednostjo in dovoljenjem uredništva ter z navedbo vira.

Obvesti'o naročnikom. Ker je družbeni založi 1. zvezek Kosovega Gradiva za zgodovino Slovencev v srednjem veku popolnoma pošel in je 2. tudi že malo, je odbor sklenil sprejemati 1. in 2. zvezek te knjige od naročnikov na račun naročnin. Zaračunata se jim z zneskom 20—50 dinarjev, ki se ugotovi z ozirom na ohranitveno stanje ali eventualno vezavo knjige.

Uredništvo je prejelo naslednje knjige:

Narodna starina, Uredio dr. Jos. Matasović, Zagreb 1923, sv. 3.

Fr. Bernik: Zgodovina fare Domžale, s 84 slikami. Samozaložba. Kamnik 1923.

Zdravlje, mjesečni list za zdravstveno prosvječevanje. Urednik dr. Aleks. Kostić, Beograd 1923, god. 13.

Vjesnik za arheologijo i historiju dalmatinsku, izdan od Fr. Bulića i M. Abramića. God. XLV. Split, Narodna tiskara 1922.

Uz gajatelj, časopis za moralno i etičko poboljšanje društva.
Urednik Miljenko Vidović, Sarajevo 1923.

Dr. M. Dolenc: Prisilna vzgoja k delu po našem kazenskem pravu. (Pos. odtisek iz »Slov. Pravnika«.) Ljubljana 1923.

Milan Vukasović: Moj gavran (cir.). Beograd 1923.

Katoliški misijoni. Leto I. Ljubljana 1923. Izdaja misijonišče pri Domžalah.

Alojz Jirásek: Filozofska historija. Prev. Jindra Procházka. Zagreb 1923.